

Doktori értekezés
a rendszeres teológiai tudományok tárgyköréből

„A kezdeményező egyház”

Victor János egyházépítő szolgálata
különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre

Gaál Sándor

Ramocsaháza

2005.

TARTALOM

TARTALOM	2
ELŐSZÓ	4
I. ÉLETFORMÁLÓ SZEMÉLYEK ÉS MOZGALMAK	8
I. 1. Család	8
I. 2. John Raleigh Mott	12
I. 3. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség és Victor János kapcsolata	20
I. 4. Victor János szerepe és jelentősége a mozgalomban	23
I. 5. Összegzés	40
II. HOZZÁJÁRULÁS A MISSZIÓ TEOLÓGIÁJÁHOZ	44
II. 1. A belmisszió fogalma és a mozgalom működése	46
II. 1. 1. Fogalom definiálása	47
II. 1. 2. Victor belmissziói elkötelezettsége	49
II. 1. 3. Az egyesületi munka megítélése	50
II. 1. 4. Vitákban	51
II. 2. Missziói ekkleziológia útban a misszió teljesítése felé	57
II. 2. 1. A szükségtelen és feltétlen reformáció	63
II. 2. 2. Elkötelezett hitvallásosság	63
II. 2. 3. Újrafogalmazott egyháztagság	65
II. 2. 4. A keresztség és a konfirmáció	69
II. 2. 5. Ébredés, evangélizáció, közösség	71
II. 2. 6. Az egyház szükséges és valóságos definiálása	75
II. 2. 7. A lelkészképzés érdekében	77
II. 2. 8. A „nemzetközi egyházfi” szolgálatában	80
II. 3. Összegzés	85
III. A HELYI GYÜLEKEZETBEN ÉLŐ EGYHÁZ	88
III. 1. Analízis a gyülekezetalapítás és a gyülekezetépítés szolgálatában	89
III. 1. 1. A gyülekezetalapítást megelőző fázisban	91
III. 1. 2. A gyülekezetépítés folyamatában	95
III. 1. 3. Folyamatok és szolgálatok lezáródásának fázisában	96

III. 2.	A tervezés, mint a gyülekezetépítés lépése	97
III. 3	Az igehirdetés, diakónia és a pasztoráció elválaszthatatlan egysége a gyülekezetben	100
III. 4.	Egy legújabb kori gyülekezetépítési alapelv nyomában - a gyülekezet természetes fejlődése	106
III. 4. 1.	A helyi gyülekezet jelentőségének újra felismerése	106
III. 4. 2.	A természetes gyülekezetnövekedés	109
III. 4. 3.	A lelkipásztor személye a missziói gyülekezetépítés elméletében	111
III. 4. 4.	Felhatalmazó vezetés vagy felhatalmazott vezető?	113
III. 4. 5.	A gyülekezet kisebb csoportokban, rétegalkalmak	114
III. 4. 6.	Kompetens programok és tevékenységek	116
III. 4. 7.	A másokért élő gyülekezet	117
III. 5.	Összegzés	119
	KITEKINTÉS	121
	SUMMARY	123
	FELHASZNÁLT IRODALOM	126

ELŐSZÓ

Magyarországon a 90-es évek elején végbement társadalmi változások következtében a keresztyén egyházak olyan helyzetbe kerültek, amelyben előkészületek helyett, máris a cselekvés mezején találták magukat. A kérdőre vont állapotból rövid idő leforgása alatt megkérdézett lett az egyház. A korlátok közé szorított egyházi tevékenység gyakorlása helyett a szabad lehetőségek terén óriási elvárásokkal találta magát szemben.

Az időközben végbement világméretű, az egész emberiséget érintő események,¹ valamint az európai méretű kérdésekben való részesedés folyamatosan újabb,² addig nem tapasztalt kihívások elé állítják a történelmi egyházakat, közöttük a Magyarországi Református Egyházat is.

Ez a helyzet: az egyházak társadalomban való térnyerése (Nagy Konstantin óta) nem ismeretlen a magyar történelemben, s nem volt az a XX. században, a 2. világháborút megelőző időszakban sem. Komoly tanulságokat jelenthet a mai egyházi tájékozódásunkhoz annak a vizsgálata, hogy a kor sokféle teológiai és társadalmi kihívásai között milyen módon tett kísérletet az akkori magyar reformátusság arra, hogy újrafogalmazza missziói identitását. Az olyan súlyos történelmi krízisek, mint amilyenekkel a XX. század folyamán egyházunk szembesült minden esetben szükségessé teszik, hogy az egyház tudatosan keresse eredeti küldetését. Azonban e kérdéskör vizsgálatánál komolyan számolnunk kell azzal, hogy a több évtizedes kommunista diktatúra olyan helyzetbe kényszerítette (a többivel együtt) egyházunkat, amelyben a túlélésre való berendezkedés gondolata erősödött meg, annyira, hogy sok tekintetben egyik nemzedékről a következőre ez át is örökítődött. Kétségtelen az is, hogy az erre a megpróbáló időszakra való kényszerű átrendeződés és maga a több mint négy évtizedes korszak olyan nyomokat hagyott az egyházi élet mindennapos gyakorlatában, és ami még súlyosabb, az egyházi közgondolkodásban, s ebből fakadóan az egyház önértelmezésében, amelyek nehezítik a jelen kor világméretű, s benne az egyéni élet kérdéseire való válaszadást.

¹ A 2001. szeptember 11-én bekövetkezett esemény óta a világ nem szemlélhető úgy, mint azt megelőzőleg. Ez az esemény olyan helyzetet teremtett, amelyben a keresztyénségnek is súlyos kérdésekkel kell szembenéznie. Ebben a megváltozott világhelyzetben az egyház sem léphet át a válaszadás kötelezettségén.

Horst, Hirschler: *Wo war Gott am 11. September?* Zeitschehen, 2001. 11. 14-17.

² A közelmúlban létrejött Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása. A kérdéséről, Victor János 1929-ben írt cikket, amelyben a francia kezdeményezésű egységesítés következményeit tárgyalva kitér arra, hogy az egységes Európa létrejötte mit jelentene az európai keresztyénség, s benne a MRE számára. *Európai abroncs és fazék*. Református Figyelő 1929. 31. 363-364.

Az Isten által rendelt egyház küldetésének megfelelően csak úgy képes választ adni a feltett kérdésekre, s a válaszadással betölteni eredeti hivatását, ha tudatában van önazonosságával, ezt követően pedig felvállalja küldetése teljesítését az adott kor adott társadalmában akkor is, ha az olykor disszonanciákkal jár.

Az egyház biblikus, hitvallásos önértelmezéséhez segít az a kutatás, amellyel a XIX. század végéről érkező, és a XX. század közepéig tevékenykedő sokoldalú Victor János teológiai örökségét,³ s az ennek megfelelően gyakorolt missziói tevékenységét tanulmányozzuk. Végezzük ezt az elvi állásfoglalások, gyakorlati megvalósítások vonatkozásában kora egyházának számos területén úgy, mint az ifjúsági szervezetekben, középiskolai vallásstanári, teológiai akadémiai oktatásban, hazai és nemzetközi ökumenikus kapcsolatok kiépítésében, gyülekezeti lelkesítői szolgálatban és egyházkormányzói tevékenységben.

A kiemelkedő szellemű Török István megjegyzése is elkötelező erejű e munkában, aki az alábbiakban szól a maga korában az elkövetkező Victor-kutatásról: „Ha a magyar teológusok tisztában lesznek feladatukkal, akkor lesz Victor-kutatás közöttünk.”⁴ Ez a folyamat az elmúlt időszakban több- kevesebb elevenséggel tartott.⁵

A fentiekhez társul az a tény, hogy a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen néhány évvel ezelőtt már született doktori értekezés,⁶ mely a második világháború utáni református egyházi megújulás ekkleziológiai konzekvenciáit tárgyalja, míg jelen munka ezt a kort csak éppen elérve, az ezt megelőző korszakot vizsgálja, tárgyából fakadóan más módszerrel: kiemelten, egy teológus missziói és ekkleziológiai szolgálatán keresztül.

Ugyancsak a DRHE kutató munkájához kapcsolódva a Victor János kutatást érintő, másik nyomtatásban itt megjelent értekezésre⁷ kell felhívni a figyelmet, amely a kortárs teológus Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága elemzésével hívja fel Victor János missziói látására a figyelmet.

³ Nagy Barna: *Dr. Victor János, a Teológus*. Református Egyház 1954. 23. 3-12.

⁴ u.o.3.

⁵ Ivanyos Lajos kéziratban, a Ráday Levéltárban elhelyezett ide vonatkozó munkája, Victor János életművét feldolgozó vizsgadolgozatok, bibliográfiák, ugyanitt a Ráday Levéltár C/99 jelzete alatt található. A Református Egyház című lap 1954. november 15-i megjelenéssel Victor János különszámot adott ki, amelyben nemcsak egyszerűen halálára való visszaemlékezés, hanem teológiai munkásságának értékelése is megjelenik korabeli neves, kortárs teológusok által.

⁶ Fazakas Sándor: *"Új Egyház Felé?"* Dissertationes Theologicae 4. Debrecen. 2000. Debreceni Református Kollégium.

⁷ Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Dissertationes Theologicae 3. Debrecen. 1997. Debreceni Református Kollégium.

Kutatási kötelezettség az a munkafolyamat is, amely DRHE Missziói és Felekezettudományi Tanszékén⁸ tart 1993 óta, a missziológia elméleti és annak lehetséges gyakorlati oktatásával. S mint ilyen, nem mellőzheti azokat a teológiai kincseket, amelyek nem csupán a missziológia terén, hanem a gyakorlati teológia, szisztematika, ökumenika és filozófia terén, ráadásul nem egyszerűen szeparáltan, hanem interdiszciplináris módon, annak mai igényét kielégítően lelhető fel Victor János tudományos tevékenységében.

Maga Victor János mentene fel a kutatási kötelezettség alól, - a vele kapcsolatos, róla megjelent publikációk alapján megismerve őt - ha említenénk előtte azt a tényt, hogy 2004-ben 50 éve volt, hogy befejezte életét, s ez okból méltó megemlékezni szolgálatairól. Szerénysége, kimagasló szellemisége mellett sokakban mély nyomot hagyott. Szerénysége ellenére egyházunk minden bizonnyal méltóképpen emlékezik meg nagy alakjáról azokon a területeken, ahol tagadhatatlanul kimagasló egyházépítő tevékenységet folytatott. Ennek egyik első előjele a 2003-ban újra kiadott, témánk szempontjából is igen fontos írása.⁹

Végül a Victor-kutatásra elkötelező erő az a tény, hogy családi kapcsolat révén, abban a közelségben vizsgálható az ő életműve, ahonnan olyan összefüggések tárulhatnak fel, amelyekben talán mások nem részesedhetnek. Így aztán ez a lehetőség segítséget nyújthat a reális következtetések levonásához. Ezt az adottságot jól, visszaélés és elfogultság nélkül használva, még inkább hozzájárulhat e dolgozat a magyar református teológia gazdagításához.

Az elkötelezés mellett szólni kell arról az elhatározásról, amely a téma feldolgozását hivatott segíteni. Ugyanis ez a munka nem Victor János teljes teológus életművének, egész egyházi szolgálatának bemutatása, még kevésbé annak teljes körű értékelése, hanem a fentebb említettekre utalva az ő missziói és ekkleziológiai látásának, tevékenységének ismertetése, értékelése, hozzájárulva ezzel egyházunk jelen nemzedékében való épüléséhez.

Éppen ezért jelen munkánk akkor becsületes és hatékony, ha a Magyarországi Református Egyház további épülésének folyamatában, azzal a céltudatos behatárolással dolgozik, hogy Victor János tevékenységét kifejezetten missziói és ekkleziológiai szempontból tárgyalja. Ehhez társítottuk azt a módszert, hogy Victor munkásságát egyes mai gyülekezetépítési felismerések fényében értékeljük, kimutatva, hogy ezek az újonnan megfogalmazott alapelvek felismerhetők Victor János elméleti és gyakorlati munkásságában is.

⁸ Bütösi János: *Három haza szolgálatában*. Budapest. 1999. Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet. 76.

Az Ökumenika Tanszék 1993-ban alakul át, s Kelet-Európában elsőként Felekezettudományi és Missziológiai Tanszék néven működött tovább. A megújult tanszék vezető Dr. Bütösi János így ír erről ezen a helyen: "Uralkodó kérdéssé vált a misszió szerepe az egyház életében, tehát, hogy misszió nélkül nincs egyház. A munka már teljesen más alapon ment, mint ahogy azt az elődeink csinálták."

⁹ Victor János: *Az Egyház Bűnei. Egyházi Életünk Válsága*. Budapest. 2003. Kálvin Kiadó.

A Victor-kutatás tehát ezzel nem fejeződik be, annak tovább kell folytatódnia az említetteken kívül a dolgozat során megmutatkozó jelentős területeken is.

I. ÉLETFORMÁLÓ SZEMÉLYEK ÉS MOZGALMAK

I. 1. Család

Különösebb erőltetés nélkül bizonyítható az, hogy a Victor család nemzetközi szinten missziótörténeti jelentőségű tényező volt. Bár az egymást követő nemzedékek során nem követeltek soha maguknak meghatározó jelentőséget, de éppen a misszió időszerű eszközeivel fellépve és a misszióra fogékony területeken megjelenve lettek meghatározóvá.

Victor János (1888-1954) egyházlátását, missziói érzékenységét, a XX. század első felében végzett hazai és nemzetközi missziói munkáját nem egyszerűen befolyásolta vagy meghatározta a mögötte levő családi háttér, hanem megalapozta azt. A mélygyökerű, nemzedékekkel korábbra visszavezető szálak sejtetik azt az elkötelezést, amely az evangélium protestáns módon való terjesztésében töretlenül megmaradt benne. Igazolhatóan nemcsak érzelmi hatásként csapódott ez le Victor Jánosban, hanem elvi és gyakorlati jelentőségével életformáló erőként hatott, amikor a korábbi keresztyén nemzedéknek életükben átadott, s haláluk után is érvényesülő lehetséges hatásáról szól.¹⁰ Ez nála személyhez, helyhez, alkalomhoz köthető. Nem egyszerűen a családi mondatárból rajzolták meg számára legidősebb Victor János (1825-1923) hitbeli elkötelezettségét, alig megbecsülhető méretű missziói szolgálatait, hiszen jól ismerhette a család által ópapaként¹¹ emlegetett nagy misszionáriust, akinek életútja egy valóságos missziói útvonalat rajzolt meg. Ő az első családtag, akiről pontos adatok állnak rendelkezésre. Anyja Sara Hirsch, zsidó származása egyértelmű, apja Sebastian Victor, akinek a származása viszont nem bizonyított. Tény, hogy a Danzigi (ma Gdansk, Lengyelország) Városi Címtár 1839. évi lakónévjegyzékében – itt született Victor Bernát - apja kettős néven szerepel: Seelig Meyer, alias Sebastian Victor. Feltehetően a Victor név volt az eredeti, amely mellé vagy helyett jobbnak látta felvenni a Meyert. Csupán a család emlékezésében él az a gondolat, miszerint ő Napóleon keleti irányú hódításai során a francia sereggel jött Danzigba, s minthogy Napóleon visszavonulásakor a néhány száz fős itt állomásozó francia helyőrség fogságba esett, elképzelhető, hogy Sebastian Victor is erre a sorsra jutva már nem jutott haza, hanem itt letelepedve megházasodott.¹² Három gyermeke azonban a Victor nevet vitte tovább, így Bernát is. Róla tudható, hogy két évig szeretetmunkát végzett Stralsundban, azt követően pedig Cuxhavenben tanult.¹³

¹⁰ Victor János: *Református Hiszekegy*. Budapest. 1943. Református Traktátus Vállalat.

¹¹ *A Victor Család levelezései 1899-1922. között*. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (továbbiakban RL.) C/99. 3. d.

¹² Interjú Victor Istvánnal. 2003.09.02-án, Ónodon.

¹³ Csepregi Béla: *Adalékok a magyar evangélikus ébredéshez*. Diakónia. Evangélikus Szemle 1989. 1. 39-40.

Leginkább meghatározó az a tény, hogy a J.H. Wichern által alapított Rauches Hausba kerülve nemcsak egyszerűen kapcsolatba kerül a belmisszióval, hanem itt tanított is, s ennek a belmissziói iránynak vezető személye is lett. Majd csatlakozott a British and Foreign Bible Society-hoz. Az itteni munkája révén pedig, mint bibliaárus járta Szerbiát, Szlavóniát, Horvátországot. Missziói tevékenysége nem merült ki a bibliaárusításban, hiszen útjai során gyülekezetszervezői munkát is végzett, s az általa szervezett evangélikus gyülekezetek sorában az eredetileg németnyelvű eszéki evangélikus gyülekezet őt tartja alapítójának.¹⁴ 1856-ban a belgrádi német evangélikus gyülekezet meghívja tanítójának, s ő ezt Wichern ajánlásával el is fogadja.¹⁵ Belgrádban 1859. október 9-én veszi feleségül Hoyer Zsófiát.¹⁶ Missziói küldetését Budapesten folytatja, mivel a Brit és Külföldi Bibliatársulat ide küldi, hogy szervezze meg a lerakat munkáját. Így ekkor annak a vezetője is.¹⁷ Emellett az 1885-ben a vasárnapi iskolai munkáról német nyelven írt jelentése alapján az itt végzett szolgálatairól is tudhatunk.¹⁸

A családi körből kapott missziói hatások a következő nemzedékben töretlenül nyomon követhetők. Az említett Victor Bernát legidősebb fia, János (1860-1934) apja belgrádi missziói munkája idején született. Elemi iskolái befejeztével Bukarestbe ment, s órásinasnak tanult, majd Felsőlvőn végezte el a tanítóképzőt, amely egyértelműen meghatározta missziói irányultságát, hiszen a Wimmer-féle missziói örökség nemcsak a tanítóképzésben, hanem a helybeli gyülekezet életében is tetten érhető volt. Ez a Wimmer-féle misszió természetes kapcsolatban volt a Brit és Külföldi Bibliaterjesztő Társaság mellett a württembergi pietista mozgalommal, a Bázeli Misszióval és a herrnhuti testvérek közösségével.¹⁹ Innen Budapestre vezetett az útja, mivel meghívást kapott a Skót Misszió iskolájába, ahol ő a négyosztályos polgári iskolában természetrajzot tanított 1914-ig. Innen Szilassy Aladárné hívására a pesti Lórántffy Zsuzsánna Kórházba ment igazgatónak.²⁰ Legkiemelkedőbb tevékenysége azonban mégis a Vasárnapi Iskolai Szövetségben végzett tevékenysége volt, melynek kezdetei 1882-re nyúlnak vissza.²¹ Itt szerkesztette a Fecske című belmissziós folyóiratot, szervezte, s tartotta

¹⁴ u.o.

¹⁵ 1856. augusztus 24-i dátummal, ez az ajánlás családi tulajdonban van.

¹⁶ Itt született négy gyermekük: 1860-ban János, 1862-ben Ágoston, 1870-ben Ede és 1872-ben Karolina. Ezek közül János és Ágoston vonalán követhető nyomon a missziói munkában való aktív részvétel.

¹⁷ 1881. április 7-i dátummal a Budapesti Fővárosi Tanács határozata, mely Victor Bernát részére a helybeli illetőségi bizonyítvány kiadását állapítja meg, az írat családi tulajdonban van.

¹⁸ A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Levéltára (továbbiakban ZSL.) 14. fond 4. d.

¹⁹ Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmissziói Mozgalom (1756-1951)* 1. Budapest. 1995. Harmat. 98.

²⁰ A Kórház a harctéri sebesültek ápolására létesült, ma a Bethesda Kórház egyik külső részlege.

²¹ Bíró Sándor-Bucsay Mihály-Tóth Endre-Varga Zoltán: *A Magyar Református Egyház Története*. Sárospatak. 1995. Sárospataki Református Kollégium Theologiai Akadémiája. 390-392.

folyamatosan a vasárnapi iskolai munkát segítő kiképző tanfolyamokat. A szövetség titkáráként nemzetközi kapcsolatokat ápolt az Egyesült Államok, Hollandia és Skócia területén. A missziói munkában való sokoldalúságához tartozik még az is, hogy a németajkú gyülekezet kántori szolgálatát is végezte,²² valamint ő állította össze és harmonizálta kora belmissziójának nagy jelentőségű énekeskönyvét, a Hozsánnát.²³ Maga is írt énekszövegeket és szerzett dallamokat. Gyermekek közötti szolgálatai miatt lett a közismert Victor bácsivá. 1887-ben kötött házasságot Szabadi Gabriellával. Négy gyermekükből Károly kisgyermek korában meghalt, így János, Gabriella és Erzsébet vitték tovább a családi örökséget.

Victor János 1888-ban született Budapesten, ő az első Victor, akit az eddigi evangélikus ágból reformátusnak kereszteltek. A fentebb említett missziói hatások között nevelkedett. Olyan képességekkel, amelyekkel már kisgyermek korában kimagaslott. Később a nemzetközi missziói mozgalmakba igen fiatalon történt bekapcsolódása köszönhető a családban kapott adottságoknak, mint például az alapos nyelvtudás. Apja angolul, édesanyja pedig németül beszélt hozzá,²⁴ nyilván némi túlzással azt tartották, hogy magyarul az iskolában és az utcán tanult meg. Emellett a későbbi publikációi, beszédei igencsak nagy választékossággal, magas fokú igényességgel jelentek meg. Victor János a Skót Misszióban formálódott kétszeres értelemben is, hiszen szülei itt éltek, s élt velük együtt a misszióban gyermekkorától kezdve először Budapesten a Hold utcában, majd pedig a Vasárnapi Iskolai Szövetséggel együtt költözve a Vörösmarty utcában.

Az eddig vázolt családi események, hatások végigkísérik egész életén, hiszen az a mélyfokú biblicitás, amely teológus korától kezdve töretlenül jellemezte, egyértelműen visszamutat a bibliás ősökre. El egészen addig az igényességig a kegyességgyakorlásban, hogy a napi csendességeiben is eredeti nyelven forgatta az Újszövetséget.²⁵

A családi légkör kétségtelenül hozzájárult keresztyén hitének kialakításához. Az otthoni aktív missziói légkör, szülei missziói buzgósága nem eltávolította a Krisztusba vetett hittől, hanem egyértelműen segítette őt ebben.²⁶

²² 1910-ben kántori oklevelet is szerzett 1910. június 11-i keltezéssel, amely családi tulajdonban van.

²³ *Hozsanna énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára.* 1901. Londoni Traktátus Társaság.

²⁴ *Victor Család Levelezése 1899-1922. között.* RL. C/99. 3. d.

A családi levelezések hűen igazolják ezt, hiszen a szüleivel való levélváltás valóban a nevezett nyelveken történt már teológus korától kezdve nem csak a szülők, hanem a nagyszülők részéről is.

²⁵ Nagy Barna: *Dr. Victor János, a Teológus.* Református Egyház 1954. 23. 9-12.

²⁶ *Victor Család Levelezése 1899-1922. között.* RL. u.o. Konfirmációján édesanyja betegsége, szanatóriumi kezelése miatt nem lehetett jelen, s a hozzá írt levél hűen tükrözi a családban természetesen megélt kegyességet „...kérem a jó Istent, hogy adjon neked tiszta szívet, s a tiszta szívbe erős hitet az Úr Jézus Krisztusban, mert csak Ő tehet boldoggá minden időben! A Bibliát, melyet tőlem kapsz, szeretném, ha mától kezdve mindennap használnád, hogy ha felnősz s Isten akarja, hogy pap bácsi légy, akkor járatos légy benne.”

Nem véletlen tehát, hogy, amikor első önálló műve megjelent, akkor ajánlásában édesapjának címezve vall a szülői házban a tőle nyert lelki indíttatásairól.²⁷ Sokkal később, 1943-ban a Keresztyén Ifjúsági Egyesület kérésére tartott előadásában is ezt erősítette, hogy a Hold utca 17-ben végbement missziói események formálták igazán lelki életét. A család mellett, Forgács Gyula, Gergely Antal személyét emeli ki, de szeretettel említi gimnáziumi vallástanárát, Csűrös Istvánt is. S amikor az egyesületi misszió jelentőségét taglalja, azért egyértelművé teszi, hogy hitre jutása édesanyjának köszönhető.²⁸ Kegyességi életéről, annak változásairól keveset és visszafogottan beszélt. Az sokkal inkább diákkorában, tanulmányain, diáktársaihoz való viszonyán a gimnáziumban,²⁹ majd a teológián³⁰ mutatkozott meg életvitelén. Kiegyensúlyozott hitbéli tartásának gyökerét Csekey Sándor professzor méltatta,³¹ s az igen korán egyesületi munkákhoz való kapcsolódásában,³² később pedig vallástanári, teológiai tanári,³³ gyülekezeti lelkipásztori³⁴ munkamoráljában követhető nyomon.

A családi hatások nem csupán gyermek és ifjúkorában játszanak szerepet missziói gondolkodásában, hanem testvéreivel való későbbi kapcsolattartásában is tisztán tükröződik, hogy ez életük elválaszthatatlan és természetes része volt az egyház szolgálata.³⁵ Feleségével való levelezése,³⁶ is azt bizonyítja, hogy későbbi, önálló családi életét is átszötte az egyháza iránti elkötelezés.

²⁷ Victor János: *Jézus Önarcképe*. Budapest. 1915. Lórántffy Zsuzsánna Egyesület. „Édes atyámnak, aki eleitől fogva vezetőm volt a Mester megismerésében, de akinek a haza sebesültjei körül kifejtett önfelelt fáradozása a Krisztusnak szentelt élet új szépségeit láttatta meg velem, fiúi szeretettel.”

²⁸ Victor János: *Ifjúságotól fogva Jézus Krisztussal*. Budapest. 1943. kéziratban levő előadás, amelyet KIE konferencián mondott el. „Engem nem az egyesület vezetett el Jézus Krisztushoz, hanem az édesanyám” ZSL. 21. f. 61. d.

²⁹ Interjú Victor Istvánnal 2003. 09. 02-án, Ónodon.

„Az érettségire való felkészítésben diáktársai egy ezüstóra ajándékozásával fejezték ki köszönetüket.”

³⁰ Budai Gergely: *Victor János, a Diák*. Református Egyház 1954. 23. 12-13. Itt Budai Gergely emlékezik így: „tiszteletemet iránta felkeltette és máig ébren tartja a kegyességének őszintesége és soha egy pillanatra sem ingadozó szilárdsága és bizonyossága....A kis diákszobában szinte törvény volt a reggeli áhítat, délután vagy este közös bibliatanulmányozást tartottunk : Jani igen könnyen olvasta a Bibliát héberül és görögül, nyelvtudásával fennakadás nélkül élt a legjobb angol és német segédeszközökkel...péntekenként ifjúsági bibliaórán vettünk részt, vasárnap hat órakor a skót misszió Hold utcai imatermében istentiszteleten.”

³¹ Interjú Victor Istvánnal 2003. 09. 02-án, Ónodon. Csekey Sándor egyháztörténész így jellemezte Victor Jánost: „, Aki, mint Abdiás ifjúságától félté az Urat.”

³² Victor János: *Ifjúságotól fogva Jézus Krisztussal*. ZSL. 21. f. 61. d.

³³ Darányi Lajos: *Victor János, az igehirdető*. Református Egyház 1954. 23. 18. ”Victor János, a professzor maga imádkozott órái elején (filozófiát és vallástörténetet tanított). Imádsága egy, legfeljebb két mondatból állott, de az a rövid imádság ajándék volt az egész napra.”

³⁴ Karsay Dezső: *Victor János, mint gyülekezetépítő*. Református Egyház 1954. 23. 15.

³⁵ *Victor Család Levelezése 1899-1922. között*. RL. C/99. 3. d. Itt található Erzsébet dátum nélküli levele, amelyben köszöni a Csendes Percek írásait, valamint Gabriella 1925. március 26-án kelt levele, melyben a Református Tanítók Értekezletén tartandó eredetileg Ravasz Lászlónak szánt előadására kéri fel. Ő az Evangéliumi Leánydiákszövetség vezetőségi tagjai is volt, diákmissziós munkája folyamatosan nyomon követhető a MEKDSz Diákvilág című folyóirat számaiban.

³⁶ *Victor János levelei feleségéhez*. RL. C/99. 3. d.

I. 2. John Raleigh Mott

A család általi formálódást követően, mélységét és időtartamát tekintve Victor János missziói látására tett hatások sorában J. R. Mott (1865-1955) áll az első helyen. Mindkettőjük többszörös vallomása erősíti azt a tényt, hogy itt nem egyszerűen tanítómester és tanítvány kapcsolatáról van szó, nem egyoldalú hatásról, vagy valamiféle kritika nélküli elkövetésről, hanem kezdetektől egészen Victor János haláláig komoly konstruktív együttműködésről. Annak a közös látásnak a meglétéről, amely a XX. századi missziói gondolkodásban, korokban és azt követően is meghatározó volt. Kötődésük igazolására példaként említhetjük azt, – a sok számos eset mellett - hogy Mott a WSCF (World's Students Christian Federation) Konstantinápolyban tartott konferenciáján a hat magyarországi résztvevő között, kiemelten és egyedülként Victor János nevét említi meg.³⁷ Ezt igazolja J. Mott 1954-ben, Evanstonban tett nyilatkozata, miszerint elhatározása volt, hogy még szeretné megírni megemlékezéseit a nálánál 20 évvel fiatalabb, de már akkor nem élő Victor Jánosról.³⁸

J. Mott magyarországi kapcsolatai nem Victor Jánossal kezdődtek, hiszen már az 1895-ben tett magyarországi látogatását követően nyilatkozott arról, hogy az országot missziói szempontból igen reményteljesnek tartja, különösen érve itt ez alatt a diákok közötti missziói munkát, hiszen ő ekkor az SVM (Student Volunteer Movement) végrehajtó bizottságánál dolgozott, valamint az YMCA (Young Men's Christian Association) és a WSCF vezetője volt.³⁹ Ekkor magyar részről Szabó Aladár volt a kapcsolattartó személy. Hazánkban 1903-ban tett látogatása nagy lökést adott a MEKMSz 1903-ban történt létrejöttének.⁴⁰ Igazából azonban, J. Mott Magyarországra vonatkozó missziói reménysége Victor Jánossal igazolódott és teljesedett be. Első találkozásuk 1908-ban volt az SVM liverpooli konferenciáján, amelyen Pongrácz Józseffel vett részt, s ahol életre szóló barátság alakult ki kettőjük között.

A diákmozgalmak iránti erős elkötelezés lett az egyik eredménye annak, ami J. Mott 1909-ben tett magyarországi látogatása során végbement. Az itt töltött három hét során Victor János nem egyszerűen tolmácsa volt előadásában és gyakran személyes beszélgetésekben, hanem együtt gondolkodott vele. Ennek eredményeként igazolódik az a missziói alapelv,

³⁷ Hopkins, C.Howard: *John R. Mott 1865-1955 a Biograph*. Grand Rapids Michigan. 1979. William B.Eerdmans Publishing Company. 373.

³⁸ Bereczky Albert: *Victor János és Mott János emlékezete*. Református Egyház 1955. 5. 211.

³⁹ Kool, Anne-Marie : i.m. 162.

⁴⁰ Kool, Anne-Marie : i.m. 188.

miszerint a missziói munka során emberek győznek meg embereket,⁴¹ s nem egyszerűen a bizottságok, szervezetek a pusztán létükkel vagy hivatali tevékenységükkel érik azt el. Victor János későbbi munkája során sokan megjegyezték azt, hogy hiteles egyénisége volt az, ami kaput nyitott az evangélium elfogadásának útján.⁴²

Életkorát tekintve is, Mott előadásai elevenen érhetőek, hiszen ekkor a Budapesten, Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, Sopronban tartott előadásainak fő témája az ifjúság volt, mint pl. „A legkeményebb küzdelem a diák életében”, „Jézus Krisztus hatalma a diák életében”.

J. Mott ekkor tett látogatásának evangéliumi hatását azonban nem egyszerűen csak Victor Jánoson lehet lemérnünk, hanem olyan kiemelkedő teológusokon, mint például Ravasz László, aki visszaemlékezésében vall arról, hogy a Kálvin-tanulmányok mellett, J. Mott személyes hatása jelent meg megrendítő erővel a korábban benne élő intellektuális hitére nézve. E látogatás után az ő hatására került be a keresztyén diákszövetség budapesti vezérkarába, amelynek Victor János volt a vezetője.⁴³ Révész Imre (1889-1967) ugyancsak szól a diákmozgalom hatásáról, amely e korból Kolozsváron végbement ébresztő szolgálat nyomán érte el őt. S bár a „vallásos angolkórnak” vagy „beteges piétizmusnak” bélyegzett mozgalom meglehetősen éles kritikával találta szembe magát Kolozsváron, mégis tagadhatatlanul mély benyomást tett J. Mott ottani, 1909. évi szolgálata. Az evangélium mélységeit feltárva, s aktuálisan a diáknemzedék égető kérdéseire választ adva a Szentírás alapján.

A J. Mott által jelentősen megerősített evangéliumi diákmozgalom iránti elismerés leginkább abban rajzolódik meg, amikor Révész kritikusan beszél saját korábbi, egyébként rendkívül intenzív diákok közötti szervezői munkájukról. Erre nézve azt a megállapítást teszi, hogy az inkább csak a diákság szociális és kulturális életének megszervezését látta feladatának. Ahogyan ő maga fogalmazta, ebből az egyébként óriási munkából csak az „egy szükséges dolog, vagy legalábbis annak határozott, hitvalló módon, alku nélkül középpontba állítása”⁴⁴ maradt ki. Ő maga Mott hatásáról így ír: „Minket ellenben, szűkebb és tágabb

⁴¹ Callahan, L. Kennon: *Twelve Keys to an Effective Church*. San Francisco. 1983. Harper&Row. 55-63.

⁴² Kool, Anne-Marie: i.m. 220-221. Báró Podmaniczky Pál vall így: „Victor János és az eperjesi konferencia által lettem az egyház és a nemzet megújítását talán kizárólag pozitív teológiából váró elméleti emberből evangélistává, akit később a magyar diákság lelkéért való féltő szeretet és aggodalom vont vissza.”

⁴³ Ravasz László: *Emlékezéseim*. Budapest 1992. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 112.

⁴⁴ Révész Imre: *Vallomások*. Budapest. 1990. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 30.

baráti körömmek jóformán minden tagját, a tanáraink közül is... egészen közvetlenül maga az ember és mondanivalója ragadott meg, és vágott mellbe.”⁴⁵

Makkai Sándor pedig közismert nagyjelentőségű munkájában így írt J. Mott jelentőségéről: „Ma már látjuk, hogy Egyházunk missziói öntudata és munkája nem kis részben az ő hatása alá került személyiségek felelősségének felébredéséből indult ki.”⁴⁶

A látogatás hatására a MEKDSz-ben új lendület fakadt, s utazótitkárként Victor Jánost választották meg, már Mott itt tartózkodása idejének végére. Victor Jánosra nézve ez azt jelentette, hogy az élete ettől kezdve, egészen a mozgalom végéig teljesen egybeforrt azzal, hiszen utazótitkárból főtitkár lett, s e szolgálata az 1934-ben való befejezéséig,⁴⁷ de azt követően is minden tekintetben támogatta a mozgalom munkáját, mert a szenior osztálynak továbbra is elnöke maradt. Maga Mott írja e látogatásával kapcsolatosan, hogy a Magyarországon szerveződő diákmozgalom jövője részint azért mondható megnyugtatónak, mert ittléte idejének végére a mozgalom számára sikerült utazótitkáruul egy az ügy számára „alkalmas, erős embert” választani, s így a felmerülő problémák felét még elutazása előtt sikerült megoldani.⁴⁸

Egyértelműen J. Mott hatására kapcsolódtak be a diákmozgalom vezető egyéniségei a diákmisszió világméretű mozgásába. Hűségesen tették sajátjukká, s a magyarok között is jelmondattá az 1911-es eperjesi konferencián, a Diák Világszövetség közismert jelmondatának magyar változatát: „A magyar diákság evangélizálása ebben a diáknemzedékben.”⁴⁹

A diákmozgalom szervezésének alapelvei különösképpen ettől a látogatástól váltak meghatározóvá a magyar evangéliumi diákmozgalmakban. Modellértékűvé lett az, ahogyan J. Mott néhány hét leforgása alatt nemcsak evangélizált, nem is csak parttalan mozgalommá, hanem életképes szervezetté segítette a felébredt fiatalokat. Ennek lépései a későbbi működésre nézve is meghatározóvá lettek. Victor Jánosnak pedig megkérdőjelezhetetlenül meggyőződésévé vált a mozgalom támogatása, illetve más diákmozgalmak felé való nyitottsága és a diákok közötti mozgalmi munkára való elkötelezettség.

⁴⁵ u.o.

⁴⁶ Makkai Sándor: *Az egyház missziói munkája*. Budapest. 1938. 298.

⁴⁷ *"Munkánkról."* Diákvilág 1934. XXV. 1. 3.

⁴⁸ Mott, R. John: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions*. Vol. 2. New York. 1946. Association Press. 414.

⁴⁹ Kool, Anne-Marie: i.m. 217-219.

A magyar területen való evangélizálás jelentőségének felismerése és hangsúlyozása arra vezethető vissza, hogy az evangélizációs előadások mindenütt nagy visszhangra találtak. A korabeli egyházi sajtó azonnal tükrözte J. Mott szolgálatainak egyértelműen nagy hatását. Mi volt ennek a gyakorlati és teológiai magyarázata?

Tagadhatatlanul az, hogy az a korszak, amelyben érkezett, saját értékelése szerint is kairosz volt az egész világon. Már az 1880-as években Amerikában, Nagy-Britanniában, Skandinávia és Németország egyetemén csaknem egy időben, de nagyrészt egymástól függetlenül keresztyén diákkörök és diákmozgalmak alakultak,⁵⁰ olyan egyértelmű érdeklődéssel, amely az ébredés tényére enged következtetni.⁵¹ Ennek hatása elérkezett Magyarországra is. Ehhez segítő előkészület volt a lelki élet előzőekben végbement és folyamatosan tartó megújulása több helyen,⁵² többnyire a Szabó Aladár és társai által végzett missziói szolgálatoknak köszönhetően. J. Mott akkori látása szerint Magyarországon a protestáns egyházak jellemzően formálisak, s a halott ortodoxia mellett a hideg racionalizmus található meg bennük. Ennek következtében sok tagjuk – figyelmeztetően nagy százaléka a teológus diákoknak - a kísértések legerősebb formáinak a rabszolgája. Ehhez társul a római katolikus többség ténye, a zsidósággal való érintkezés és a faji ellenségeskedés, s ezek mind arra kényszerítik, hogy megállapítsa: Magyarország missziói tekintetben legalább olyan nehéz terület, mint Ázsia.⁵³ Ebben a helyzetben mégis felemelő tapasztalata, hogy látogatásakor mindenütt nagy diáksereg nagy érdeklődése fogadta. Erről számolnak be a korabeli egyházi lapok is.

Mott evangélizációs szolgálatának eredményessége mögött áll az a tény, hogy saját maga is az amerikai diákmozgalom missziói szolgálata által, egyetemista diákként lett az evangélium megszólítottja, s életre szólóan elkötelezett szolgája.⁵⁴ Így ismerte a diákvilág belső életét, annak igényeit és minden adottságait. Ezt a szakértelmét láthatóan jól használta utazásai során, hiszen a világ számos országában megjelenve ennek is köszönhetően végezhette olyan nagy eredménnyel a sorra alakuló nemzeti diákmozgalmakat megszervező munkáját. Ebben az adottságban hozzá hasonló módon Victor Jánosnak is része volt, hiszen már gimnazista korában bibliakör vezetőként tevékenykedett és ettől kezdve egyre szélesebb körben végezte a diákmisszió szolgálatait, mely aztán az a MEKDSz-ben (Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség), MEKMSz-ben (Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetség), KIE-ben (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) teljesedhetett tovább.

⁵⁰ Victor János: *Misszióügy, Mott János*. Protestáns egyházi és iskolai lap 1909. 18. 280.

⁵¹ Bütösi János: *Ébredés, Egyház, Egyesület*. Budapest. 1998. Fundamentum Evangéliumi Alapítvány. 6.

⁵² Kolozsváron Kecskeméthy István, Budapesten Szabó Aladár, Debrecenben Balogh Ferenc tanársága.

⁵³ Mott, R. John: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions*. i.m. 413.

⁵⁴ Ravasz László: *Mott János*. Református Szemle 1909. 16. 249-252.

Ennek az eredményes evangélizációs szolgálatnak további emberi tényezője, hogy azokkal a kérdésekkel nézett szembe, amely a diák-generáció valóságos kihívásai voltak. A fent említett előadások címei mind ezt bizonyítják. Nem csoda hát, hogy nagy tömegek kíváncsiságával találta szembe magát szolgálatai során, hiszen az élet olyan természetes kérdéseivel állt elő, amely minden hallgatóját mélyen foglalkoztatta, de amellyel aligha mertek, tudtak, akartak előállni azok, akik az ifjúság nevelését, oktatását végezték ekkor. Ennek egyértelmű öröksége életre szólóan rögzült Victor János missziójában. Ez az evangélium időszerűségének felismerése és aktuális módon való bátor meghirdetése, a hallgatóság összetételének nagyon komoly figyelembevételével.

Mint evangélizátor, diákhallgatóságához intézett beszédei teljes mértékben biblikus fényben világítják meg a felvetett kérdéseket, de nem szigorúan textusszerű prédikációk. Valójában nem is prédikációk, hanem előadások. Ez pedig óriási felismerés minden kor, minden missziója számára, hogy ti. az evangélizáció olyan szabad műfaj, amelynek egyetlen kötöttsége a megalkuvás nélküli biblicitás. Vagyis szabad lehet minden olyan egyházi liturgikus kötöttségtől, amelynek funkcionális szerepe a maga helyén vitathatatlan. Így stílusát alapvetően meghatározza az üzenet fontossága, s az alkalom megismételhetetlensége. „Amit mond, egy egész életre mondja. Érzí, hogy többet talán sohasem fogja látni hallgatóit, tehát úgy kell megmondania holmit, mint aki sohasem ismételheti meg.”⁵⁵

Mott leginkább meghatározó öröksége Victor Jánosra, s a magyar evangéliumi diákmozgalomra az evangélizáció tiszta meghatározása és annak gyakorlata, amelyet maga hozott el a korabeli magyar diákok számára. Ennek további titka, hogy a missziói munka számol az emberek radikális megtérésével, amely nem hangulati változás az ember életében, hanem teljes odafordulás Krisztushoz. Az evangélizáció ilyen módon nem rendelhető sem alá, sem fölé a missziónak, különösképpen nem J. Mott munkásságában. Igaz, hogy missziótörténeti szempontból van olyan értékelés, amely szerint Mott „inkább az evangélizáció, mint a misszió embere,”⁵⁶ de ezzel szemben sokkal inkább igazolható az az állítás, amely Mottnak azt az értékét mutatja fel, hogy nem ragad le egy beszűkült evangélizáció fogalomnál. Hiszen a magyar külmisszióval foglalkozók csoportja rajta, mint a külmisszió egyik jeles előmozdítóján keresztül találta meg a kiutat a merev, elszigetelt pietizmustól a missziói munka teljesebb része felé.⁵⁷ Isten missziója ugyanis a bűnös világ

⁵⁵ Ravasz László: *Mott János*. i.m. 250.

⁵⁶ Keveházi László: *Tegyetek tanítványa minden népet*. Egyetemes Missziótörténeti Vázlat. Budapest. 2001. Evangélikus Sajtóosztály. 123-124.

⁵⁷ Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmissziói Mozgalom (1756-1951) 2. kötet*. Budapest. 1997. Harmat. 106.

újjáteremtése Krisztusban, s az evangélizáció pedig - amellet, hogy a Krisztus Jézus hasonlatosságára való lelki formálódás alkalma - annak a tudatosítása is, hogy hol a helyünk az Isten missziójában.

A gyakorlati keresztyénség fogalmának életre keltője és megtestesítője. Így minősíti Ravasz László J. Mottnak az Erdélyi Református Egyházkerületben, 1909-ben végzett szolgálatát, annak hatása alapján. Miben áll ez a gyakorlati keresztyénség? E korban, abban a felismerésben, hogy a keresztyénség nagy buzgósággal való művelése is válhat kegyes szokások halmazává. A gyakorlati keresztyénség viszont ugyanezeket kiemelt komolysággal az élet valóságának figyelembevételével teszi. A bibliaolvasást azzal az igényel, hogy annak az ember életében gyakorlati fogantatja legyen. Nem üres bibliatanulmányozó körökről van szó, hanem a lélek közvetlen valóságos tápláltságáról. Az igehirdetésben komoly és egyszerű. Azzal a tudattal végzi üzenetközvetítő szolgálatát, hogy számol az adott alkalom megismételhetetlenségével. Ezért mondja Ravasz, hogy „nem hallottam még embert, aki úgy tudott volna érdekelni, mint ő.”⁵⁸ A gyakorlati keresztyénség minősítő szava az életszerűség, ami azt jelenti, hogy minden mozzanatában az életet szolgálja. Ez az új irányelv képes megújítani és regenerálni a vallásos életet. Ahol ez megvalósul, ott reformációról beszél az egyháztörténelem.

A gyakorlati keresztyénség elodázhatatlanul megadja a mércét, amikor a személyes érintettség igényével lép fel. Ami azt jelenti, hogy a vallás igazsága és hatalma akkor érvényesül, ha azt magam élem át. A Mott által képviselt gyakorlati keresztyénség hadüzenet azzal az egyházi formával szemben, amely nagyrészt abban merül ki, hogy az ősektől átvett sablonokat mechanikusan kezeli a következő nemzedék. Ennek eredménye ugyanis az, hogy mindenkit egyformán tanítunk, és mindenkinek egyformán prédikálunk. A gyakorlati keresztyénség nem egy korlátolt kegyességgyakorlás, amely a kizárólagosság igényével lép fel, hanem nyitott, erős és természetes, mint maga az élet. „A gyakorlati keresztyénség a jövődő kálvinizmus s egyszersmind: a kálvinizmus jövődője.”⁵⁹

Victor Jánosra nézve nem állíthatjuk, hogy ez az irányzat számára teljes újszerűséggel hatott, de azt nem vitathatjuk el, hogy megerősítette őt ez a keresztyénség történelmében egyáltalán nem újszerű élet és munkaforma. Az evangélium szerinti életforma hitelesítője volt nemcsak az ifjak közötti szolgálatában, hanem későbbi teológiai munkásságában is. A legelvontabb eszmefuttatás is úgy szólal meg írásaiban, mint, amely nem az irattárakban

⁵⁸ Ravasz László: *Mott János*. i.m. 250., vagy

Ravasz László: *Az emberélet útjának felén*. Kolozsvár. 1925. Az Út kiadása. 87-91.

⁵⁹ Ravasz László: *Mott János*. i.m.252.

követel magának előkelő helyet, hanem az egyház tagjai között kíván közvetlenül, vagy közvetett módon szolgálatot teljesíteni.

Az „egyetemesség” fogalma és az ebből levezethető, Victor által használt „világtudatosság” kifejezés a Béke-Nobeldíjjal kitüntetett Mott egész munkásságában, de leginkább az 1910-ben Edinburgh-ban nagyrészt általa szervezett missziói konferencián kelt életre. Arra a kérdésre, hogy melyik országban szeretne misszionálni, azt felelte: a világban. És ezt ő be is teljesítette, hiszen missziói munkája során többször körbeutazta a világot. Megszámlálhatatlan konferenciát szervezett és vezetett. A keresztyén egyházban munkaterülete a feljegyzések szerint csaknem 80 országra terjedt ki, 31 országban segítette az YMCA megalakulását. Méltán fogalmazódtak meg olyan elismerő, Mott egyetemes gondolkodására célzó megjegyzések, miszerint néhány más kiemelkedő munkatársával az átmenetet és folyamatosságot jelentette a XIX. és a XX. század között az I. világháború előestéjén. Bár nem rendelkezett teológiai diplomával és doktorátussal, mégis túlzás nélkül mondható, hogy korában hasonló hatást senki nem gyakorolt a missziói eseményekre.⁶⁰ Ez jó példa arra, hogy a missziói parancs és az egyház missziói természetének együttes látása a missziói küldetést egyetemes méretűvé szélesíti.⁶¹ Ennek köszönhető Mott a misszió nemzetközi, világméretű látását és annak ilyen széles területen való töretlen gyakorlását.

Ez a hatás Victor János életében az első találkozástól fogva tetten érhető, teológiai gondolkodásában pedig mindvégig meghatározóvá lett. Az egyetemes keresztyénség iránti elkötelezés abból a látásból fakadt Victornál, amit ő a világtudatosság fogalmával fejezett ki, s ez lett teológiai alapfelfogása is.⁶² Ennek forrása nem egyszerűen Mott hatásából ered, hanem a misszió biblikus megértéséből származik. Már az ifjúsági mozgalomban való munkája kezdetén határozottan felvállalja ezt, -amiből a későbbiekben hosszan tartó teológiai vitái támadnak- a nemzetköziség gondolatának magyarázatában.⁶³ Victor egyetemességtudata azonban nem áll harcban a nemzeti öntudattal, hanem a nemzetiség és nemzetköziség egysége jelenik meg munkáiban. Ennek forrása a Biblia egyetemes üzenetének felismerése mellett, Mott rá gyakorolt hatásában is fellelhető, különösen is a *Keresztyén misszió döntő órája* című művén,⁶⁴ valamint az 1908-ban Liverpoolban való első személyes találkozásuk során tőle hallott előadásain keresztül. Olyan hazafiságot terjeszt ő, amely a haza határán túl is lát, abban

⁶⁰ Gulp, Pieter van: *Kerk En Zending in de Theologie Van Johannes Christiaan Hoekendijk (1912-1975) Een Plaatsbepaling*. Haarlem. 1989. AcaMedia. 90-96.

⁶¹ Heidelbergi Káté 32. Budapest. 1998. Kálvin Kiadó.

⁶² Bereczky Albert: *Victor János és Mott János emlékezete*. i.m.211.

⁶³ Victor János: *Jegyzetek*. Diákvilág 1909. 1. 1.

⁶⁴ Mott, R. John: *A Keresztyén Missziók Döntő Órája*. Budapest. 1913. Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség.

az értelemben, hogy ami a hazában eredmény, az, az egész emberiség közös munkájában beillesztett nemzeti alkotásként jelenik meg. Így a magyar misszió elválaszthatatlan része Isten teremett világra kiterjesztett missziójának.

Számos korabeli tudósítás úgy mutatja be Mott személyét, hogy ő *a modern evangéliumi keresztyénség* egyik legnagyobb képviselője.⁶⁵ A kifejezés nyilvánvalóan nem csupán a kor meghatározását rejti, hanem a mögötte levő komoly sajátosság miatt vált fontossá. A modern keresztyénség fogalmát az 1911. évi Konstantinápolyban rendezett konferencia alapján értelmezhetjük igazán, ahol megfogalmazódtak azok a tételek, amelyek alapján jogosulttá lett a modern megjelölésre. Ennek első tényezője az, hogy a keresztyénség nem veszíti erejét a művelt rétegek körében sem. A keresztyénség nem húzódik vissza nehéz vallási kérdésektől sem, mert lényege szerint válasza van ezekre is. S végül a keresztyénség Krisztustól való megbízatása alapján nem impraktikus vallás, hiszen a küldő Úr könyörgésében az áll, hogy őrizd meg őket ebben a világban, ahol megmaradni csak úgy lehet, ha válaszol a keresztyénség a kihívásokra.⁶⁶

A modern keresztyénség ebben az értelemben Victor alapvonása is, hiszen a fentiek lehetőségét a keresztyén hitre nézve nemcsak felfedeztette, hanem maga is kiábrázolta. Első renden szolgálatának kezdeti éveiben az egyetemisták, főiskolások közötti missziójával igazolta. Nemcsak, hogy nem veszíti el erejét az evangélium a művelt rétegek között, hanem ott a maga természetességével életet átformáló módon hat.⁶⁷ Ezt a szemléletet jól illusztrálják a Diákvilág hasábjain megjelentetett olyan írások, amelyek a nehéz vallási kérdések kategóriáját érintik, s a gyakorlati kérdésekben való megfelelés egyik kézzelfogható példája az, amit a Diákok Háza működésében Victor és mozgalma igazolt.

A „*döntő óra*,” Mott egyik legnagyobb jelentőségű missziófogalma, igen hamar elterjedt a magyar diákmozgalomban is, s a század eleji missziói látás meghatározója lett. Így a rochesteri nagygyűlésről érkezve azonnal bevezetik a fogalmat a magyar keresztyén diákság körében, mint a keresztyén egyház aktuális feladatát. Nyilvánvalóan ehhez, „a világ evangélizálása ebben a nemzedékben” jelmondat szolgált alapul. Konkrétabban két területet jelöl meg az említett konferencia programja alapján: Evangélizálni a primitív népeket, akik alacsony társadalmi, még alacsonyabb szintű szellemi és vallási életet élnek (Afrika és

⁶⁵ *Krónika*. Protestáns egyházi és iskolai lap 1913. 49. 769-70.

⁶⁶ Victor János: *Konstantinápolyi emlékek I.* Diákvilág 1911. III. 1. 24-28.

Victor János: *Konstantinápolyi emlékek (folyt.)*. Diákvilág 1911. III. 3. 45-48.

⁶⁷ A későbbi évek során külön sorozatot jelentetett meg a *Modern ember hite* címmel, amelyben nemcsak a modernség általános fogalmát feszegeti, hanem a modern ember hitét teszi vizsgálat tárgyává, a modern ember életkérdéseire adja meg az Írás feleleteit. Református Figyelő 1931. IV. 5. 8. 9. számaiban.

Óceánia, Ázsia és Amerika egyes részein). Emellett a Kelet művelt népei felé irányuló evangélizációt jelöli ki (hinduizmus, buddhizmus, konfucianizmus, iszlám).⁶⁸

Ahogy az majd a MEKDSz tárgyalásánál megmutatkozik Mott sürgető missziófogalma nemcsak közismert lett a magyar missziói munkával foglalkozó körökben, hanem nagyfokú lelkesítést jelentett a diákok missziójában, de a MEKMSz munkájára nézve is.⁶⁹ Olymértékben, hogy e mozgalom egyértelműen Mott közvetlen hatására alakult meg, s működött az I. Világháború kirobbanásával bekövetkezett megtorpanásáig.⁷⁰ Victor János ennek a hatásnak az erejével végezte missziói munkáját, ebben a látásban élt, s ezt folyamatosan táplálta Mottal való személyes kapcsolata illetve Mott többszöri magyarországi látogatása is.⁷¹ Nemcsak ifjú évei alatt, a diákmozgalom keretén belül, hanem a Mott-tól nyert hatások mindvégig ott élnek missziói látásában, ebből fakadóan kitörölhetetlenül része a külmissziói munka iránti elkötelezése, akkor is, ha ezzel egy egész nemzedék hiányosságaira mutatott is rá.⁷²

I. 3. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség és Victor János kapcsolata

Megkerülhetetlen Mott személyének és hatásának vizsgálta ezen a területen, mivel a diákmozgalom volt az a csatorna, amelyen keresztül Victor János rendszeres kapcsolatban volt vele, mint a WSCF főtitkárával. Így e területen a továbbiakban is megmutatkozik a nemzetközi diákmozgalom hatása mellett Mott missziója és missziói módszertana, amelyet Victor hűségesen vett át és melyet következetesen igyekezett megvalósítani e diákmozgalom. Így a mozgalom egyszerre hatott Victor missziói látásának alakulására és egyidejűleg ő maga jelentősen formálta azt.

E mozgalom alakulása egyértelműen azoknak a hatásoknak a gyümölcse, amelyet a századfordulón a magyar protestáns keresztyénségnek az evangéliumi diák világmozgalmakkal való találkozása eredményezett. A „levegőben volt 1898 óta egy ilyen irányú munka megindításának szükségessége.”⁷³ Egészen kicsiny kezdetből elindulva, hiszen

⁶⁸ Richter C.Gyula: *Döntő időpont a keresztyén misszió történetében*. Diákvilág 1910. II. 1. 9-14.

⁶⁹ Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmissziói Mozgalom* 3. Budapest. 2000. Harmat. 145.

⁷⁰ u.o.222.

⁷¹ Iványos Lajos: *Mott János*. RL. C/99. 16. d.

Mott Magyarországi látogatásai: 1895, 1908, 1913, 1920, 1925, 1927.

⁷² Victor János: *Keresztyénség külmisszió nélkül?* Hajnal 1933. XIX. 4. 1.

⁷³ Páll László: *Bethlen Gábor körök. Országos Magyar Protestáns Diákszövetség. Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 104-105*. In: Tenke Sándor szerk.: *Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Budapest. 1993. Magyarországi Református Egyház. Ráday Nyomda. 100-113.

1907-ben Visegrádon a 10 főből álló elszánt diákközösség indította útjára a mozgalmat, közöttük meghatározó szerepet töltött be Victor János. Tulajdonképpen a mozgalom ettől a ponttól vált életessé, meghatározóvá. Valamint attól az elhatározástól, hogy óvakodni fognak minden látszólagos eredménytől, s az egyéni munkára helyezik a súlyt, minden különösebb szervezet nélkül.⁷⁴ Ennek adott óriási lökést Mott 1909. évi magyarországi látogatása. Ezt követően Victor János a MEKDSz utazó, majd a későbbiekben főtitkára lett. Mott elhozta, és hathatósan megvetette az evangéliumi diákmozgalom szervezésének alapelveit, melyek az ő háttéréből fakadóan hordozzák a metodisztikus karaktereket. Ezek bármennyire is ellenérzések kiváltói lehettek, és lettek is, mégis egy a magyar diákéletet meghatározó mozgalom elindulását eredményezték és további működésének feltételeit teremtették meg. S ezzel olyan alapelvek letéteményese lett a mozgalom, amelyek irányadó jelentőségű elemeket hordoztak a későbbi korok számára, olyan missziói egyesületek, mozgalmak javára, amelyek gazdagították a Magyarországon élő protestáns egyházakat.

Az egyértelmű motiváció és a tisztázott célok jelentőségét először a mélyen biblikus Victor János ismerte fel és fogadta el. Leginkább ezzel segítette a századfordulón átlépett Református Egyházat a diákmozgalmi munkája során, hiszen az egyház elkötelezettjeként végezte mindvégig azt.⁷⁵ A motiváció egyértelműen a világméretűvé vált jelmondatban lelhető fel: „A világ evangélizálása ebben a nemzedékben”. Az evangélizálás a missziói küldetés azon része, amelyet a Lélek kényszerítése alatt állók, azért végeznek, hogy Krisztust mutassák fel azoknak, akiknek az életében még ismeretlen. A mozgalom a radikális megtérés hirdetője, amelynek definícióját Mott vezértársa J.H. Oldhan tollából így hirdették: „A megtérés elér az ember életének legmélyebb gyökeréig. Nem érzelmi változás csupán, nem is csak külső szokások felcserélése. Nem új beszédmodornak az elsajátítása, nem új jelszavaknak az eltanulása, nem is új társasághoz való csatlakozás. Bár mindez vele járhat. Az igazi megtérés gyökeresen átalakítja az ember egész magatartását az étellel szemben. A megtérés azt jelenti, hogy az ember Krisztus szemével kezdi nézni az életet.”⁷⁶ Ez a szemlélet helyet kapott mindvégig Victor missziói koncepciójában. Azért is nagy jelentőségű ennek a definiálása, s következetes hirdetése, mert a XX. század első negyedében az evangélizáció ügyét nem egyes személyek végezték, nem hivatalos egyházi szervek irányították, hanem egyházon kívüli és belüli egyesületek, munkaközösségek végezték. E korban a quo modo tekintetében két egymástól megkülönböztethető csoport van jelen. Az első az ún. bethánista

⁷⁴ *Egyesület*. Protestáns egyházi és iskolai lap 1909. 8. 123-124.

⁷⁵ Victor János: *Misszióügy*. Protestáns egyházi és iskolai lap 1909. 18. 279.

⁷⁶ Oldhan, J.H.: *Az evangélizáló cél nagysága*. Diákvilág 1910. II 3. 37-42.

evangélizáció, amelynek a személyes hang, radikális bünszemlélet, és a kereszt plasztikus leírása a fő jellemzője. A másik evangélizációs harcvonal éppen Victor János személye által definiálódik, s nyer elnevezést a MEKDSz evangélizációkban. „Célkitűzését és módszerét tekintve: a hívő intellektus személyes bizonyágtételének útján meghódítani a kételkedő vagy elidegenedett értelmiségi ifjúságot.”⁷⁷ Ez volt Mott és társai látása és módszere, amelyet ilyen módon látunk tovább élni, de hathatósan működni is Victor János szolgálataiban.⁷⁸

Az bizonyos, hogy érzelmi meghatározottság, alkalmi lelkesedés nemigen szolgált volna Victor János évtizedekig tartó diákmissziós munkájában elegendő motivációként. Ilyen háttérrel, teológiai és tudományos megalapozottsággal aligha képzelhető ez el.⁷⁹ Ezért kell keresnünk, s lehet megtalálnunk azt a mozgatóerőt, a missziói munkát motiváltan tartó céltudatos látást, amivel a világmozgalom WSCF, maga Victor János és a magyar mozgalom is elkezdte és töretlenül végezte munkáját. Ez pedig abban van, hogy felismerték és világosan látták munkájuk jövőbe kiteljesedő eredményét, hiszen a diákságban azt a társadalmi réteget célozták meg az evangélium által, „akik a jövőben nagy befolyást fognak gyakorolni hazájuk életére. Soraikból fognak kikerülni azok, kik vezetni fognak egyházakban, közoktatásban, politikában, vállalkozásokban, munkaadók, ügyvédek, orvosok. Mit nem fog majd akkor jelenteni, hogy ezek abban a korban, midőn legfogékonyabb volt lelkük, kiszélesítették látókörüket és kifejlesztették altruisztikus képességeiket azáltal, hogy részt vettek abban a világmozgalomban, melyet Jézus Krisztus Lelke és szeretete hat át.”⁸⁰ Egyértelmű cél ez, amely magasra teszi a mércét, s ebből fakadóan nagy eredményt hoz majd. A hit bátorságával a jövő intellektuális vezéreit kell meghódítani Krisztusnak, mert meggyőződésük szerint leginkább ez fogja megváltoztatni a világ képét Isten dicsőségére. „A hívő értelem, az értelem a hit szolgálatában.”⁸¹ Ebben a látásban volt az ereje a mozgalomnak, amely átívelt folyamatosan jelentkező teológiai vitákon, anyagi nehézségeken, politikai viharokon,

⁷⁷ Boros Géza: *Igehirdetés*. In: Bartha Tibor, Makkai László: *Studia Et Acta Ecclesiastica V. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1968*. 5. kötet. Budapest. 1983. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 416-417.

⁷⁸ Erről vall Berczky Albert személyes élményeként, amikor 1955-ben a Victor-Mott megemlékezésében ír: „Életem első Krisztus élményét az 1911/12. tanévben, mint nyolcadikos gimnazista, Victor Jánostól kaptam...És a keresztyén élet nagyságát, a keresztyén élet vakmerő vállalkozásának döntő hatását 1913-ban Mott Jánoson keresztül kaptam.” *Református Egyház* 1955. 5. 214.

Ugyancsak személyes élménye Révész Imrének a Victorral való találkozás különleges ereje. „Egyetlen teológus kortársam és barátom sem tette reám azt a hatást, amelyet Victor János (és azt hiszem nemcsak én voltam így vele)...öbenn láttam meg, hogy nem szükséges valakinek éppen csak kolozsvári teológusnak lenni ahhoz, hogy fölényes elmeerővel éppoly fölényes tudást párosítson, és ő nyitotta fel a szememet személyes életem központi problémájára, a bűnre.” Révész Imre: *Vallomások* i.m.31-32.

⁷⁹1923-ban filozófiából szerzett doktori fokozatot Budapesten, s későbbi teológiai tanári pályája első szakaszában e tárgy előadója volt a Budapesti Theológiai Akadémián.

⁸⁰ Fries Károly: *A Keresztyén Diákmozgalom*. Diákvilág 1909. I. 3. 7-11.

⁸¹ Makkai Sándor: *Az Egyház Missziói Munkája*. i.m.297-298.

világháborún, belső egyházi értetlenkedésen. A látás, mely újra és újra megfogalmazást nyert, hiszen a mozgalom lapjában nemcsak a lap ill. a mozgalom indulásakor, hanem több ízben, a mozgalom korszakonkénti változásaiban is előjön, s marad irányadó ez a vezérlő szempont mindvégig.

A MEKDSz jelentősége tehát nem a tömegekre gyakorolt hatásában van, hiszen négy évtizedes története során a rendes tagok száma 100-200 között mozgott, s néhány száz volt a rendszeresen konferencián megjelenő érdeklődők száma, de a hatása ehhez képest hatványozottan érződött.⁸² Bár a Diákvilág évenkénti híradása közül, pl. az 1921/22. tanévről jelentik, hogy tagjainak száma 12 központban mintegy 300 fő, de ezrek kerültek a mozgalommal kapcsolatba előadások, konferenciák, nyomtatványok és személyes kapcsolatok által. A 15.000 főnyi diákság mintegy 2%-át „beható művelés alatt,” tartották.⁸³ A mozgalom alakulásától kezdve a mozgalmi öntudat lefejtethetetlen része volt az a hitvallás, hogy tevékenységük lényege szerint nem egyházat helyettesítő munka.⁸⁴

I. 4. Victor János szerepe és jelentősége a mozgalomban

A világszervezett befolyása mellett kirajzolódik a mozgalom egyéni arculata is. A világszervezet egyébként a korabeli más szerveződésekre is nagy hatással volt. A MEKDSz szerveződését, s az évtizedeken át tartó működését látva, azt a megállapítást kell tennünk, hogy nemcsak az importált jó metódusok segítették működésében, hanem az a többnyire Victor János látásának köszönhető felismerés, amellyel megtalálták azokat az irányvonalakat, amelyek nemcsak a működőképességében segítették, hanem, ezek mentén, a mozgalom különböző korszakain is átvezették a mozgalmat, és annak igazi arculata megrajzolódhatott, s megmaradhatott. Látva a néhány éve működő szövetség életében, hogy tevékenysége a felsőfokon tanuló diákság körére irányul, valamint, hogy más mozgalmak is célozzák e köröket, erre reagálva már 1913-ban bevezetik a rendes tagság mellett a pártolótagság fogalmát, s ez életes szervezőkészségre utal. Ugyanebből az okból alakítják meg a KVOK-t (Keresztyén Végzettdiákok Országos Köre), s működik a mozgalmat jelentősen támogató

⁸² Pál László: i.m.b105-106. In: Tenke Sándor: *Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században* 105-06. Ugyanitt: a MEKDSz első, lelkes tagjai közül később ismertté vált nevek: Benkő István, Forgács Gyula, Major László, Bereczky Albert, Tildy Zoltán, Deme László, Muraközy Gyula, Révész Imre, Makkai Sándor, Fiers Elek, Cseh-Szombathy László, Varga Tamás, Kákicsi Kiss Géza, Fülep Lajos, Gombos Ferenc, Koczogh András.

⁸³ Victor János: *Két munkaév határán*. Diákvilág 1922. XIII. 1. 9-10.

⁸⁴ Victor János: *Misszióügy, Mott János*. i.m. 279.

senior-osztály.⁸⁵ Felismerik, hogy a középiskolások között is van feladatuk, amikor közzéteszik a közöttük szerveződő csoportok alakítására az inspiráló felismerést: "ők várnak ránk."⁸⁶ Emellett beindítják és működtetik az Evangéliumi Leánydiákszövetséget. Victor János szerkesztői ideje alatt óriási jelentőségű a Háborús Diákvilág kiadása, hiszen ennek lelki gondozói hatása vitathatatlan.⁸⁷

A névváltoztatás és programújítás minden esetben azt a missziói készséget igazolta Victornál, hogy az adott kor egyházi és társadalmi kihívásainak nem kell ugyan mindig, mindenben eleget tenni, de meg kell tudni felelni. Nagy döntés eredményezte 1925-ben az új név felvételét: Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége, hiszen ez egy új korszerű program megalkotásával és elfogadásával járt együtt.⁸⁸

Mott missziói munkamódszerében nyilvánvaló, *a vezetés jelentőségének hangsúlyozása*. Amint nem elég a lelkeket felébreszteni, s magára hagyni, úgy egy mozgalom létrejöttében sem elég annak elindítása, hanem kulcsfontosságú az adott mozgalomban egy ütőképes vezetőség létrehozása.⁸⁹ Ennek egyik letéteményesét ő Magyarországon nyilvánvalóan éppen Victor János személyében találta meg, aki ebben a felismerésben vezette a MEKDSz-t társaival együtt. Már az alakulást követően ez a Mott által gyakorolt módszer jut érvényre, amit nemcsak az 1909-es látogatása során, hanem a későbbiekben is mindig igyekezett megvalósítani. A nagyobb érdeklődést és mélyebb elkötelezést mutató diákok számára külön összejöveteleket szervezett, melynek célja egyértelműen a missziói felelősség további erősítése, kinek-kinek a maga területén bibliakörök vezetésére való felkészítés, valamint gyakorlati útmutatásokkal való ellátás volt.⁹⁰ A későbbiekben külön hangsúlyt fektet a diákvezetők képzésére, erről külön is ír Victor Jánosnak az 1923. évi magyarországi látogatását megelőzően, hogy csak a diákvezetőkkel kíván találkozni, s számukra tanítást adni.⁹¹ A szervezett diákmunka vezetőinek jelentőségéről vall, amikor arról szól, hogy tapasztalatai szerint, azokban az országokban, ahol nem választottak szupervizort, ill. a szolgálat koordinálásával megbízott utazótitkárt, ott erőteljesen és hatásosan jelent meg az evangéliumi munkával szembeni ellenhatás, s a munka nem ment előre.⁹² Ezen túlmenően a

⁸⁵ Victor János: *Szenior-osztályunk jelentősége*. Diákvilág 1926. XVI. 14.

⁸⁶ Bilkei Pap Lajos: *Középiskolások Között*. Diákvilág 1913. V. 4. 20-21.

⁸⁷ Porzsolt Ferenc: *A Mekdsz lelkigondozó munkája az első világháború idején*. Református Egyház 1978. 180.

⁸⁸ Victor János: *A "Pro Christo" Programm*. Diákvilág 1926. XVI. 6. 7-10.

Victor János: *A "Pro Christo" Programm 2*. Diákvilág 1926. XVI. 7. 2-8.

Victor János: *A "Pro Christo" Programm*. Diákvilág 1926. XVI. 8. 5-9.

⁸⁹ Mott, R. John: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions*. i.m. 414.

⁹⁰ Révész Imre: *Vallomások*. i.m.33.

⁹¹ *J. Mott levele Victor Jánoshoz*. London. 1923. RL. C/99 5. d.

⁹² Mott, R. John: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions* i.m. 413-414.

szélesebb hallgatói, érdeklődő rétegeket az a mozgalom veszi komolyan, amely a mozgalom céljaival tisztában levő, vezetésre alkalmas irányító gárdával bír. Ennek hiányában csak alkalmi lelkesítő szolgálattal juthat el az adott pillanatban a legtehetségesebbnek mondott mozgalom is.

Az utazótitkári szerepben végzett munka tette a mozgalmat életképesé, ugyanakkor ebben mutatkozott meg sebezhetősége is. Victor János utazótitkárrá választásának (1909. Sárospatak) eredményessége hamarosan megmutatkozott, mert már ebben az évben Sárospatak mellett felkereste Eperjesen is a diákságot,⁹³ majd a következő év nagy hírei között szerepel, hogy több helyen nagy várakozással tekintenek az utazótitkár munkájára, aki befejezte főiskolai tanulmányait.⁹⁴ Ebben az évben felkeresi Sárospatak, Sopron, Pápa, Komárom diákjait és tartja előadásait a budapesti szervezet mellett e helyeken.⁹⁵ A sebezhetőség tulajdonképpen nem magában az utazótitkári szerepben volt, hanem abban a helyzetben, ami hasonló mozgalmak esetében gyakran jelentkezik, hogy az egy, egyetlen rátermett személy függvényében életképes csak a dolog. Ennek jelei még az 1912-ben Princetonba, egyéves ösztöndíjra való elutazásakor kevésbé érződött. Még, ha azzal a megjegyzéssel búcsúztatják is, hogy „A diákszövetséget a legizzóbb harc közepén hagyja itt.”⁹⁶ Azonban már a tanév befejezésekor 1913. nyarán, amikor utazótitkárunk a nyarat is szeretné az ösztöndíjas tanulmányai jobb kihasználása miatt Princetonban tölteni, akkor megmutatkozik a mozgalom gyenge pontja: a munkának az utazótitkár személyétől való erős függése. Az alábbi felhívást teszik közzé: „Ki segít növelni azt a levélzáport, amelyet megindítunk, hogy hazakényszerítsük őt.”⁹⁷ Ebből a kiskorúságból, nyilván maga Victor igyekezett kivezetni a mozgalmat, s amikor 1922-ben már, mint főtitkár 1 évi szabadságot kér, zökkenőmentesen veszi át az irányítást Major László. A vezetés, a vezetők kérdése minden választmányi gyűlésen kellő komolysággal került elő a szövetségben. Nagy nyereség volt az a tény, hogy amikor a Budapesti Református Theologiai Akadémia Filozófiai Tanszéke rendes tanárának választotta, ő a korábbi, titkári szerepében megmaradt.⁹⁸ Majd 1934-ben mond le a mozgalomban betöltött elnöki tiszteréről, növekvő egyházi munkái, szűkülő lehetőségei miatt, de a senior-osztálynak továbbra is elnöke maradt.⁹⁹

⁹³ *Hírek a mi munkánkból.* Diákvilág 1909. I. 4-5. 27.

⁹⁴ *Hírek a mi munkánkból. Utazótitkárunk.* Diákvilág 1910. II. 1. 18.

⁹⁵ u.o.

Az előadások a következő témákban hangzottak el: A diákmozgalom ismertetése, történelme, A hazaszeretet eszménye, A keresztyénség és a szabadgondolkodás, A keresztyénség lényege.

⁹⁶ *Jegyzet.* Diákvilág 1912. IV. 1. 12.

⁹⁷ *Hírek. Főtitkárunk.* Diákvilág 1913. IV. 9. 19.

⁹⁸ *Hírek. Victor János.* Diákvilág 1924. XIV. 3. 16.

⁹⁹ *Hírek.* Diákvilág 1934. XXV. 5. 1. melléklet 3.

A mozgalom alapsejtjeit a bibliakörök jelentették. A bibliakör vezetők, összekötők személyére mindenkor külön figyelmet szenteltek, s ezeket külön továbbképzéseken erősítették szolgálataikban.¹⁰⁰ Itt a missziói felelősség felébresztése mellett a bibliakör vezetésre nézve adtak gyakorlati útmutatásokat.

Ez a következő sajátos karaktere a MEKDSz működésének, hiszen lényegét tekintve a szövetség alapműködése nem más, mint a főiskolákon, s majd később - a középiskolás alosztály beindulását követően - a középiskolások között bibliakörök működése. A kialakuló viták szinte mindegyike ebbe torkollott, hiszen a korabeli ifjúsági mozgalmak egyike sem tartotta olyan mélységig fontosnak ezt a munkát. Maga Victor János is meggyőződésesen vallotta, hogy egy a diákokat egybefogó keresztyén szervezet miben teljesíthetné hűségesebben feladatát, mint a „Sola Scriptura” reformatori alapelvnek megfelelő tevékenység gyakorlásában. Ez adta meg nemcsak a MEKDSz sajátosan biblikus arculatát, hanem igazi értékét is. Ez jórészt Victor mélyen biblikus elkötelezett keresztyénségéből következett. Az alábbiakban bemutatásra kerülő Bethlen Körrel való éles vita lezáródásának egyik befejező megjegyzése, amely a MEKDSz működésének mozgatóereje:” A bibliakörök a szövetség alapkövei.” Ennek szolgálatában maga Victor János igyekezett fordítói munkájával segíteni a bibliaköröket, olyan munkák kézbeadásával, amelyek méltó vezérfonalai voltak e csoportmunkának, valamint maga is publikált e körök működését segítő műveket.¹⁰¹ A helyi csoportok fejlődésének egy további lépését bizonyítják azok a hírek, amelyek már a missziói tanulmányozó körök működéséről tudósítanak.¹⁰²

A diákmozgalom összetartó ereje nagymértékben köszönhető azoknak az évenként megrendezett nyári konferenciáknak, évközi téli összejöveteleknek, amelyek a folyton változó diáktársadalom számára a kontinuitást biztosították. Ezek mellett kiemelten nagy jelentőséggel bírt az, hogy a külföldi nemzetközi mozgalom konferenciáin részt vehettek néhányan a magyar mozgalom képviselőiben is. Mind a hazai, mind a külföldi rendezvényekről az élményszerűségen messze túlmutató, komoly beszámolók születtek inspiráló, tanítói célzattal. Minden év februárjában maga Mott és munkatársai szervezték a Diákok Világmanapját, amelyre a világszervezet elnökének körlevele minden évben

¹⁰⁰ Révész Imre: *Vallomások*. i.m.33.

Révész Imre számol be egy ilyen alkalomról: ”Mott Budapesten gyűjtött össze „morzsaszedésre” egynéhány diákot, főképp teológust, az általa meglátogatott főiskolákról és ott foglalkozott velünk még további egy-két napig.”

¹⁰¹ Fordítások: Fosdick: *A Mester jelleme* (1914), *Az imádság értelme* (1917), *A hit értelme* (1921), *A szolgálat értelme* (1929), Mott: *A keresztyén missziók döntő órája* (1913).

Saját művei: *Jézus önarcképei* (1915) illetve a közismert *Csendes Percek* sorozat.

¹⁰² *Jegyzetek. Misszió Tan. Körök*. Diákvilág 1911. III. 1. 34-35.

elmaradhatatlanul megjelent a Diákvilágban. Ezek a világimnap felhívások erősítették a MEKDSz tagjaiban a nemzetközi keresztyén diákmozgalmakkal való összetartozás tudatát és gyakorlatát is. Egyértelműen Victor János személye tette lehetővé azt, hogy a korabeli ifjúsági mozgalmak közül e mozgalomnak voltak a legjobb külföldi kapcsolatai.¹⁰³ Nyilván ebből táplálkozott az a nemzetközi elkötelezés, amelyet hűen tükröz a Worcester-ben rendezett konferencia légkörében fogant egyik jelmondat:” Isten épp annyira a nemzetek Istene, mint az egyéneké.”¹⁰⁴ A Diákvilág, később pedig az Akarat című folyóiratok számaiban elmaradhatatlanul ott vannak a nemzetközi diákmozgalmat éppen aktuálisan bemutató hírek. A mozgalom felismerte és jól ki is használta a tény, hogy Magyarország lehet a „porta orientis” a kelet felé irányuló misszió miatt. Az 1911-ben Konstantinápolyban rendezett gyűlés miatt számos külföldi fordult meg hazánkban, s előadásaikkal gazdagították keresztyén diákvilágunkat.¹⁰⁵ Arra nézve, hogy mit jelentett a gyakorlatban Victor nemzetközi elkötelezettsége, azt leginkább az 1923. évi visegrádi konferencia mutatja be, ahol az I. világháborút, Trianont követően leleményes hídverés valósult meg a nevezetes események miatti valóságos lelki szakadékok fölött. Elég itt azt megemlíteni, hogy a konferencián 17 nemzet 63 képviselője volt jelen, s itt francia, orosz és németnyelvű bibliakörökben szerveződtek a résztvevők.

Magának Mottnak és sokaknak a mozgalmon belül nagy felismerése volt Genf szerepe. 1911-ben az összes svájci egyetemet végiglátogatta, s előadásaival igyekezett elérni egy-egy nemzet éppen ott tanuló diákságát, mint aki tudatában volt, s hallgatói előtt is megvilágította az egyetemek hatását a modern világban. A világmozgalom tehát stratégiai szempontból tartotta fontosnak¹⁰⁶ ezt a helyet, amelyre magyarázatul szolgál az a statisztikai adat, miszerint a svájci egyetemek hallgatóságának 85%-a ekkor külföldi volt.¹⁰⁷ Ez az adottság mind Victornak, mind magának a mozgalomnak természetes előkészítője lett az ökumenikus mozgalomba való bekapcsolódásukhoz, s az ökumenikus szellem magas szinten és szabadon való műveléséhez. A tagságban és a folyóirattal elért magyar diákságban

¹⁰³ Pál László: In: Tenke Sándor: *Református Ifjúsági Egyesületek És Mozgalmak Magyarországon a XX. században.* i.m.105.

¹⁰⁴ *A Worcesteri Konferencia légköréből.* Diákvilág 1912. IV. 2. 14-15.

¹⁰⁵ *Májusi vendégeink.* Diákvilág 1911. II. 10. 58-65.

Csak ekkor a következő előadók fordultak meg: D.S.Cairns-Nagybritannia Aberdeenben tanár (összehasonlító vallástörténet), Champan-Ausztrália, R.Wilder és E.C. Carter Amerika az utóbbi az ottani mozgalom főtitkára, Göthers-Halle (a német mozgalomról), Rikard Olfert-Koppenhága (a dán mozgalomról), H. Andersen, aki J. Mott jobb keze volt, T. Mann- a német mozgalom volt főtitkára, F.W.Robinson (az ausztráliai mozgalomról), H.C.Rutgers a holland mozgalom főtitkára.

¹⁰⁶ *Hírek a nagyvilágból, Svájci Mozgalom.* Diákvilág 1911. III.3.50.

¹⁰⁷ Bilkei Pap Lajos: *Beszámoló a keresztyén diákgyűlésekről.* Diákvilág 1912. IV. 4. 10-11.

„Nincs a világon internacionálisabb város a kis Genfnél. A világ minden elképzelhető tájáról özönlik ide a diákság.”

folyamatosan ébren tartották a nemzetközi szervezet iránti érdeklődést, s a nemzetközi vérkeringésben való tájékozódást, s lehetőség függvényében a részvételt is. Ez viszont már nemcsak a nemzetköziség fogalmát tette élővé, hanem nagyban ébresztette a külmisziói érdeklődést, s ezzel a külmisziói irányultság alapfeltételeit teremtette meg.

A külmisziói látás formálásának lehetséges útjai voltak az említett beszámolók mellett azok a hírek, amelyek arról a diákok ezreit érintő misziói munkáról szóltak, amely a XIX. század végén Amerikából, Angliából és Németországból rajzolt ki a külmisziói munkára.¹⁰⁸ Emellett a folyamatos híradások Mott utazásairól, munkájáról elmaradhatatlanul jelentkeztek. Felvilágosító, tanító cikkeket tettek közzé a keresztyénség világhelyzetéről és szerepéről ill. erőteljes a World Missionary Atlas ajánlása, mint a korabeli keresztyén könyvpiac legfontosabb és legértékesebb újdonsága.

Maga Victor döntő módon formálta a mozgalom külmisziói munkáját úgy is, hogy az aktuálisan felvetődő kérdésekre feleletet adott. Ehhez azonban forrásként szolgált az otthoni, egykori családi légkör, hiszen a Skót Misszió Hold utcai bázisáról érkezve fiatal korát egy erőteljes külmisziói közegben töltötte.¹⁰⁹ Ez a közösség a későbbiek során is, bázisul szolgált, hiszen a Hold utcai rendszeres összejövetelek a főváros evangéliumi egyesületeinek találkozási helye volt. Aki külmisziói indíttatást kapott, vagy elindult e szolgálati úton, az aligha kerülte ki ezt a helyet.¹¹⁰ Második forrás pedig a már említett, Mottal való első találkozása a liverpooli konferencián, amelyből olyan mértékű indíttatást nyert, hallva éppen az akkori aktuális világmissziói helyzetről és a távol-keleti válságról, hogy az egyértelmű lelkesedésen túl, cselekvésben is megvalósult, Mott könyvének lefordításával: „A keresztyén misziók döntő órája” címmel. Az, ami az eperjesi MEKDSz konferencián végbement, a misziói látás nagymértékű kiszélesedését hozta. Úgy tartották, hogy amit a WSCF későbbi működésének az 1886-ben Mount Hermon-on¹¹¹ rendezett konferencia hozott, az volt az eperjesi konferencia a magyarok számára.¹¹² A sajátosan magyar küldetést abban látták, hogy a szomszédos országok felé forduljanak, a diákok érdeklődését leginkább a muzulmán világ keltette fel. 1912-ben a MEKDSz Debrecenben tartott nyári gyűlésre vezethető vissza a

¹⁰⁸ Victor János: *Az amerikai "önkéntes" gyűlés*. Diákvilág 1909. I. 4-5. 20-26.

¹⁰⁹ Nagy Barna: *Dr. Victor János a teológus*. i.m.4.

¹¹⁰ Kool, Anne-Marie: *"Victor János és az egyetemisták szerepe a külmiszióban"*. Előadás a III. Protestáns Posztgraduális Tanfolyam Missziológiai szekciójának ülésén. Budapest. 1994. 07. 14. Evangélikus Teológiai Akadémia.

¹¹¹ Verkuyl, J.: *Inleiding in De Nieuwere Zendingswetenschap*. Kampen. 1975. Kok. 31-33.

Ez a Massachusetts-ban rendezett 250 főből álló diákkonferencia adta meg az utolsó lökést az Önkéntes Diákmozgalom (SVM) létrejöttéhez, melynek elnöke J. Mott lett. Innen ered a XIX. század végi és a XX. század első fele miszióját meghatározó jelmondat gyökere (Evangélizálni a világot ebben a nemzedékben.), amely aztán az ökumenikus mozgalomra is nagy hatással volt.

¹¹² Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik* 1. i.m. 220.

MÖMM (Magyar Önkéntes Missziói Mozgalom) megalakítása is. Hogy a MEKMSz (Magyar Evangéliumi Keresztyén Missziói Szövetség) újjászületése mögött is ott találjuk a mozgalmat, azt az bizonyítja, hogy a Diákvilág adta hírül, s bízott arra, hogy a külmisszió nemes szolgálatába újabbak álljanak be segíteni „tartani a kötelet”.¹¹³ Az I. világháború miatt bekövetkezett hanyatlás és az eluralkodó érdektelenség után a 20-as években újra fellendülésről adtak hírt, s a fellendülés eredményeként a MEKDSz-ből a külmissziói ágban tevékenykedve a MEKMSz-ben és a Hajnal szerkesztőségében találták meg szolgálati területüket.¹¹⁴

A fenti tények mellett szólnunk kell arról, hogy a mozgalomban, csakúgy, mint az általában vett protestáns gondolkodásban már a kezdetekben is van bizonyos fokú elbizonytalanodás, mivelhogy a belső gyengeségek orvoslását a legtöbben előtérbe helyezik minden külmissziói vállalkozást megelőzve. Ehhez társult ráadásul a külmisszióknak a gyarmatosítással való, - történelmi tényekkel igazolható - társítása is. Ezek megválaszolásában is nagy szerepe volt Victor Jánosnak. Tiszta látással mutatja be a külmissziói szükségességét, s szinte a kérdésfeltevés lehetőségén kívül helyezi, nem kendőzve a valóságos belső egyházi, hazai gyengeségeket. A külmisszió végzésének ilyen helyzetben való kötelezettsége mellett foglal állást, s erre nézve az a meggyőződése, hogy még ebben a nyomorúságos, gyenge állapotban is indulni kell, mert saját gyengeségünk, bajaink orvoslásához is buzgóbban és nemesebben fogunk hozzálátni, ha látjuk, hogy erőnkre nemcsak saját magunk szempontjából van szükség.¹¹⁵ Mi más ez, mint az a tény, hogy a keresztyénség nem teheti függetlenné magát a missziói parancs tartalmától. Más alkalommal szintén arról szól meggyőzően, hogy a keresztyén lét önmagában hordozza a külmissziói kötelezettséget, mégis nemes türelemmel szól azokhoz is, akik e feladat kötelezettségét az előző nemzedékekben nem teljesítették, sőt igazolni kívánták a külmissziótól való tartózkodásukat.¹¹⁶

A külmisszió, mint a gyarmatosítás mellékterméke vádjára a vitatkozás helyett, 1908. évi adatokkal felel. Bemutatja azt, hogy arányait tekintve szégyenkezés nélkül sorakozik fel Észak-Amerika mellett Norvégia és a diákmozgalmában sok szervezeti nehézséggel küzdő Finnország is, akiket nem vezetnek gyarmatérdekek.¹¹⁷ Így írásaiban nemcsak a külmissziói munka iránti érdeklődés felébresztője, támadások leszerelője, hanem a külmissziói munkával

¹¹³ Victor János: *Hajnal*. Diákvilág 1913. IV. 7. 16-17.

¹¹⁴ *Hírek*. Diákvilág 1928. XIX. 3. 15.

¹¹⁵ Victor János: *Az amerikai "önkéntes" gyűlés*. i.m. 25.

¹¹⁶ Victor János: *Keresztyénség külmisszió nélkül?* i.m.1.

¹¹⁷ Victor János: *Jegyzetek*. Diákvilág 1909. I. 2. 12.

foglalkozó munkacsoportok tagja, tanácsadója volt a MÖMM (Magyar Önkéntes Missziói Mozgalom) és MRKSz (Magyar Református Külmissziói Szövetség) keretében.

A mozgalom egyik erőssége a más hasonló célú szerveződésekkel való *együttműködés* volt. Az erős külmissziói elkötelezés különösen is erősítette több evangéliumi szerveződéssel való kapcsolatukat el egészen a közös szolgálatok szervezéséig. A fent említetteken kívül ilyen konstruktivitás jellemezte a Bethánia-egylettel való viszonyukat. Példa erre az a támogatás, amelyet a Bethánia-egylet egy esti összejövetelének bevételeként a Diákvilág kiadásának támogatására ajánlott fel. Kiadványaik rendszeresen szerepelnek a Diákvilág hirdetései között csak úgy, mint a Kékkereszt Egylet kiadásában megjelentek is. A Budapesti Református Keresztyén Ifjúsági Egyesület 25 éves jubileuma a MEKDSz ünnepe is volt.¹¹⁸ Ugyanígy a Lórántffy Zsuzsanna Egyesületé is.¹¹⁹ Többnyire az eddig említett csoportok együttműködéséből jött létre a Magyar Plakát-Misszió.¹²⁰ Hasonlóképpen baráti együttműködése volt a Cserkészettel is, kiállva az öregcserkészlet létjogosultsága mellett.¹²¹ Ennek az együttműködő készségnek jórészt az a magyarázata, hogy maga Victor János is munkálkodott ezekben a csoportokban. Előadásaival, tanácsaival rendszeresen találkozunk e mozgalmak kutatása során. Azonban alapvetően azonban az áll a háttérben, hogy missziói elhivatottságukban olyan közös alapon álltak, melynek következtében e szervezetek eseményei természetesen közös szálon is futottak.

Az együttműködés mellett *konfliktusokban* is része volt a mozgalomnak, mert a konstruktív együttműködés fent említett ténye a MEKDSz-t illetően nem mondható el minden korabeli ifjúsági egyesülettel kapcsolatban. Két csoport különösen is komoly ellentétben állt a MEKDSz-el, és sajnos a vezetőik közötti feszült kapcsolat csak tetézte ezeket az évtizedes harcokat. A Bethlen Gábor Kör és a Soli Deo Gloria szervezetekről van szó. A velük való, szinte csak időlegesen elhalványuló küzdelmekben igazán nagy szükség volt Victor teológiai látására, kimért, a keresztyén normának mindenkor megfelelő kommunikációjára és éleslátása mellett Krisztusnak elkötelezett indulatára. E csoportokkal nem egyszerűen felületes egyet nem értés szülte a sokszor konok vitákat, hanem mélyebb, teológiai különbözőség. A Bethlen Gábor Körök szellemiségét a század elején alapvetően a kultúrprotestantizmus határozta meg, melyet felfoghatunk a magyar keresztyén gondolkodás bizonyos pozitív elemeket hordozó irányzatának is. Vitán felüli, hogy komoly hangsúlyt fektettek a valláserkölcsei elvekre. Azonban, - s itt mutatkozik a nézeteltérések mély gyökere - biblicitásuk, szokványos

¹¹⁸ *Huszonöt év a magyar keresztyénség szolgálatában.* Akarat 1917. IX. 4-6. 123-127.

¹¹⁹ *Még egy negyedszázados jubileum.* Akarat 1918. IX. 7-8. 148-151.

¹²⁰ *Magyar Plakát-Misszió.* Diákvilág 1925. XIV. 8. 16.

¹²¹ *A Mekdsz és az öregcserkészlet.* Diákvilág 1926. XV. 8. 13-14.

vallásosságuk, kegyességgyakorlatuk nem érte el az ébredést programjukba építő evangéliumi ifjúsági mozgalmak bibliai munkájának színvonalát.¹²² Konkrétan a bibliatanulmányozó körök tevékenysége adja a töréspontot e vitában. A Bethlen Kör elgondolása szerint a Biblia becsülésére és megértésére fel kell készíteni a magyarságot, s e felkészítő munka következtében a jövő évtizedek diákmozgalma végezheti majd a bibliaolvasó munkát. Sőt a bibliakörök létjogosultságának "elejtésével" inkább a magyar nemzeti karakterhez való alkalmazkodás elvét kívánták érvényesíteni. Ennek szöges ellentéte áll a MEKDSz programjában, hiszen a jól bevált alapelvük szerint 5-6 érdeklődő jelentkezése után azonnal bibliaköröket indítanak.¹²³ A két mozgalom programjának igazából véve nem is lenne ütköző része. A szembenállás azon a ponton keletkezik, hogy Victor látása szerint az ifjúsági mozgalom, ha keresztyén, akkor mind a szociális, mind a hitvédelmi, mind a társadalmi tevékenységét következetesen és megalapozottan a Szentírásra építve végezheti. Ennek elodázására nincs lehetőség.

Eközben nem szabad megfeledkeznünk arról, - ami kiderül a viták során MEKDSz válaszaiból - hogy céljuk nem a Bethlen körök megszüntetésére irányult még, ha az a diákmozgalmon belüli szerveződések tekintetében valóban egyfajta lefedettséget is jelentett,¹²⁴ hanem arra, hogy náluk is bevezetésre kerüljenek a bibliatanulmányozó körök. A vita személyes tárgyalásokkal zárult, amelyen maga Révész Imre is vett részt.

Találkozási pont a két csoport között leginkább a szociális érzékenység vonalán mutatkozott volna. Végső megállapodás hiányában az a megegyezés született közöttük 1910-ben, hogy útjaik kettéválnak a további összeütközések elkerülése céljából. A jövő ennek a megállapodásnak jegyében telt, hiszen ezt követően valóban megjelentek egymás konferenciáin. A vitákat követően Victor ragaszkodása nyert igazolást magának Révész Imrének a vallomása szerint is, hiszen a nagy erővel munkálkodó és valóban sokakat elérő Bethlen Kör munkájából az ő későbbi látása szerint hiányzott „az egy szükséges dolog”.¹²⁵

A másik, a MEKDSz-el sok ponton egyértelműen szembenálló csoport az SDG volt. Az ellenállás ténye csodálkozást vált ki, ha az SDG alapító okiratát tanulmányozzuk,¹²⁶ hiszen

¹²² Páll László: i.m. 101.In: Tenke Sándor: *Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században*.

¹²³ Victor János: *Mozgalmunk és a Bethlen Gábor Körök*. Diákvilág 1909. I. 4-5. 13-19.

¹²⁴ Az Erdélyi Egyházkerületi Napokat (1909. november 12-14.) követően a Bethlen Kör minden főiskolán, mint a diákok közötti munkában kizárólag egyedül alkalmas szerveződés jelenik meg.

Révész Imre: *Kolozsvárról*. Diákvilág 1909. I. 4-5. 10-13.

¹²⁵ Révész Imre: *Vallomások*. i.m.30.

¹²⁶ Bartha Tibor, Makkai László: *Studia Et Acta Ecclesiastica V. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház Történetéből 1867-1968*. 455-460.

az itt megfogalmazott alapelvek, indíttatások egybeesni látszanak a MEKDSz ekkor már több, mint egy évtizedes tevékenységével. A két csoport közötti feszültség kiéleződése folyamatos volt, azonban akkor vált kézzelfoghatóvá, amikor a 20-as évek közepén egyértelműen megmutatkozott az SDG-ben a Sebestyén Jenő által képviselt történelmi kálvinizmus hatása. Az 1928. évi szárszói programjában világosan ki is fejtette, hogy e teológiai irányzat terjesztéséért küzd a magyar diákvilágban.¹²⁷ Az elért diákság számát tekintve az SDG tagadhatatlanul nagyobb súllyal jelent meg a magyar diáktársadalomban. Míg amaz néhány száz, ez több ezer fős tagságot számlálhatott. A teológiai vita kibontakozását a sajtóorgánumban követhetjük leginkább nyomon.

A két ifjúsági szervezet közötti vád és vitapontok¹²⁸ közül a legjelentősebb a felekezeten kívüliség vádja a MEKDSz-re nézve, amely veszélyezteti a sajátosan történelmi értékeit a mozgalomban részt vevő történelmi felekezeteknek. E vád egyébként mind evangélikus, mind pedig református részről 1915-től erőteljesen megjelenik¹²⁹ úgy, mint például a fent említett Bethlen Körök részéről. Az erre adott feleletben, teljes mértékben visszautasítják a vádat, s rövid válasz helyett külön füzetben jelentetik meg e kérdéstről való véleményüket. Emellett a metodizmus, a moderntelenség, a megtérés egyoldalú értelmezésének, valamint a külföldieskedés vádja kerül napirendre folyamatosan. Az erre adott válaszok többnyire Victor János írásai. Ezek, ha megszüntetni nem is voltak képesek a harcokat, de abban mindenképpen szolgálatot tettek, hogy az általános keresztyénséggel és felekezetek feletti jelzőkkel ellátott MEKDSz és a hitvallásos református elvekhez ragaszkodó SDG hosszú ideig tartó küzdelme, - amely miatt a diák evangélizáció ügye sérült - a 20-as évek közepétől az egyesülés nélküli „barátságban és imádságban való egység” elve szerint próbálták egymáshoz viszonyulni.

A mozgalmi karakterjegyek között a jelszavaknak volt a legnagyobb jelentősége. Ennek modelljét nyilvánvalóan a nemzetközi mozgalomból vették át, de nem egyszerűen azok mechanikus utánzásaként, hanem magyar viszonyokra alkalmazott értelmezésével. Így a legmeghatározóbb és közismertté vált Mount Hermon-on tartott nemzetközi világkonferenciára visszavezethető: „Evangélizálni a világot ebben a nemzedékben”¹³⁰ jelszó, 1911-től lesz sajátjává a magyar mozgalomnak azzal a szűkítéssel, ami a jelszó teljesítésének

A csoport eredeti szándéka szerint a teológus hallgatók evangélizálására alakult „Csak az lehet igazi lelkipásztor, aki lelkében találkozott Jézus Krisztussal, mint az ő személyes megváltójával, és aki élő összeköttetésben van az örökkévaló Istennel.”

¹²⁷ u.o.

¹²⁸ A vita a Református Diákmozgalom és a Diákvilág között, személyileg pedig Töltéssy Zoltán és Victor János között folyt 1925-től.

¹²⁹ *Mozgalmunk*. Diákvilág 1915. VII. 1.20-21.

¹³⁰ Verkuyl, J.: *Inleiding in De Nieuwere Zendingswetenschap* i.m.248.

realitását hivatott segíteni: „Evangélizálni a magyar diákságot még ebben a diáknemzedékben.” Mi volt ez ekkor? Egy másfél évtizeddel megkésett szolgálkú utánzás vagy egy elhamarkodott fellelkedésből származó nagyzó döntés? Egyértelműen nem. Victorék számára a diákmozgalom hosszú távú profilját szabta ez meg, így az aktuális diáknemzedék után az újban sem tagadták meg. Értették, és folyamatosan értelmezték küldetésük ilyen módon meghatározott irányvonalát, miközben a teljesítésén dolgoztak. A jelszó értékelése, elemzése ezért minden diáknemzedékben nagyon becsületesen előkerül. A kezdetekkor világos magyarázattal, a jelszavak általában vett jelentőségének tisztázásával, minthogy az, egy csoportosulásban bizonyágtétel, egyesítő tényező, lelkesítő erő a benne foglalt feladat megvalósítására nézve.¹³¹ Mindemellet kihívást is magával von azok részéről, akik a dolog ellenzői,¹³² sőt az eredményesség egyenes következménye lesz, hogy ez a harc növekszik.¹³³ Victor János missziói elkötelezését jellemzi az a következzesség, amivel az első diáknemzedék „elballagása” után, ha bizonyos fokú eredménytelenséget látva is, de szembenéz és szembesít a céllá nemesedett jelszóval. Végtelen fegyelmezettségre és őszinte jellemre utalnak ekkori mondatai. ”A jelszó nem teljesült be.”¹³⁴ Azonban felbecsülhetetlen örökséget hagyott hátra e helyzet, ekkori és későbbi ilyen módon való kezelésével. Ugyanis visszament az eredeti másfél évtizeddel korábbi motivációk tisztázásához, hogy mielőtt végső ítélet fogalmazódna, nehogy elhamarkodottsággal szűrjenek le keserű következtetések. Így lett. A józan visszatekintés, bűnbánat, eredeti motiváció tisztázása és abban való megerősödés után korszerű elkötelezés azzal a többletlátással, amely csak a munkás, odaszánt évek gyümölcsei lehettek. A jelszó létjogosultságára, aktualitására nézve azt mondja „ma sem mondhatunk mást.”¹³⁵ Ezt az elkötelezést minden nemzedék missziói tevékenységének kötelessége hozzáadni aktuális jelenéhez. Ez a Victor hagyatéka. Erre vonatkozó értékelése pedig így szól. ”Nem remélhetjük, hogy minden magyar diák befogadja az Evangéliumot, - de arról nem mondhatunk le, hogy meghallja és megértse azt.”¹³⁶ Ami még ennél is több „Nem igényelhetjük azt, hogy a mi szervezetünk keretei között menjen végbe a diákságnak ez a behálózása az Evangéliummal.”¹³⁷ Ennek köszönhető az, hogy a mozgalom szégyenkezés nélkül, céltudatosan tartja és értékeli a jelszót a későbbiekben is, a megalapozottsággal

¹³¹ Victor János: *Jelszavunk*. Diákvilág 1911. III. 1. 1-3.

¹³² Benkó István: *Jelszó és imádság*. Diákvilág 1911. III. 3. 37-41.

¹³³ Benkó István: *Szorongattatások között*. Diákvilág 1913. IV. 4. 1-2.

¹³⁴ Victor János: *A jelszó-megmarad*. Diákvilág 1915. VI. 10. 1-4.

¹³⁵ u.o.

¹³⁶ u.o.

¹³⁷ u.o.

kiépített nyomvonalon 1924-ben: „A felhívás ma hatalmasabban hangzik, mint valaha.”¹³⁸ Míg végül eléri végső érvényesítését abban a felismerésben, hogy: „Ezt a jelszót minden diáknemzedéknek önmaga elé kell kitűzni.”¹³⁹ Hiszen a munka sürgősségének kérdése aligha változott az egymást követő diáknemzedékekben. Az evangélizációs munka a diákok közötti területen való sürgősségét fokozza az a tény, hogy a diákévek hamar elrepülnek.¹⁴⁰

Victornak a diákmozgalomban végzett munkájában erőteljesen jelenik meg a *nemzettudat és társadalmi felelősség*. A korabeli külföldieskedéssel vádlók számára Victor nemzet fogalmának tisztázása, magyarságtudat-ápolása, és a magyar nemzethez való viszonyának vizsgálata lehetett volna a válasz, ha kellő nyitottsággal és elfogadással közelednek hozzá. Már a Diákvilág induló számaiban,¹⁴¹ nyilván a missziói munka hatékonyabbá tétele céljából kerül bemutatásra esettanulmányokkal alátámasztva a korabeli magyar diákság állapota. A nemzeti misszió mindenkori törekvései közül nem hiányozhat az éppen aktuális magyar lelkiállapot vizsgálata.¹⁴² „A hazaszeretet eszménye” című írásában arra az új típusú hazafiságra vezet el, amely a Krisztus által megtestesített modellben található. Ez mentesít attól, hogy a nemzet tagja világpolgár vagy éppen nemzeti sovíniszta legyen. Krisztus hazaszeretete ugyanis egyben világprogram is, Isten országa valóságában oldódik meg ez a kettősség. A tanítványi fejlődésben pedig az alábbi jelek által mutatkozik meg ez az új típus: bátor optimizmus, radikális tisztaság, hatalmas szolgálatkészség.¹⁴³ A nemzeti felelősség nemzetközi síkon való megéléséről ma is érvényesen azt tanította, hogy a magyarságnak, a magyar keresztyénségnek három fronton mutatkozik meg a küldetése. Egyfelől földrajzi meghatározottságából fakadóan Kelet-Nyugat határán helyezkedik el, ami folyamatosan megadta a történelemben nemzetünknek a Nyugat és Kelet közötti feszültségek feloldását célzó egyedi küldetését kulturális, gazdasági és politikai síkon. Majd a Délkelet-Európa demográfiai térképe és a hazánkban jelenlevő sokszínű nemzetiség térképe jelent egyfajta predestináltságot, azok helyzetének felfogása és feldolgozása terén. S végül a kontinens felekezeti megoszlása, a reformáció nálunk végződő határvonala adja meg küldetésünk harmadik irányvonalát, hiszen szüksége van a keleti keresztyénségnek a protestantizmus által hordozott erővel való találkozására. Ezért a reformáció erőire Victor

¹³⁸ Victor János: *A jelszó- a régi*. Diákvilág 1924. XIV. 14. 1. 1-2.

¹³⁹ Victor János: *A jelszó*. Diákvilág 1926. XVII. 1. 1-2.

¹⁴⁰ Deme László: *Visszatekintés a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség útjára*. 1985. ZSL. 23. fond. 6. d.

¹⁴¹ Molnár Gyula: *A magyar diákság állapota*. Diákvilág 1912. II. 8. 130-40.

¹⁴² Misszióink teljesítéséhez kitűnő segítséget nyújt Kopp Mária: *Magyar lelkiállapot* című műve, amely az 1990-es évek magyar társadalmának felmérési adatain alapszik. Kopp Mária - Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Zsámbék. 1995

¹⁴³ Victor János: *A Hazaszeretet Eszménye*. Budapest. 1913. MEKDSz.

missziói meggyőződése szerint még óriási világtörténelmi misszió vár, ahogy jelentőségét tekintve az volt, maga a XVI. századi reformáció is.¹⁴⁴ ”Magyarországnak missziói központtá lehet és kell válnia a keleti keresztyénség számára.”¹⁴⁵ Victor látása nemcsak halló fülekre, hanem cselekvő, odaszánt egyénekre is talált a fentebb említett MEKMSz által.¹⁴⁶

A nemzeti érzés, társadalmi elkötelezés tettekben megmutatkozó egyik bizonyítéka volt az I. világháború idején az a kezdeményezés, – amely többek által felesleges és hiábavaló minősítést kapott – hogy a Diákvilág folyóirat háborús különszámait jelentették meg, s azt több ezer példányban jutatták el a harctéren szolgáló katonáknak olyan bátorító üzenetekkel, amelyekről a visszaigazolás szintén ebben a lapban jelent meg folyamatosan a „Tábori levelek-lelki élmények” című rovatban.¹⁴⁷ A másik tettekben megvalósult háborús szolgálat volt a mozgalom részéről 1915-ben Eperjesen, az itt tartózkodó és átvonuló katonák számára létesített katonaothton, Budapesten pedig részt vállaltak a sebesültek kórházi gondozásában.¹⁴⁸ A mozgalom missziói irányultságát meghatározó angolszász háttér háborús „szellemi” sérülései is előkerülnek. Míg itthon teljes erőfeszítéssel munkálkodnak a hadi állapot által teremtett helyzetben, addig szomorú bejelentéseket adnak hírül a háború nem harctéri veszteségeiről, amely a világszövetség megosztottságát eredményezte.¹⁴⁹ E rendkívüli helyzetben a becsületes nyíltság hangja fájdalmasan szól Anglia népéről és keresztyénségéről, amikor Victor a háború elkerülhetetlen értékelését adja egyik tanulmányában, hiszen ez a nép sokszor állíttatott a misszió tekintetében példaként a magyar fiatalok elé, de most:”...nem volt felkészülve elegendő erkölcsi erővel. A benne levő keresztyénség nem volt elég erős kiheverni és leküzdeni a világorralommal járó belső hanyatlás krízisét.”¹⁵⁰

A társadalmi kérdések vonalán már említettük a szociális érzékenységet, amely a Bethlen Körrel leginkább összekapcsolhatta volna a mozgalmat. Kezdetektől egyértelműen megmutatkozik első rendben a szociális lelkiismeret felébresztése, másodsorban pedig éppen ennek szolgálatában a társadalmi igazságtalanság és nyomor megismertetése, valamint a

¹⁴⁴ Korunkban e felismerés továbbviteli lehetőségéhez, mint a protestáns egyházak belső rendeződéséhez, reformációjához ad irányvonalat Klaus Douglass: *Új reformáció* című könyve Budapest. 2002. Kálvin Kiadó

¹⁴⁵ Victor János: *Nemzetünk jövőndő hivatása*. Komárom. 1915. MEKDSz. 53.

E felismerés fogalmazódott többek részéről újra, egyházunk missziói stratégiáját illetően az 1990-es évek változásait követően, e felismerés megvalósításra vár.

¹⁴⁶ A század első felében külmissziói szolgálatra indultak látásának formálódásában kétség kívül része volt Victor János MEKMSz-ben kifejtett tevékenységének is.

¹⁴⁷ A háborús években folyamatosan jelenik meg a felhívás a harctéren szolgáló katonák nevei, címei begyűjtésére nézve, illetve arra az adakozásra, amely a Háborús Diákvilág előállítási költségeit fedezte.

¹⁴⁸ *Hírek*. Diákvilág 1915. VI. 4-5. 28-30.

¹⁴⁹ *A mező a világ*. Akarat 1917. IX. 1.16-18.

A bejelentés tartalma az volt, hogy az 1910-es edinburghi missziói konferencia folytatólagos bizottságának német, svájci illetőségű tagjai J.R.Mott-ot nem tekintik többé a világszövetség elnökének, és J.N. Ogilvie-t (skót) a bizottság tagjának a háború eseményeibe való beavatkozás miatt.

¹⁵⁰ Victor János: *Anglia keresztyénségének kérdéséhez*. Diákvilág 1916. VIII. 2. 33-36.

társadalmi munka valóságos végzésének szükségessége.¹⁵¹ A MEKDSz taglétszámát tekintve országos méretűen kimagasló volt az a kezdeményezés, amelyet szociális indíttatással a Diákok Háza létrehozásában mutatott fel. Ebben Victornak oroszlánrésze volt, hiszen a saját fenntartásáért küzdő szövetség aligha lett volna képes erre. Ennek háttérében egyértelműen Mottal való személyes és szolgálati kapcsolata állt,¹⁵² hiszen az ő 1920. évi magyarországi látogatását követően született meg a döntés a ház létrehozására, és lett valóság ez a kezdeményezés. Maga az épület az Amerikai YMCA tulajdona, létrejött a háború utáni évek európai diáknyomorának enyhítésére megindult és a Keresztyén Diákok Világszövetsége által kezdeményezett „Európai Diáksegélyező Akció” elnevezésű alapból valósult meg. Így bocsátotta azt a MEKDSz rendelkezésére egyetemi és főiskolai hallgatók számára, diákotthon céljából.¹⁵³ Az intézmény 1921. őszén kezdhetett meg működését közel 100 lakóval. A szociális gondok enyhítésére az elvi tisztázódáson túl a Pedagógiai Szeminárium munkaműhelyeiben tanfolyamot szerveztek fa-vas és papíripari munkában. Ennek segítségével tudtak a rászoruló diákok kenyérgondjukon segíteni.¹⁵⁴ A házon belül segélyalap működött a különösen is rászorulóknak segítésére, emellett ösztöndíjak kitűzésével segítették a lakók életét.

Missziói jelentősége volt az intézménynek a később rendszeressé vált és országosan is elterjedt tanév közben működő egyetemi istentiszteletek bevezetésében is.¹⁵⁵

Nyilvánvaló az, hogy Victor, mint az alapítástól - kisebb megszakításokkal - felelős szerepet betöltő személy formálta a MEKDSz missziói látását, illetve a mozgalmi munkában megmutatkoznak azok a jelek, amelyek az ő missziói felfogását tükrözték.

Ennek egyik kézzelfogható jele *a sajtószolgálatban betöltött szerepe*, – s ez Victor működésében a későbbiekben minden más egyházi tevékenységében is fontos szerepet játszott.¹⁵⁶ Annak érdekében, hogy missziójuk ne csupán zártkörű tevékenység legyen

¹⁵¹ Victor János: *Az Oxfordi Világgyűlés*. Diákvilág 1909. I. 2. 4-7.

¹⁵² J. Mott, levelei Victor Jánoshoz 1920-22.között, RL. C/99. 5. d.

¹⁵³ Fiers Elek: *Diákok Háza*. Diákvilág 1922. XII. 1-2. 3-6.

A Diákok Háza rendszeresen, mintegy 80-110 fő diák befogadására volt alkalmas, s a házban lakó szegényebb sorú diákok az intézet segélyalapjából jutottak támogatáshoz. Az érdeklődés a ház igénybevétele iránt évről évre emelkedett. Itt kapott helyet 3 irodahelyiségben a MEKDSz, valamint kiadóvállalata a Szövétnek, a BEKDE, valamint a munkaeszközökkel felszerelt Diákműhely is, illetve 1929-30-ban ebben az épületben működött a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Kelet-Európai Szeminárium.

¹⁵⁴ Fiers Elek: *Diákok a műhelyben*. Diákvilág 1922. XII. 1-2. 6-7.

¹⁵⁵ Kiss Sándor: *Ifjúsági Munka a Magyar Református Egyházban*. Budapest. 1941. Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai Rt. 66.

¹⁵⁶ Victor János sajtótevékenysége a későbbiekben is meghatározó volt munkásságában. Szerkesztésében megjelent lapok: Diákvilág 1909-1912, 1916-1923, Olajág 1914-1916, Háborús Diákvilág 1915-16, Reformáció 1925, Református Figyelő 1928-33, Szolgálatunk 1946-47, Református Egyház 1949-54. Ezen kívül cikkei jelentek meg a Református Élet, az Igazság és Élet, a Belmissziói Útmutató, Theologiai Szemle, Élet és Jövő, Egyházi Értesítő, Magyar Református Ébredés című lapokban.

feltétlenül szükséges volt egy életképes sajtóorgánium. Ez volt ebben az esetben a Diákvilág¹⁵⁷ című havonként megjelenő újság, amely kisebb - a mozgalmi élet nehézségeit tükröző - megszakításokkal működött. S minden kritikával együtt elismeréssel kell szólnunk arról a szerkesztői munkáról, amit ebben Victor János kifejtett. A Diákvilágot kitűnően használták a tagok informálására, mind nemzeti és nemzetközi vonatkozású hírekkel, de fontos tényezőként tartották nyilván a tagtoborzás céljaira is. A Háborús Diákvilág jelentősége tekintetében erős meggyőződéssel munkálkodtak az I. világháború alatt. Egy időre életbe léptetett címváltozás – Diákvilágból egy ideig Akarat, majd pedig Pro Christo - nem az elbizonytalanodás, hanem a sürgőszerű újításra való készséget igazolja. Igaz, hogy neves kritikusok véleménye sem kerülte el a lap minősítését, amely nyilván nem teljes működésére vonatkozott, hanem az 1929 októberében bekövetkezett szerkesztőségen belüli változás miatt joggal hangzott el, hogy „politikai orgánium a Diákvilág, legfeljebb ügyetlenül politizál.”¹⁵⁸ A nemzetközi diákmozgalomról nemcsak folyamatos híradással éltek, hanem a Student World-ből fordítások jelentek meg.

Összehasonlítva más ifjúsági mozgalmak lapjaival a Diákvilág erőssége a következő négy terület következetes és szakszerű művelésében volt:

1. Az ifjúsági munkáról szóló tudósítások mellett folyamatosan tisztázza az ifjúsági munka alapelveit.
2. Nyílt teret biztosít a más mozgalmakkal való elvi és gyakorlati viták bemutatására (Bethlen Kör, SDG), s alapelvehez hűen nem engedi eltéríteni magát a diák evangélizációtól.
3. A magyar felelősség felébredtése folyamatos és mentes minden korabeli fellengzőségtől, a magyarság sorsát Isten kezében tudják.
4. Ötletes, inkább eredményes, mint túlsúlyozott propaganda módszert alkalmaztak.

Méltán szól elismerően a lapról egy 1940-es években megjelent összehasonlító, elemző munka: „Olyan lap áll előttünk, amely soha nem követte a megszokások útját, vérbeli

¹⁵⁷ E lap 1909. szeptemberében indul, ekkor szerkesztője Victor János, 1912-13-ban Benkő István, 1913-14-ban Gombos Ferenc, majd 1917-19 között Akarat címmel újra Victor János szerkeszti. Szünet után 1922-23-ban ifj. Szabadi Béla, 1924-25 Hilscher Zoltán, 1930-31 Major László majd Nagy László, ifj. Biberauer Richárd és Virágh Sándor, 1935-ben Erő címmel főszerkesztője Karácsony Sándor, 1936-első felében Pro Christo Közlemények, majd az év második felében Pro Christo címmel jelenik meg.

¹⁵⁸ Páll László: i.m. 108-110. In: Tenke Sándor: *Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században*. 108-110.

Itt idézi Karácsony Sándor fenti véleményét. Amely nyilvánvalóan a mozgalom keretében működő Kelet-Európai Szemináriumban tevékenykedő néhány tag jelenlétére vezethető vissza, akiket 1932-33-ban kommunista diákmozgalomban való részvétel miatt letartóztattak pl. Birki Ágnes, Széll Jenő, Olt Károly. Vagy máskor 1935-ben a lap újraindított egyetlen száma megjelenésekor azt a miniszterelnökség betiltotta és elkobozta, ugyanis a „Mit tenne Jézus Abessziniában?” és az „Egy német lelkes határon átcsempészett levele” című cikkeket kifogásolta az olasz ill. a német követség.

mozgalmi lap, úgy tudta e szolgálatát elvégezni, mintha nem is lett volna ez a célja. Nem akart túl sokat markolni, de amit vállalt azért helyt állt. Beszámolói, a diákélet kérdéseinek tisztázása, a magyarság dolgaival foglalkozás, sőt propagandája is mindig egyet akart: diákokat vinni Krisztushoz.”¹⁵⁹

Rövid idő eltelte után felismerték, hogy nem csupán a főiskolások körében van küldetésük. Így kezdődött el a MEKDSz középiskolás tagozatának a tevékenysége, s annak saját lapja is indult és működött 1917-31 között Erő címmel. Ma is elismeréssel kell szólnunk a karizmatikus lapszerkesztőről, Karácsony Sándorról, aki rendkívüli hozzáértéssel szerkesztette és jelentette meg, 10000-15000 példányszámban a lapot. A középiskolás lap maga is mozgalmat jelentett, hiszen abban maguk a fiatalok publikálhattak. Karácsony folyamatosan igyekezett személyesen is találkozni olvasótáborával. Tette ezt évekig, mint a MEKDSz elnöke. E lap az ifjúsági misszió szempontjából többszörösen is nagy jelentőségű volt, mert megpróbált a sajtó útján ifjúsági mozgalmat szervezni, s ezt jó eredménnyel tette. Mindemellett megszólaltatta egyházunk nagyjait, benne volt a diákság visszhangja, sőt nevelte a magyar fiatal írókat is.¹⁶⁰

Victor János és a diákmozgalom egymásra ható kapcsolata a korabeli magyar misszió értelmezésének feltétlenül része lett. *Ezzel a korabeli missziófogalom célkeresztjébe került.* Már csak azért is, mert nemcsak a MEKDSz elkötelezett vezetője volt, hanem a KIE-ben¹⁶¹ is vállalt vezető szerepet, s azt követően szolgálatokat is. Így a misszióknak az a területe áll előttünk, amelyet az egyház és egyesület viszonyának mindenkor felvetődő kérdése rajzol meg. Ravasz László a kettő feszültségét az 1930-as években abban oldja fel, hogy abban határozza meg az egyesületek, szövetségek küldetését, hogy e szervezetek olyan kérdéskörök hordozását vállalhatják fel, amelyeket az egyház főként társadalmi helyzetéből fakadóan nem, vagy csak súlyos következményekkel együtt tehetne meg. Ilyen például a keresztyén közvélemény kialakításának és foglalkoztatásának kérdése vagy a reformátusok társadalmi és politikai kérdésekről alkotott véleményének megfogalmazása.¹⁶² Ez tükröződött a belmisszióval kapcsolatos konventi határozatokban is. Az e kérdésekkel kapcsolatos ún. prófétikus szolgálat nem a hivatalos egyház, hanem a szabad szerveződéssel létrejött, de az

¹⁵⁹ Kiss Sándor: *A magyar református időszaki sajtó az ifjúsági misszió szolgálatában.* Budapest. 1944. Székely Nyomda és Lapkiadó Vállalat. 70-82.

¹⁶⁰ u.o. 65-66.

¹⁶¹ 1906-tól a KIE-ben is dolgozik és Forgács Gyula ösztönzésére 1907-08-ban annak titkárságát is elvállalja.

¹⁶² Ravasz László: *Legyen Világosság I .köt.* Budapest. 1938. 451.

egyház által háttérből nyomon követett és irányított egyesületek által érvényesült.¹⁶³ Így, e szemlélet szerint, egyszerre történik meg az egyház és egyesület megkülönböztetése és gyakorlati módon való egymás mellé rendelése.

Miben nyújtott mást vagy többet a Victor által irányított mozgalom ill. mi volt korszakalkotó missziói látásukban? Az, hogy az I. világháború előtt és alatt a Magyarországi Református Egyház a középiskolai diákmissziót tartotta fontosnak, illetve a későbbiek során is az volt a tendenciája, hogy a középiskolákból kiindulva neveljen református értelmiségi réteget, s emellett, nyilván támogatóan viszonyult a főiskolásokat, egyetemistákat megcélzó egyesületi munkákhoz is, addig Victor és a MEKDSz látása a Mott-féle diák evangélizációs elvnek megfelelően éppen egy fordított rendet mutatott. A felsőoktatásban teljesített misszió vezette el őket a középiskolákban folyó missziói tevékenység szükségletének felismeréséig.

E korban az egyház törvény által koordinált missziói tevékenységét a Konventi Belmissziói Bizottság végezte azzal a törekvéssel, hogy az 1933. évi Missziói Törvény megalkotásával az országos missziói mozgalmak betagozódnak az országos egyház missziói munkájába. Ennek nyomtatékot adott az, az államhatalmi törekvés, amely igyekezett minél inkább a hivatalos egyházi keretek közé, ellenőrzés alá vonni az egyesületek munkáját. Így lett, hiszen a nevezett törvény 3.§-a által meghatározott öt missziói területének egyikébe sorolja be az egyesületi munkát. Ez aligha csorbított azon, hogy az egyetemes keresztyén küldetés felismerése és megfogalmazott elve vált uralkodóvá, s maradt nyomon követhető a mozgalomban csaknem teljes működési ideje alatt. A fentebb említett küzdelmek azt bizonyították, hogy csak kevesen értették meg, hogy mi lehet egy felekezetek közötti mozgalom haszna, de annál többen kérdőjelezték meg már magát a létjogosultságát is. Mégis létük igazolására írható küldetésük igazi egyetemes jellege. Ez az egyetemes küldetés-szemlélet azt jelenti, hogy Krisztus ügyét szolgálták és nem az egyes felekezetekét. Emellett az alapelv mellett gyakorlati okok is felsorakoztak, mert munkájuk során a felekezeti jelleg nélkül sokkal eredményesebben jelenhettek meg a diákok között. Már a korabeli viszonyok között is a diákok egyre nagyobb arányban a maguk felekezetétől elidegenedve éltek, s nagyszabású missziói munkát végezni lehetetlen lett volna felekezeti zászló alatt. Meggyőződésük volt ebből fakadóan az, hogy maguk ellen az egyházak ellen vétettek volna, ha bevált munkamódszerüket feladják. Hiszen az egyházakhoz való viszonyuk tisztázott volt, s ezzel együtt saját szövetségük értelmezését is igyekeztek önmaguk és a közvélemény

¹⁶³ Barcza József: *A magyarországi református ifjúsági egyesületek és mozgalmak egyháztörténeti háttere a két világháború között.* 49. In: Tenke Sándor: *Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században.* 31-55. Budapest. 1993.

számára ébren tartani. Ezt nem hallgatták, nem értették kellő figyelemmel az ellenséges indulattal fellépők. A MEKDSz és a benne 25 éven át tevékenykedő Victor, ugyanis vallotta, hogy ez a munka, amit a mozgalom végez, tagjaira nézve nem kíván egész életet lefoglaló hitközösség lenni. Vagyis nem lép fel az egyház melletti egyház igényével. Tagjait a diákevek rövid idejére vonja be missziói tevékenysége által szellemi légkörébe. Maga a munkamező lenne a legfőbb akadály a állandósuló tömörülésnek, hiszen a diáknemzedék folyamatosan cserélődik. Munkájukat azzal a reménységgel és meggyőződéssel végezték, hogy ébresztő szolgálatuk által elért, s az evangélium hatása alá került diákok értékes munkásai lesznek majd annak az egyháznak, ahonnan érkeztek, és ahol nevelkedtek. Mindehhez társult az a többlet, amit bizony a legtöbb esetben maga az egyház képtelen volt elérni a diáknemzedékben, hogy a Krisztushoz tartozás elkötelezése mellett ébredjen fel és éljen bennük az egyházuk iránti öntudatos felelősség. Mert a cél nem csupán a komoly egyéni keresztyén élet volt, hanem az egyház iránti elkötelezés érzésének munkálása, tettekben bizonyítandó ereje.

I. 5. Összegzés

Az egyház és egyesület viszonyának tisztázása elvi és gyakorlati okokból megkerülhetetlen. A kettő viszonyában újraéledő vagy éppen nemzedékeken át tartó feszültség feloldásának kísérlete a XX. század első felében, Victor működésének egész idején végighúzódtott.¹⁶⁴ Annál is inkább, mert a XIX-XX. század missziója világviszonylatban nagyrészt egyesületekben és társaságokban ment végbe. Úgy is, hogy a missziói munka vállalásában elsőként, sok esetben egyedülként léptek fel, s úgy is, hogy a missziói munka eredményeként felébredt tagok összefogását, gondozását szintén elsőként, s gyakran egyedülként vállalták. Ez már önmagában feszültségforrást teremt. Még abban az esetben is, amikor az egyesület egy adott felekezeti keretein belül, annak jóváhagyásával jön létre és működik. Mennyivel inkább egy olyan nemzetközi hatásokra nyitott, egy egész nemzetre kiterjedő igényű felekezeti mozgalom, mint amelynek munkása és koordinátora volt Victor János?

Munkássága minden területén azt találjuk, hogy semmi nem állt távolabb tőle, mint egy egyházon kívüli csoportosulásnak vagy egyházon belüli ecclesiola-nak az ecclesia

¹⁶⁴ A feszültség feloldásának többféle kísérletét követhetjük nyomon. Az egyesületek egyértelmű felszámolását sürgető indulattól, az Egyetemes Konvent szigorú felügyelete alá való rendelkezésén át, (az 1933.évi Missziói Törvény előkészítő munkái) a feladatok világos elkülönítéséig menően. Ravasz László: *Egyház és egyesület*. Református Figyelő 1932. 49. 389-390.

rangjára emelése.¹⁶⁵ Látása az Egyház és egyesület viszonyát tekintve aligha változott, legfeljebb erőteljesebb lett.¹⁶⁶ A mozgalmat illetően a sokak által áthidalhatatlannak tartott felekezeti kérdésre adott válasza nem egyszerűen a kérdező elhallgattatását hivatott betölteni, hanem meggyőző erejű hitvallásként szólt. A MEKDSz ugyanis nem felekezeten kívüli - így hangzott ellene a vád kezdettől fogva - hanem felekezetközi. Ami az ő értelmezésében azt jelentette, hogy éppen az egyház életébe kívánták beáramoltatni a megújító erőt az Evangélium által áthatott diákéleteken keresztül.¹⁶⁷ Ennek eredményessége azonban már nem csupán az egyház megújulásán munkálkodó egyesületek hatékonyságától függött, hanem az egyháznak erre adott reakciójától is. Lényeges az, hogy miként tekint egy adott közösség az egyházra, de ez visszafelé is érvényes. Nem csupán az egyesület jelentheti be elkülönülését az egyháztól, hanem az egyház magatartása is eredményezheti azt az eltávolodást, melynek eredményeként ellenséges viszony állhat be közöttük.¹⁶⁸

Miért és mikor alakulnak ilyen erővel és számban egyházon belüli és ahhoz kívülről kapcsolódó szervezetek? Erre nézve vegyük analógiaként az egyház és szekták kapcsolatánál általánosan ismert, alkalmazott tételt: A szekta kérdezi az egyházat. Minden egyházból kiszakadó csoport pusztán létevel felhívja az egyház figyelmét arra, hogy gyakorlatában, tanításában elhanyagolt bizonyos területet. Természetesen legcsekélyebb mértékben sem igazolva ezzel az eltávolodó csoport létjogosultságát. A XX. századi egyesületi munka jelzésértékű volt egyházunk misszió értelmezése és gyakorlata tekintetében. Victor szerint az egyesületekben, szövetségekben végzett missziói munka csak azért szükségszerű, mert az arra felhatalmazott egyház - mely természete szerint missziói - elhanyagolta küldetése teljesítését vagy lehetőségeit a misszió területén, ereje e tekintetben bekorlátozódott. Csak így nyerhet igazolást az egyesületekben folyó missziói munka az egyház belmissziói munkájának¹⁶⁹ teljesítésében, mintegy segítő szerv. Ilyen értelemben az egyesületi missziói munka hézagpótló, s erőpazarlás lenne erőltetett létrehozásuk, ha már az egyházban meglévő és jól működő funkciókat kívánna átvenni. Azonban, ellenkező esetben létrejöttük és működésük egyházat megújító hatású lehet. Működésük fontos kritériuma, hogy a gyülekezetekkel szoros kapcsolatban, sőt azok felügyelete alatt működjenek. Azért is, hogy a gyülekezetben

¹⁶⁵ Victor János: „Közösségek és „közösség” Református Egyház 1949. I. 20. 5-6.

¹⁶⁶ Victor János: *Misszióügy*. i.m. 279.

Már 1909-ben az egyesülettel szemben megfogalmazott vádakra ill. azokat megelőzendő nyilatkozta: „Semmiképpen sem egyházat helyettesítő, pótló munkát akar végezni”

¹⁶⁷ Victor János: *Misszióügy, Mott János*. Protestáns egyházi és iskolai lap 1909. 18. 279-281.

¹⁶⁸ Jó példa erre az Őrálló című lap 1928. évi 44. számának „Egyházak az egyesületek rabságában” című vezércikke, amely a reformáció alkalmából tézisekbe foglalja mindazt, ami az egyesület lényegéből fakadóan az egyház folyamatos romlását idézi elő.

¹⁶⁹ A belmisszió fogalmának tisztázására a következő fejezetben térünk ki.

érdeklődők kapcsolódhassanak az adott szolgálathoz, s a gyülekezet mind nagyobb mértékű anyagi áldozatvállalással átvegye a missziói funkciókat. Így Victor látása szerint az egyesületi missziói tevékenység és annak eredménye is beépülhet az egyházba teljes egészében, s így ezzel együtt maga az egyesület is.¹⁷⁰

Az egyesületi szerveződésnek semmiképpen nincs prioritása az egyház létével szemben. Az egyház *primus agens* minden szervezett és intézményes keresztyén szolgálatban.¹⁷¹ A misszió kerülhetett bizonyos történelmi korszakokban egyesületek irányítása alá, az ébredés folyamata tűnhetett egyházon kívüli, egyház melletti tevékenységnek, valójában azonban mind az egyház, mind a missziói tevékenység olyan Istentől való rendeltetéssel bírnak, hogy nem viselhetik egymástól való szétválasztásukat. Ennek a látásnak volt képviselője az a Victor János, aki az egyesületi munkában oroszánrészt vállalt, de ezt az egyház megújítása érdekében tette azzal a tudattal, hogy az ifjúsági mozgalomban végzett tevékenysége, s maga a mozgalom is az egyház olyan irányú, olymértékű megelevenedését szolgálja, melynek eredményeként az egyház maga vállalja eredeti, Krisztustól való küldetését, a missziót.

Ma már sok tekintetben erősödni látszik az a látás, hogy a misszió, Isten missziója.¹⁷² Az, amit az egyház sem sajátíthat ki, mégis az egyház ennek a misszióknak teljesítésében nyeri el önazonosságát. Ezt a küldetését nem ruházhatja másra. Teljesítését csak gyülekezetei által végezheti el. Következésképpen, missziót teljesítő gyülekezetek nélkül csak hiányos, részleges lehet az egyház léte. Isten misszióját, magának Isten népének kell elvégeznie (Acs. 8:4, 13:2-4). Pál apostol missziói munkája során munkatársaival gyülekezeteket szervezett. Ezeknek kezdettől fogva missziói küldetésük lett. Misszió végzésére tudatosított, s minden egyéb tevékenysége által erre célirányosított gyülekezetek. Ilyen értelemben missziói gyülekezetek¹⁷³ jöttek létre, s nem missziói egyesületek. A gyülekezet Isten népe, Isten szolgálatában. Így a misszió végzése területén az egyesület és egyház között jelentkező feszültség arra utal, hogy vagy az egyház önazonosság tudata gyengült, vagy az egyesületi

¹⁷⁰ Victor János: *A lelkigondozás a cura pastoralis és belmisszió által*. Kézirat. RL. C/99. 10. d.

¹⁷¹ Victor János: *A „kezdemenyező egyház”*. Református Figyelő 1929. 48. 571-572.

¹⁷² Bütösi János: *A Missziológia, mint teológiai tudomány*. Debrecen. 1999. Debreceni Református Kollégium. 238-239.

¹⁷³ A Magyarországi Református Egyház jelenlegi gyakorlatában missziói az a gyülekezet, amely anyagi helyzetét tekintve rászorul az egyházkerület anyagi támogatására. Ilyen értelemben mai gyakorlatunk szerint missziói megjelöléssel az adott gyülekezet anyagi ráutaltságát, önfenntartásában megmutakozó fogyatékoságát, mint tevékenységet pedig az anyagiakban való segítségadást jelöljük. A rászorulók támogatása elismerést kiváltó kezdeményezés, de a misszió fogalmának ilyen módon való determinálása teológiai szempontból megkérdőjelezhető.

munka tör olyan jogokra, amelyek őt végérvényesen nem illetik meg. Rosszabb esetben a kettő egyszerre jelentkezik.

Victor látásának nagy üzenete az, hogy még az egyház megújulásának tiszta szándékával működő egyesület helye sem az egyház mellett, még kevésbé felette, hanem csakis alatta van. S, hogy egy ilyen látással bíró ember miért adja erejének és szolgálata idejének jó részét egy az egyház alá rendelt szervezetben? Annak magyarázata a korszak egyházi életében húzódik meg: „ma úgy áll a dolog, hogy az egyház kedvetlenül követi ezeknek (egyesületeknek) a kezdeményezéseit, pedig ezeknek kellene örömmel követniük az egyház kezdeményezéseit.”¹⁷⁴ Vagyis a misszió végzésére elkötelezett egyesület mégis elnyeri jogosultságát, nem egyszerűen a misszió beteljesítésében, – hiszen státusza csak segítő e vonatkozásban - hanem azzal, hogy léte és működése kérdezi az egyházat.

A kezdeményező egyház maga mögött tudja az egyesületeket, mert a gyülekezetei által végzett missziójának és missziójából él. A kezdeményező egyház misszionáló gyülekezetek egyháza. Küldetése teljesítését sem nem ruházhatja, sem nem engedheti át egyéb szerveződéseknek, mert ezzel saját megbízatását veszélyezteti. Működésének kockázata tehát nem az egyesületek, szervezetek létrejöttében, hanem saját működésének, ezek között missziója végzésének hiányosságában van.¹⁷⁵

Az európai keresztyénség válságának kérdésére ebben találjuk a választ. Ebben a felismerésben lelheti fel egyházunk is a megújuláshoz kivezető utat, ha önazonosságában a gyülekezetek által végzett missziót tudatosítja és felvállalja, s egyházunk minden egyéb működési tevékenységét ennek szolgálatába állítja.

¹⁷⁴ Victor János: *A „kezdeményező egyház”*. i.m. 271.

Itt Ravasz László püspök 1929. évi egyházkerületi közgyűlésen tartott jelentését idézi Victor János.

¹⁷⁵ Kálvin célja a gyülekezet és ennek körében végzett egyházi munka szervezésére nézve a restitutio in integrum volt, erről szól az Institutio IV. 1-12-ben.

II. HOZZÁJÁRULÁS A MISSZIÓ TEOLÓGIÁJÁHOZ

Victor János nem írt missziológiai kézikönyvet. Az általa művelt teológia és gyakorlatban végzett misszió azonban bemutatja nemcsak azt, hogy ő miként látta, s formálta korának missziói gondolkodását, hanem abban, munkásságát kutatva, megmutatkozik a kor számos sajátos vonása is a misszió értelmezése területén. Mostani célunk tehát nem az, hogy Victor János művei és missziói tevékenysége alapján utólagosan egy erőltetett missziológiát állítsunk össze.¹⁷⁶ Sokkal inkább célravezető azokat a felismeréseket felkutatni, amelyek a misszió állandó teológiai impulzusaiként, valamint a kor adta lehetőségekből, olykor akár kényszerítésekből fakadóan specifikumként törnek elő sokrétű szolgálata során.

A XX. század első felének református missziói fogalmát – Victor János működését időkeretül hagyva – mind a kezdeteknél, mind pedig a záró szakasznál - külső kényszerítő tényezők serkentettek megfogalmazni, valamint az ebből fakadó szükségszerű lépéseket megtenni.

A XIX. század második felének egyházi életét értékelő írások egyöntetűen állapítják meg a lelki elesettséget, amely részben magyarázható a „merev, értelmetlen ortodoxia és az üres lapos racionalizmus párharcával, majd a racionalizmus uralomra jutásával, a polgári racionalizmusnak való teljes behódolással.”¹⁷⁷ Ehhez járult, hogy a század utolsó harmadában a református pap egyre inkább úr lett, s elszakadt népétől. A növekvő szociális egyenlőtlenség nemcsak a társadalomban, hanem az egyházon belül is napi problémákat jelentett. Emellett növelte a feszültséget az ipari fejlődés miatt vidékről a fővárosba való tömeges betelepülés. Ebből fakadóan nagy tömegeket érintett az elgyökértelenedés, amelyre az egyház korabeli vezetése nem fordított kellő figyelmet. Ennek egyenes következménye lett az egyháztól való elidegenedés, a munkásmozgalom, valamint az agrárszocialista mozgalmak ideológiájával való megbarátkozás, s a még megmaradt vallási igények kielégítésére készségesnek mutakozó szekták megjelenése. Emellé társult a protestáns és római katolikus egyházak közötti ellentétek kiéleződése. Ebben a helyzetben nemhogy misszió struktúrák nem alakulhattak ki az egyházban, de még az alapvető egyházi tevékenységek sem folytak egészséges módon. Ravasz László is egyértelmű szavakkal járul e kor jellemzéséhez: ”Maga az egyház pásztori, missziói munkát nem végzett, tisztán liturgiális és iskolaegyház volt;

¹⁷⁶ A tárgyalt fél évszázadnyi korszak két nagyszabású műve: Forgács Gyula: *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve*. Pápa. 1925. Református Egyházi Könyvtár XIV. valamint Makkai Sándor: *Az egyház missziói munkája*. Budapest. 1938.

¹⁷⁷ *A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990 szerkesztette: Barcza József-Dienes Dénes Sárospatak. 1999. 10.*

egyesületek, amelyek az evangéliom missziói erejét képviselték volna, még nem voltak.”¹⁷⁸ Egy ilyen társadalmi és egyháztársadalmi légkörben éri el a skót és német missziói társaságok hatása Magyarországot, s jön létre, majd egyre teljesebben fejti ki munkáját az, ún. belmissziós mozgalom az 1880-as években több, egyre szaporodó számú egyesületet magába foglalva. Erre a korra, de még a századforduló idejének jellemzésénél is azt mondhatjuk, hogy a misszióról alkotott felfogást másoktól vették át, s nem alakult ki egy független szemlélet a misszió rendeltetéséről.¹⁷⁹ Ravasz, mint egyházkormányzó a tárgyalt korszak derekán 1932-ben a belmissziói mozgalom kezdeti időszakára visszatekintve arra világít rá, hogy az, miként kényszerítette az egyházat, egyébként az egyház saját identitását leginkább meghatározó missziói munkája definiálásához és saját szempontjából való domesztikálásához.¹⁸⁰ Elismeri, hogy: „Nem lehetett másképpen megindítani az ébresztő munkát, mint különálló csoportokban.”¹⁸¹ Tehát, az egyház megújulása tekintetében az egyház kényszerült utólagosan menni az egyesületekben tömörülő belmissziói törekvések után. Az egyre erősödő és egyre terebélyesebb belmissziós ág valósága mellett, az egyház előtt világossá vált, hogy nem egyszerűen az egyesületi munkát rosszalló nézőpontból kell a missziói munkát értékelnie, hanem - talán a belmissziós folyamat egyházra gyakorolt hatása eredményeként – abból a felismerésből, hogy eredeti kálvini karakteréről, a missziójáról léte kockáztatása nélkül, aligha mondhat le. Ennek értelmében fel kell vállalnia azt a missziói tevékenységet, amelyet leginkább a rajta kívül keletkezett közösségek végeztek eddig. Nyilvánvalóan a szövetségek, egyesületek azon formája támogatandó, amely magából az egyházból, illetve gyülekezeteiből épül ki szoros egységben egymással egy-egy speciális munkaterület hatékonyabb végzése céljából. Ez lett volna, s minden korban ez lenne a legmegtermékenyítőbb az egyház missziója szempontjából, de a századfordulón

¹⁷⁸ Ravasz László: *Egyház és egyesület*. In: *Legyen világosság* 1. kötet Budapest. 1938. Franklin Társulat. 439.

¹⁷⁹ Kool, Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmisziói Mozgalom (1756-1951) 1.* Budapest. 1995. Harmat. 202.

¹⁸⁰ Ravasz László: *Egyház és egyesület*. i.m. 439-458.

Mint egyházkormányzó így vall az „egyház missziósítása, a misszió egyházasítása” híressé vált tétele megfogalmazása előtt:” Magyarországon is az volt a helyzet, hogy egy félhivatalos Landeskirche, vagy mostoha államegyház típusa élt a XIX .század második felében, azaz, hogy nem is nagyon élt, mert összes tevékenysége liturgiában, köznevelésben és közigazgatásban merült ki. Erejét, közjogi biztosítékainak védelmezésére, vagy fokozására, az államsegély megnyerésére és emelésére fordította,, s az volt a legfőbb törekvése, hogy az állam helyett állami feladatokat végezzen....A korszellem hatása folytán az egyház lélekben elerőtlenedett....A magyar egyházi megújulás egyesületi formában indult meg....Ebben nem az egyesület volt a hibás, hanem az a hivatalos egyház, amely tudni sem akart a megújulás szükségéről, amelyben divatos szólamná vált, hogy két undorító dolog van a világon, a túróspalacsinta és a belmisszió.” i.m. 444.

¹⁸¹ u.o.

nyilvánvalóan ez nem így történt. Ezért érlelődött ki a gondolat az 1930-as évekre, hogy „az egyház maga vegye át missziói feladatainak teljesítését.”¹⁸²

A misszió fogalmának meghatározása folyamattá bővült, amely az egyház és egyesület viszonyának tisztázódása körül kristályosodott ki a leginkább. Ez némiképpen elrendeződni látszik az 1933. évi Missziói Törvény megalkotásával. Valójában azonban a korszakot bezáró újabb és sajnálatos kényszer, a II. Világháború utáni szigorú, egyesületi munkát betiltó intézkedések teszik ki a mondat végére a pontot az egyház-egyesület egymáshoz való viszonyának kérdésében. Ekkor az egyház missziói munkájának vonatkozásában egy kényszerű újrafogalmazódás ideje érkezett el. Sok tekintetben kritikus, olykor járhatatlanságig kényszerű, keserű út ez, amelyben a megtévesztés indulatával egyre inkább elterjedő társadalmi ideológia kényszerítő ereje több ponton is tért nyer az egyház saját missziói fogalmának megalkotásában.¹⁸³

II. 1. A belmisszió fogalma és a mozgalom működése

II. 1. 1. Fogalom definiálása

A belmissziói fogalmának meghatározásában a XX. század vizsgált korszakában mindvégig nem sikerült olyan konszenzusra eljutni, amelyre az egyházon belüli, s egyház mellett missziói munkát végző csoportok egyértelműen igent mondhattak volna.¹⁸⁴ Igaz, hogy a tartalom tekintetében jórészt hasonló irányultságú munkát értettek alatta.¹⁸⁵ Maga a belmisszió fogalma importált,¹⁸⁶ hiszen gyakorlatával együtt a német pietizmus és angolszász metodizmus az elindítója. És mint ilyen nem nálunk fogant fogalom kitermeli a maga léte körüli nehézségeket is. A Wichern-féle belmissziói irány ugyanis erősen szociális irányultságú, a korabeli társadalmi rendből fakadóan társadalmi méretű is. Nem titkoltan a

¹⁸² Ravasz László: *Egyház és egyesület*. i.m. 448.

¹⁸³ Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Debrecen. 1995. 22-23.

¹⁸⁴ Victor János még 1922-ben is ezt a bizonytalanságot fogalmazza meg.

Victor János: *Belmisszió*. In: Victor János: *Térj Magadhoz drága Sion*. Budapest. 1930. 51-55. vagy Reformáció 1922. 01. 15-i száma.

¹⁸⁵ Maga Forgács Gyula is a fogalom többirányú értelmezéséről ír, amikor egyfelől a külmissziótól – a távoli pogányokhoz való küldetést - azzal különbözteti meg, hogy ez a keresztyén országokban, a keresztyén egyházban, keresztyén társadalomban élő emberek között megy végbe azzal a céllal, hogy a hívőket hitükben növelje, a hitetleneket Krisztushoz vezesse. De ez a megfogalmazás sem kielégítő, hiszen a hazánkban élő nemkeresztyének felé végzett misszió bár belmisszióknak mutatkozik, tartalma szerint mégis külmisszióknak tekinthető. Forgács Gyula i.m. 27.

¹⁸⁶ A belmisszió magyar elnevezése a német Innere Mission fordítása. Forgács Gyula jegyzete szerint elsőként, egy Lücke nevű tanár használta, egy a Göttingenben 1842-ben tartott missziói gyűlésen. Forgács Gyula: *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve*. i.m. 41.

hivatalos társadalmi szervek mulasztásaira hívta fel a figyelmet, szemben állva más, szociális kezdeményezéssel, (chartizmus, Marx) szükségesnek látja az egyházi munkák megújítására létrejövő szerveződéseket. Mint ilyen széles kiterjedés-igényű mozgalom, bármennyire is pozitív tartalmú, azt nem vállalhatja s végezheti az egyház, mert így azt ölelné fel, ami a polgári hatóságok munkája lenne. Ennek megoldására – Forgács Gyula szerint - nem a belmisszió rendeltetett, mert ezzel azt kiszakítanánk a gyülekezet testéből, s azzal szembe helyeznénk, vagy éppen mellé rendelnénk. Ez az 1915-ben megfogalmazott, de csak 1925-ben megjelentetett gondolat akkor egy olyan Magyarországon született meg, ahol már sorra megalakultak az egyház munkáját segítő ún. belmissziós csoportosulások, ahová a gondolatot megfogalmazó Forgács maga is tartozott.

A nagy belmissziósok legféltebb vágya a kezdetektől: az egyházon, gyülekezeten belül végezni az ébresztő munkát. Ezért olvassuk korabeli, már idézett missziótudományi kézikönyvében: „ az egyház nem egy düledező faalkotmány, amit a belmisszióval össze kell szögezni, hanem egy élő test, melyben krisztusi élet van...A belmisszió, az egyház életkedvének a megnyilvánulása... Ennek az életkedvnek benne kell lenni az egyház testének minden ízében.”¹⁸⁷

II. 1. 2. Victor belmissziói elkötelezettsége

A fentebb leírtak alapján, s a megelőző fejezetben látottak szerint szimplifikáló lehet az a megjegyzés, amely Victor Jánost egyszerűen az egyesületi élet mellett kiállónak minősíti.¹⁸⁸ Hiszen itt lényegesen többről van szó annál is, ami ezt az állítást vitathatatlanul jelentős mértékben barátságosabbá teszi: „egész pályafutása összeforrt az ébredés és a missziói mozgalmak hazai történetével.”¹⁸⁹ Az kétségtelen, hogy a lelkesedésen túl elkötelezett belmissziói mozgalmi vezető, mert annak több egyesületben is vezető tisztséget, tanítói szolgálatot betöltő belső ismerője.¹⁹⁰ Ugyanakkor, a hivatalos egyházban töretlenül és folyamatosan különböző területeken szolgálatot tevő lelkipásztor.¹⁹¹ Csak az egyház

¹⁸⁷ Forgács Gyula: *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve*. i.m. 44.

¹⁸⁸ Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. i.m. 95.

¹⁸⁹ Fekete Károly: *Makkai Sándor és Victor János misszió értelmezésének összehasonlítása*. In: *En Christo* szerk.: Gaál Sándor. Debrecen. 2004. 104-105.

¹⁹⁰ Bethánia, MEKDSz, MEKMSz, KIE

¹⁹¹ vallástanár, ifjúsági missziói lelkipásztor, teológiai tanár, gyülekezeti lelkipásztor

érdekeinek szem előtt tartásával, szükségszerűen segítő mértékig állt ki az egyesületi létforma mellett.¹⁹²

Victor, egy a Forgácséhoz hasonló témájú munkájában továbbmegy e gondolattal. Miközben megkérdőjelezhetetlenné teszi az egy adott helyen az evangélium terjedése érdekében a belmisszió egyesületi, szövetségi formájának létjogosultságát, ugyanakkor igazoló megjegyzései mellett felmutatja mindazt, amit ezek az általa belmissziói szervnek nevezett csoportok szükségszerű feltételekként nem mellőzhetnek működésük során. Ez pedig egyfelől az, hogy megfelelően kiképzett egyénekre van szükség. Másfelől pedig elengedhetetlen az, hogy éppen a megújulásra váró egyház érdekében, az egyéni kezdeményezések „egyöntetű, tervszerű vezetése, irányítása, csak jól szervezett szellemi és anyagi eszközöket gyűjtő, kellő egyéni munkásokat képző, támogató vagy alkalmazó és *sorompóba állító* egyesülések által történjenek.”¹⁹³

Victor az egyházat és benne a gyülekezetet minden más csoport tevékenysége elé helyezi. További felismerése, hogy az ilyen módon létrejött egyesülettel kapcsolatban a leglényegesebb az, hogy az egyesülés valamely *igazán szükséges cél elérésének* szempontjából történjék, és *hézagpótló* legyen! „Mert olyan munkának végzésére, amely az egyház meglévő szervei által is eszközölhető, egyesületet létesíteni erőpazarlást vagy káros féltékenykedést, vetélkedést és paralizálást idézhet elő.” Így rendeli mellé a működési alapelveket is, hogy az egyesületek a gyülekezetekkel szoros kapcsolatban és annak felügyelete alatt legyenek. Visszautal a Wichern és Fliedner által vezetett nagy német belmissziós mozgásra, s ebből kiemelten felhívja a figyelmet arra a kívánatos lépésre, amikor ott, az egész országra kiterjedt belmissziós szerveződést mintegy beépítették az egyházba.¹⁹⁴

Victornak a belmissziói munka kérdésének tisztázása területén végzett tevékenysége, két egymástól eltérő vonalon követhető nyomon. Látása egyértelmű iránymutatás lehetett vagy lehetett volna kora egyháza és a belmissziói mozgalmak egymáshoz való viszonyulása számára. Tulajdonképpen az alábbi területeken „kitermelt” hozzászólásaiban kristályosodik ki a belmisszióval kapcsolatos nézete. Az egyik a Bethánia Egyesületi tagságra hivatkozva, az ottani egyesületi életműködések javítani hivatott reform kívánságaival, a másik pedig az éveken keresztül tartó teológiai viták területe, amely először az ún. általános keresztyénség és a történelmi kálvinizmus között zajlott, s javarészt éppen a témánk szerinti területet érintette.

¹⁹² 1917-ben Budapesten adták ki Reformkívánságok a Bethánia egyesületi célját, munkamódszerét és szervezetét illetőleg címmel (Bíró Miklós nyomdai Müintézete IX.).

¹⁹³ Victor János: *A lelkigondozás a cura paroralis és belmissio által*. 16. kézirat RL. C/99 10. doboz. 5. jelzet. A jegyzet belső hivatkozása szerint 1916-ban, vagy azt megelőzően keletkezett.

¹⁹⁴ u.o. 9.

Ez az elhíresült Sebestyén-Victor vitaanyag jelentős része.¹⁹⁵ Folytatása pedig a többek által már értékelt Makkai-Victor misszió-fogalom vita területén található.

II. 1. 3. Az egyesületi munka megítélése

Ebben az esetben megszólalásának különös értéke, hogy egy adott belmissziói szerveződés működése alapján von le már 1917-ben hosszú évtizedekre előre meghatározó konzekvenciákat. Ezek között a célmeghatározás hiányosságaira vezeti vissza az egyesületi formában végzett misszió és az egyház között fennálló feszültséget. Az egyházat segítő belmissziói munkát alárendeli az egyháznak, s teszi ezt már az egyesületi munka céljának meghatározásában! „Ha a keresztyén emberek akármilyen csoportosulása nem jelöli meg világosan alárendeltségi viszonyát az egyház életével szemben, és nem tisztázza a végleges feladatokat, amelyeket annak érdekében be kell tölteni, menthetetlenül előbb-utóbb az egyház jellegét fogja felölteni magára.”¹⁹⁶ Ez abban jelenik meg, hogy a tagok az egyesületi tagságot, s nem az egyháztagságot tekintik primer viszonyulásnak. Ami aztán magában hordozza azt a veszélyt is, hogy a szentek egyessége egyházban megélt lehetőségét privilegizálja,¹⁹⁷ s ezzel annak egységét bontja meg. Velejárója így az is, hogy a fejlődés tekintetében is egy szűk, de még inkább zárt rendszerben maradva önmaga fejlődésének akadályává válik. A kor belmissziói munkája konkrétan a lelki ébresztésben, evangélizációs szolgálatban valósulhat meg, s nem az egyháznak rendelt egyéb funkciók átvállalásában. Kiemeli azt, hogy az egyesületi munkások legideálisabb tevékenységi lehetősége az egy adott felekezet egy adott gyülekezetében történhet. S itt is eljut odáig, - amely az ő belső vágya is volt - hogy a belmisszió ideiglenesen egyház mellett alakuló csoportosulásának kiteljesedése éppen abban legyen, hogy az elveszíti magát az egyházak jövőjének szolgálatában, így beláthatatlan hatalommal építheti Isten országát hazánkban.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Sebestyén Jenő részéről a Kálvinista Szemle 1929. évi 7.8.9.12.számainak vezércikkében, míg Victor János válasza a Reformáció 1929.július 1. és szeptember 1. számaiban olvasható.

¹⁹⁶ Victor János: *Reformkívánságok a Bethánia Egyesület célját, munkamódszerét és szervezetét illetően.* Budapest. 1917. 6-7.

¹⁹⁷ Fazakas Sándor: *"Új Egyház Felé?"* Dissertationes Theologicae 4. Debrecen, Debreceni Református Kollégium. 2000. 108-109.

Pásztor János: *A keresztyén misszió esélyei az egyesülő Európában* In: En Christo i.m. 52.

¹⁹⁸ Victor János: *Reformkívánságok Reformkívánságok a Bethánia Egyesület célját, munkamódszerét és szervezetét illetően.* i.m. 19.

II. 1. 4. Vitákban

A történelmi kálvinizmussal szemben állva

Victornak a vitákban megfogalmazott állításai jórészt azokból a reakciókból tevődnek össze, amelyeket a történelmi kálvinizmusnak az általános keresztyénség bélyegével ellátott belmissziós irányt célzó vádjaira felel. Itt is határozottan jelenik meg nála az adott korban a belmissziós csoportok létjogosultságának igazolása. Létrejöttük és létezésük okát abban jelöli meg, amit az egyházon belüli alaptevékenységek elhanyagolása jelentett, s ezzel egyidejűleg azt is kimondja, - amit már a fentebb idézettekben többször is - hogy ezek létjogosultsága megszűnik, amikor az egyház átveszi, és életszerűen betölti ezeket a funkcióit.¹⁹⁹ A misszió célját a *plantatio ecclesiae*-ben meghatározó történelmi kálvinista irány szemére veti Victoréknak, hogy missziói módszerük a Keresztelő János-féle térítő modellel azonosítható, amely nélkülözi a páli gyülekezeteket létrehozó missziói gyakorlatot. Erre Victor válasza – amely erősen exegetikai megalapozottságú, s az egyház eredetét a bibliai locusokból vezeti le²⁰⁰ - az, hogy a párhuzam nem helytálló, hiszen a Keresztelő-féle misszió háttere merőben más, hiszen mögötte ott áll a zsidóság zsinagógai gyülekezetének egész hálózata. Ehhez hasonlóan látni kell, hogy a XX. század eleji magyar misszió előtt sem egy a keresztyénség által érintetlen pogány világ van. Pál előtt többnyire a keresztyénség által még egyáltalán nem érintett terület állt, az általa hírül vitt evangélium új kereteket hozhatott, s hozott is létre a keresztyén gyülekezetek alakulásával. Azt is hangsúlyozza e helyen, hogy a belmisszió által alakuló közösségek nem új egyházkereteket hívtak létrehozni a meglévő egyházszerveződést figyelmen kívül hagyó módon, hanem csak azt megújítani rendeltettek, tehát nem lehetnek kongruensek a történelmi gyülekezettel. Érdekes módon itt hozza fel az egyház felelősségének kérdését is az ecclesiolák egyházon belüli létrejötte, működése dolgában, s ezzel eddig általa ki nem mondott dolog kerül megfogalmazásra: az, hogy ebben felelőssége nemcsak az ecclesioláknak, hanem magának az ecclesiának is elvitathatatlan.²⁰¹ A kálvini karakter hiányos jelenlétének vádjára pedig Victor válasza az, hogy egyetlen csoporttól vagy mozgalomtól sem lehet azt elvárni, hogy az egyház szellemét és elveit mindesettől fogva képviselje. Ezzel válaszában az is benne van, hogy amint ettől a teljesség-igénytől a belmisszió vonala eltekint tisztában lévén küldetésének határaival, úgy hasonlóan

¹⁹⁹ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. Budapest. 1930. 51-55.

²⁰⁰ A későbbiekben a Makkai-féle újabb vitában is egyértelműen ez az erőssége Victorinak.

²⁰¹ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. Budapest. 1930. 56-57.

cselekedjék a vele éppen szemben álló, ún. kálvinista vonal is, hogy törekvéssel, még ha az igazolhatóan egyezik is a kálvini elvekkel, nehogy megcsorbítsa az egyházat, olyan privilégiumokat követelve és megszerelve magának, amely egyedül az egyházat illeti meg.²⁰² Mindemellett két ponton következetesen visszautasító a Sebestyén Jenő által felsorakoztatott vádakra Victor válasza.

Az első a belmisszió egyháztól való függetlenségének vádja, amire nézve meglepően nem elutasítással, tiltakozással felel, hanem logikus érveléssel áll elő: ez volt az egyetlen út, *a szabad szervezkedés útja*, a leghasznosabb az egyháznak. A belmissziós mozgalom, tétlenkedés helyett dolgozott, s bevitte munkája gyümölcsét az egyházba. Meggyőződése szerint csak ott, akkor volt ez a szabad, független szervezkedés útja, ahol, és amikor kellett.

Az integratív, 1933.évi III., az egyház missziói munkájáról szóló törvénycikkhez kapcsolódva, a törvény elfogadása előtti korról, Victor ezt mondja: „A független belmisszió az egyetlen „modus vivendi” arra, hogy az egyházban felébredő energiák az egyház javára, magában az egyházban gyümölcsözzenek, és fokozatosan megtermékenyítsék az egyházi életet.”²⁰³ Ezt a véleményét a későbbiekben is vállalja. Ehhez kapcsolódik a vissza-visszatérő tipikusan victori látás a belmissziói mozgalmat életető egyesületek, szövetségek tevékenységére vonatkozóan: „Így siettették legjobban azt az időpontot, amikor már nem lesz rájuk szükség”²⁰⁴

A történelmi kálvinizmus egy másik fontos kritikája az általános keresztyénség vádja, amely nemzetközi szinten való nyílt csatározásig jutva nem csupán a belmissziói mozgalmakat célozta, hanem Victor missziói látását is egyértelműen megkérdőjelezi. Az erre alapozott missziói gyakorlatát pedig nem vonakodott nem csak kritika alá venni,²⁰⁵ hanem adott esetben akadályozni is.²⁰⁶ S ez a küzdelem bár két korabeli teológiai irányzat között látszik lezajlani, mégis felszínre hozza – ahogyan ez a viták bonyolalmában törvényszerű – a

²⁰² Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. i.m. 78.

²⁰³ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. i.m. 95.

²⁰⁴ u.o. 96. Érdekes ezzel a kritikus helyzetet összevetnünk az egyház megújulását célzó XX. század végi missziói-gyülekezetépítési alapelvvel, amelyet Michael Herbst képvisel a lelkészcentrikus állapotból kivezető lehetséges megoldásként mutat be, hogy t.i. a lelképásztor felvállalja a főszerepet abban a folyamatban, amelyben az ő főszerepe meg fog szűnni.

Lásd. Michael Herbst: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Stuttgart. 1988. 314-319.

Victor ugyanebben a folyamatban látja a belmissziói mozgalmak időleges, de elengedhetetlenül fontos, s hatásában felülbíráhatatlanul igazolt létét a maga korában.

²⁰⁵ Sebestyén Jenő: *Egy külföldi lap a magyar egyházi életéről*. Kálvinista Szemle 1929. 13. sz.104.

²⁰⁶ A Budapesti Református Theológiai Akadémia Tanári Karának 1928. 03. 02-én kelt jegyzőkönyvének 12. sz. alatt még arról értesülhetünk, hogy Hepp professzor az Amszterdami Szabadegyetemről vendégként érkezik az intézménybe, s ennek előkészítő munkálataiban Victor is nagy elkötelezéssel vesz részt. Látogatása során tett magyarországi körútjáról a hollandiai *Reformatie* című lapban 1928. 05. 11-től 1929. 04. 09-ig mintegy 20 részből álló cikksorozatban számolt be a magyar reformátusság helyzetéről, saját bevallása szerint a magyar reformátusság iránti érdeklődés ébrentartása céljából. Erre Victor János Református Figyelő című lapban ad feleletet „Egyházi életünk holland” szigorú református szemmel nézve” cikkében 1929. 21. sz. 251-252.

magyar reformátusság, de a kritikájával „beavatkozó” holland teológia véleményét is.²⁰⁷ A hosszantartó, teológiai kérdésekre alapozott vita²⁰⁸ alapján a megvádolt megújulásra törekvők válaszát Victor fogalmazza meg. Ez a következő pontokban foglalható össze az egész akkori magyarországi reformátusságot is érintő külföldi kritika, illetve annak felmutatott hibaforrásai tekintetében:

1. Egy országos egyház, és annak missziója megítéléséhez - prof. Hepp látogatását illetően - elégtelennek mondható az a külső körülmény, hogy nem volt lehetősége a vidék megismerésére és gyülekezetek meglátogatására sem volt módja. Látogatása során inkább gyűlések résztvevője, kollégiumok látogatója lehetett csak.
2. Nincs érzéke a „katolicizmus fenyegető ostromának” meglátására, vagyis a magyar reformátusságról, ha részben is, de a szükséges kontextualitás figyelembe vétele nélkül alkot véleményt. Más a helyzet itthon és más Hollandiában az eltérő történelmi háttér miatt.
3. Írásában korlátolt és korlátozó szándékú, mivel a Sebestyén Jenő által vezetett történelmi kálvinizmus akcióját teszi meg a magyar kálvinizmus jövőjének.

Victor e vita kapcsán nemcsak önmaga s mozgalma, hanem az országos kiterjedésű reformátusság érdekében is a kálvinista jelző, s annak tartalma védelmére kel, s azt mondja: „nem lehet a magyar kálvinizmust Sebestyén Jenőre és körére korlátozni”²⁰⁹

Ugyanitt Hepp-et idézve, aki Debrecenről írja, lekicsinylően, hogy „megvan bennük a vágyakozás arra, hogy megint kálvinisták legyenek” – mondja Victor „ennél több is van ott, meg egyébűtt is... A magyar kálvinizmus nem módosított import kálvinizmus Sebestyén által, hanem direkt az igéből táplálkozik”²¹⁰

²⁰⁷ Hepp, V.: *Hoe te ordeelen over het Calvinisme in Hongarije ?* 1928. 05. 11-től 1929. 04. 09-ig a *Reformatie* című holland lapban prof..Dr.V Hepp, Ds.K Schilder, Dr.C.Tazerlaar , prof.Dr.J.Waterink szerkesztésében, különösképpen is, az 1929. 01. 29. és 02. 01-i számaiban.

²⁰⁸ Victor János: *Ki hazudott Önnek Hepp professzor?* Nyit levél 1929-ben válaszul Hepp holland hollandiai prof. *Reformatie* lapban írt cikksorozatára. In:Victor János: *Etika*. 142-158. *Válogatás Victor János munkáiból*. Budapest. Kiadó és évszám nélkül. A nyílt levél megtalálható még: ZSL. 44. fond 1. doboz, 1. dosszié anyagában is.

²⁰⁹ Victor János: „*Egyházi életünk holland szigorú református szemmel nézve.*” i.m. 251-252.

²¹⁰ Hogy ez a vita lényegesen több volt, mint az eddigi két lap közötti határozott véleménnyilvánítás vagy teológiai eszmecsere az abból látszik, hogy a *Reformatie*-ben közölt cikkek után Victor, Ravasz püspöktől kéri ügye felülvizsgálatát. Kérésében szerepel, hogy amennyiben bizonyítást nyernének a rá vádként elhangzott állítások, -antireformátus, megbízhatatlan, kártékony elem - úgy az, lelkészi jellegének, tanári megbízatásának visszavonását eredményezné.

ZSL. 41. f. 1. d. A helyzetet súlyosbította az a szomorú tény, hogy a Kálvinista Szemle 1929. 03. 30-i számában imponálóan, elismerő szavakkal illették a holland cikksorozatban leírtakat, mintegy jóváhagyva a magyar református közéletbe mélyen beavatkozó külföldi véleményalkotást. Ravasz László válaszában így ír: ”Victor János sem tanári, sem Igehirdetői, sem irodalmi, sem társadalmi tevékenységével mindeddig nem vétett sem a

Az általános keresztyénség vádja Victornak a Diákmozgalomban betöltött korábbi jelentős szerepét is lépten-nyomon célozza. A holland teológusnak adott válaszában, egy közismert és elismert másik holland teológusra mutat H. Bavinck-ra. Hogy „az Önök nagy dogmatikusa, Bavinck református volt, azt a művei mutatják. Hogy ő ugyanakkor szívesen közreműködött nem egyszer az „általános keresztyén” holland diákmozgalomban az, jó fényt vet az utóbbira, de nem rossz fényt öreá.”²¹¹ Kálvinista háttérét bizonyítóként említi azt, hogy a vádként említett amerikai ösztöndíj, s ehhez kapcsolatosan John Mott hatása mennyire meg gondolatlan ítéletképpen alapszik, hiszen a kettő nem kapcsolható össze ez esetben. Bár Victor nem tagadta Mott hatását, de ez esetben külföldi tanulmányaival nem hozható összefüggésbe, hiszen Ő Princetonban tanult, amely akkor az angolszász világban a kálvinizmus fellegvára volt.²¹²

Az általános keresztyén vád a belmissziói mozgalommal szemben nyilván azt célozza, hogy a kálvinista öntudat megerősítése helyett az általános értelemben vett keresztyénné létele, a Krisztus által megújított egyén áll az elsődleges helyen. S valóban ez az, amit a belmissziói mozgalom célul tűzött ki. Áldozatos munkája „eredményeként” arra vár, hogy a kálvini öntudat kiábrázolása is megtörténjen a megújított egyéneknél. Ez a mozgalom meggyőződéses munkájának hajtómotorja, ha úgy tetszik „először általános keresztyén alapigazságok átélése kell, aztán pedig jöhetnek a kálvinista bélyegek...Az ún. általános keresztyén igazságok nélkül kevésbé kálvinizmus a kálvinizmus...Abban mindnyájan egyetértünk, hogy az ideál: az egyház hivatalos életébe felszívódott „belmisszió”. Csakhogy ehhez kellett előbb lennie felszívódni való „belmissziónak”.²¹³

A két irányzat szembenállása megszűnésének reménye csillant fel a Péceli Kör megalakulása után, a kunhegyesi²¹⁴ találkozó idején, amely a Kálvinista Szemle és a Reformáció esetleges egyesülésének esélyét villantotta fel egy rövid időre. A konszenzus helyett azonban mindkét lap a maga göröngyös útjain való továbbhaladást választotta. Az egyház és egyesület viszonyában integrációs feladattal bíró Hit és Szolgálat mozgalma sem

fegyelmi szabályok, sem az egyházi törvények, sem hithűség parancsa ellen, sőt példás életével, református szellemű tanításaival és önfeláldozó buzgalomával egyházunkban nemes missziót végez” ZSL. 41.f.1.d

²¹¹ Victor János: *Ki hazudott Önnek Hepp professzor?* i.m. 149.

²¹² u.o.146. Itt írja még: ”Többi jeles tanárom között, akik, mint a kálvinista ortodoxia bajnokai voltak, lábánál ültem Warfield Benjaminnak, akit Ön is úgy ismer bizonyára, mint a nagy Hodge utáni nemzedék legjelesebb konfesszionális Kálvinista szisztematikus teológusát az angol nyelvű világban”

²¹³ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion.* i.m. 96-97.

²¹⁴ A találkozót követően Victort újabb vád érte Sebestyén részéről, hogy ti. lapja a Református Szemle, a Kálvinista Szemle megszüntetésére törekszik.

segítette közelebb a két irányzatot, sőt a kritika gyakorlásának egy újabb területként szolgált.²¹⁵

A Makkai-vitában

A Makkai-vitában –amelynek tárgyalását még az alábbiakban érintjük - ugyancsak a belmisszióhoz, ehhez az egyházat segíteni, megújítani hivatott küldetéshez jutunk el, s a mozgalmak hézgapótló szerepe nyer igazolást Victor missziói értelmezéséből. Ugyanis a missziót az egészségesen működő egyház erőfölöslegének tartja, s az egyházon kívülállók felé végzett tevékenységnek nevezi.²¹⁶ Míg az egyház el nem nyeri megújulása, belső reformációja útján ezt az erőnlétet, addig az egyház megújulásán, reformálódásán törekvő, tagjaiban az egyháztól leválaszthatatlan belmissziói mozgalmak végzik működésüket. Míg Makkai a korábban idézett Ravasz-féle missziói átalakulás elkötelezettjeként, éppen abban látja a missziói munka egyházasítását és az egyház misszióivá tételét, hogy az egyház minden lehetséges tevékenységét összekapcsolja a misszió fogalmával vagy még inkább egyenesen misszióivá nyilvánítsa azokat.²¹⁷ Ezzel szemben Victor ragaszkodik a különböző egyházi tevékenységek egymástól és különösképpen a missziótól való elhatárolásához, ebben a most tárgyalt összefüggésben nyilvánvalóan azért is, mert az egyházon belüli vagy egyház melletti missziói szerveződések léte és munkájuk igazolása csak így tartható fenn, s így igazolható tisztán.²¹⁸ Alapvetően azonban Victor János egyesületi elkötelezésében a kálvini elv garanciája lelhető fel, akinek célja a gyülekezet és annak körében az egyházi munka szervezésére nézve a „restitutio in integrum” volt. Az ecclesiának életbe vágó funkciói a gyülekezet körében folynak le.²¹⁹ Ennek érdekében történik minden időlegesen egyházi kereteken kívüli szerveződés is, amely az egyház megújulásával eléri célját és beépül abba.

²¹⁵ Talán a vita elmélyülését szolgálta az 1929. őszén Hódmezővásárhelyen rendezett ORLE-napok jóindulatú próbálkozása, amely Csikesz Sándor kezdeményezése alapján a Református Figyelő és a Kálvinista Szemle közötti viszony gyógyulására adhatott volna lehetőséget, de ez sem járt eredménnyel. 1929. 12. 29-i keltezéssel kéri Victor János a nevezett konferencián részt vettek véleményét, akik közül az alábbiak gyors választ küldtek. Ezekből a kapcsolat gyógyíthatatlansága derül ki jobbjára: Révész Imre Debrecen, Marján Károly Békésszentandrás, Forgács Gyula Sárospatak, Tóth Endre Pápa, Czeglédi Sándor Cegléd, Gönczi Béla Vésztő, Enyedy Andor Miskolc, Csikesz Sándor Debrecen.

ZSL. 41. fond 1. d.

²¹⁶ Victor János: *Mi a „missziói munka”?* Református Világszemle 1941. 1. 12-24.

²¹⁷ Makkai Sándor: *Mi a „missziói munka”?* Theologiai Szemle 1941. 1. 31.

²¹⁸ Victor János: *Mi a „missziói munka”?* i.m.12-13.

²¹⁹ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*. Pápa. 1910. Református Egyházi Könyvtár V. 2. kötet 4. 1-12 fej.

Ennek a beépülésnek hivatalos próbálkozása²²⁰ volt az említett, 1933. évi Missziói Törvény,²²¹ pontosabban, az az évekig tartó folyamat, amely ezt az intézkedést volt hivatott előkészíteni.²²² Azt mindenesetre megvalósította, hogy az egyház törvényes szabályozása alá rendelt minden missziói munkát úgy, hogy igyekezett a missziói munkák autonómiájának megőrzése mellett az ún. gyülekezeti elv érvényre juttatására is.²²³ Ez a missziói ekkleziológia körébe tartozó gondolat,²²⁴ a megvalósíthatóságot szem előtt tartva, inkább hosszú távon mutatkozott volna építőnek.

A korszak kényszerű és szomorú lezáródását jelentő 1950. évi Missziói Szabályrendelet ezen messze túlhaladva és egyben irányt változtatva, nem a gyülekezethez kötötte, hanem a gyülekezet mozgásterével együtt az állami elvárásokat kielégítendő korlátok közé szorította az egyház missziói munkáját. Az irányítás és felügyelet következetes betartása az istentiszteletre redukált misszióra vezetett. Mindez egyértelműen az állam általi ellenőrizhetőség biztosítása érdekében történt.²²⁵ Így bizonyosodik be, hogy egy bibliai megalapozottságú teológia alapelv: a missziói ekkleziológia egy, az egyházi életműködést egyre határozottabban visszafajító társadalomban²²⁶ hogyan válik éppen az egyházat bénító eszközzé. Egy ilyen megváltozott társadalmi légkörben így hat zsugorítóan az egyház működésére nézve a sok évtizedes feszült küzdelem után a belmissziós mozgalmakat és a

²²⁰ v.ö. Fazakas Sándor: *A Missziói Törvény*. In: *En Christo* i.m. 95.

²²¹ *III. törvénycikk az egyház missziói munkájához*. In: *A Magyarországi Református Egyház Törvényei*. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik Budapesti Országos Zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Budapest. 1933. 115-117.

²²² Ennek a folyamatnak csak egy szemléltető állomása az a Forgács Gyula által, - mint Konventi missziói előadó - 1930. november 19-én kelt Törvénytervezet, amelyre a beérkezett előkészítő, s majd értékelő egyházmegyei vélemények hűen tükrözik a kor egyházának missziói félelmeit, illetve elhatárolódásait.

Így például a Forgács által felterjesztett törvénytervezet X. pontjában a gyülekezeti, s azok missziói intézményei, egyházilag elismert egyesületeinek munkáját hivatott egybefogni a létrehozandó Országos Református Missziói Szövetség. Forgács ill. az előkészítő bizottság javaslatával szemben a leghevesebb elutasítások fogalmazódnak meg. A Felső-Baranyai egyházmegye véleményében ez áll: "Az országos missziói szövetségről szóló rész törlendő... „ez az egyház az egyházban állapot kialakulásához vezet”, ehhez hasonlóan vélekedik a Kecskeméti, Tolnai, Belsősomogyi egyházmegye, amely a leghatározottabb hangon írja: "a missziói szövetség gondolata 100%-ban egyház az egyházban, trójai falovat vinne be a gyülekezetbe...ez kiszámíthatatlan veszedelmet hozna." ZSL. 1. fond. 18. doboz. 18/b dosszié.

²²³ Fazakas Sándor: *A Missziói Törvény*. In: *En Christo* i.m. 100-102.

²²⁴ Goheen, W. Michael: *'As the father has send me, I am sending you'* Lesslie Newbigin's *Missionary Ecclesiology* In: *Egyház és misszió a szekularizált társadalomban* szerk.: Anne-Marie-Kool. Budapest. 2002. PMTI. A szerző itt L. Newbigin missziói ekkleziológia fogalmára utal, amelynek értelmében a gyülekezet a misszió elsődleges egysége.

²²⁵ Az 1950-évi Makkai Sándor által készített missziói jelentéshez kapcsolódó véleményezés az Egyetemes Konvent 1951. május 18-i ülésén. 47. szám alatt. TtREL I. 1. c. 524/1169. valamint az Egyetemes Konvent 142/1931. sz. határozatával megállapított Missziói Szabályrendelet kiegészítéséről és módosításáról szóló Szabályrendelet, amelyet a konventi és zsinati elnökségi tanács 1950. március 9-10. napján hozott 12. sz. határozatával erősített meg. TtREL I.1.c. 515. 1950/1082.

²²⁶ v.ö. Bölskei Gusztáv: *Az egyházkép változása a Magyarországi Református Egyház utóbbi negyvenöt esztendejében*. Confessio 1991. 1. 23.

háború utáni ébredést integrálni látszó elgondolás,²²⁷ amelynek megalkotásában maga Victor is részes volt. Makkai maga is „joggal érezhette magát becsapottnak, mert a misszió centralizálásának, az egyesületek feloszlásának és integrálásának megindoklására, az általa már réges rég kialakított missziói-teológia fegyvertárát is bevetették...”²²⁸ Az Egyetemes Konvent 1765/1950.számú irata értelmében a Budapesti Református Theologiai Tanári Karának is megküldi a Missziói Konventi Szabályrendelet tervezetét véleményezésre. Ezzel a feladattal Budai Gergely és Victor János tanárokat bízták meg, akik elkészítették véleményüket, s azokat a Tanári Kar magáévá is tette, valamint felterjesztette az Egyetemes Konventre. A két tanár megjegyzései azonban már nem épülhettek be a Missziói Szabályrendeletbe.²²⁹

²²⁷ *Testvéri Izenet*. Református Egyház 1950. 15. 3-6.

²²⁸ Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. i.m. 102.

²²⁹ A Budapesti Református Theologia Tanári Karának Ülésein 1950-ben készült jegyzőkönyv, ahol az Egyetemes Konvent 1750/1950. számú iratára adott válaszban tett javaslatok közül kiemelendő, hogy aggályosnak tartják az egész missziói munka irányításában az Egyetemes Konvent Missziói Bizottságával szemben, un. állandó tanács felállítását és működését.

II. 2. Missziói ekkleziológia útban a misszió teljesítése felé

A már hivatkozott L. Newbiggin szerint erőteljesen hangot kap az újabb-kori missziológiákban az a gondolat, hogy a misszió Isten népe missziója,²³⁰ s a misszió letéteményese a gyülekezet. Így kell közelítenünk Victor missziói felfogásához is, mert amellet, hogy a mai felismerések szerint ez a misszió végzésének járható útja, ezt az utat találjuk Victornál is. Tehát nem csupán felé közelíthetünk így, hanem tőle kiindulva is ide juthatunk el. Szerinte annak, aki misszióval akar foglalkozni, elsősorban az egyház fogalmát kell tisztáznia. Ez a munka előfeltétele. Az egyház fogalmi tisztázása során azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy ezt a tisztázódást nem szabad valamiféle teológiai divatáramlatnak kiszolgáltatni.²³¹ Óv attól is, hogy az egyházfogalom lényegi meghatározásánál hirtelen előállt ún. szükséghelyzet okozta kényszer befolyásoljon.²³² A reformátori egyházfogalom mintegy prológusa munkáinak:²³³ a legtöbb esetben 1-2 oldalnyi terjedelmű cikkeiben is erre alapozva indítja el gondolatait. Munkáit olvasva már-már megrögzött ekkleziológiai szemlélete: Kiindulópont csak az lehet, hogy mit mond Isten igéje az egyházzól.²³⁴ A Makkai-Victor vitának is az az eredője, hogy Victor megalkuvás nélkül az Írás adta

²³⁰ v.ö. Pásztor János: *Misszió a XXI. században*. Velence. 2000. 280-340. Isten népe: a misszió népe és az egyház missziója a XXI. században című fejezeteket.

Erre tesz utalást Kirk, J. Andrew: *What is Mission?* Theological explorations. Darton. 1999. Longman and Todd. 33.

Bosch, David J.: *Transforming Mission, Paradigm Shifts in Theology of Mission*. New York Orbis Books 512-518, ahol a missziói egyház arcai fejezetben tárgyalja metaforikusan a hat üdvtörténeti eseményben az egyház missziói küldetésének lényegét.

²³¹ Victor János: *Ecclesia quid?* Theologiai Szemle 1942. 2. 69. 76. 85. valamint

Victor János: *Dogmatika*. Magán használatra szánt kézirat. Budapest. 1953. Református Theologiai Akadémia Kurzustára. 111-112.

²³² Ez az alapelv akkor sem vitatható, ha a kényszerhelyzet mégis előállt, s hatást gyakorolt a 2. világháború utáni teológiában az egyház önértelmezése vonatkozásában, amely a szolgáló egyház irányvonal kialakulásához vezetett. Ennek a befolyásoló kényszernek a nyomai megtalálhatók Victor János 50-es években keletkezett munkáiban különösképpen is az 1952-ben megjelent *A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem* című írásában Református Egyház 1952.4.1-3. Az útkeresés igen nehéz időszakában élő teológus, hogy miként jutott a cikkben megfogalmazott következtetésekre, e dolgozat keretében csak feltevészerűen és a teljesség igénye nélkül vállalkozhatunk. Így gondolhatunk arra, hogy a Victort az általa is megfogalmazott múltbeli társadalmi igazságtalanságok felett szemet hunyó egyházi magatartás indukálhatta abban, hogy ilyen felfokozottságban a még kiforratlan szocialista társadalom mellett foglaljon állást. S ennek az új rendszernek ígérvényeit komolyan véve, abból elfogadásra ajánlott teológiát fogalmazzon meg. Jóllehet Istennek valóban a történelem tanulsága szerint vannak eszközei, amellyel nemcsak az egyház belsejéből felfakadó evangéliummal eszközöl ki változásokat az ő választottai körében, hanem mint a történelem Ura irányításába foghat társadalmi, politikai erőket. Ma már jól tudjuk, hogy a szocialista világtrend eszméje nem járult hozzá az evangélium egyház által való terjesztésének kibontakozásához.

Egy másik magyarázat lehet az, hogy az egyre fokozódó egyházi élettevékenységet beszorító politikában a kezdeti időszakban, még néhány év elteltével is egy nagyfokú naivitás jellemezte Victort, nem ismerve a moszkvai politikai koncepciót, s így a becsapottak kényszerhelyzetében lett része.

v.ö. Révész Imrének Ortutay Gyula miniszterhez intézett levele *Confessio* 1989. 4. 120-122.

²³³ Példa erre: Victor János: *Egyház és egyházalkotmány*. Sárospatak. 1946.

²³⁴ Victor János: *A „missziói munka” teológiájához*. Theologiai Szemle 1941. 2. 84.

egyházértelmezésből indul ki. Így történhetett az, hogy szándékukban és misszió iránti mélységes elkötelezettségükben, - ha találkoztak is, mégis, mivel más és más megközelítésből indultak ki, misszióértelmezésükben megfigyelhető a széttartás. Makkai ugyanis az egyház akkori helyzetéből kiindulva közelíti meg a kérdést, s írja meg kora egyházának missziói látását jelentősen befolyásoló alapművét.²³⁵ Ez a módszertani eltérés a magyarázata a kettőjük misszióértelmezése közötti különbségnek. Victor, talán a fájdalokat okozó különbözőség lehetséges józan elkerülése érdekében írta meg azt a tanulmányát,²³⁶ amelyben világossá teszi, hogy az egyház fogalmi tisztázására, adott helyzetének, krízisének vizsgálatára mindig két lehetséges út kínálkozik. Az egyik a Makkai-féle módszer, amikor a vizsgálódás az egyház empirikus valóságából indul ki, ezt nevezhetjük ekkleziasztikai megközelítésnek.²³⁷ E szerint az egyház tapasztalati valósága a meghatározó az egyház természetének és feladatának megfogalmazásában. Míg a Victor által alkalmazott ekkleziológiai²³⁸ megközelítés – a fent bemutatott módon - azt kutatja, hogy mit mond a Szentírás az egyházzal. Mit gondolt, mit jelentett ki az egyház Ura és mire tervezte az egyházat. Ennek az abszolút mértéknek rendeli alá a mindenkori egyházat, s csak így közelít az egyház valóságának, lényegének megértése felé.²³⁹ Ez a megközelítés természetesen nem csak az egyházfogalomra érvényes, hanem úgy jelenik meg, mint minden egyházi tevékenység meghatározója, és ezzel a misszió fogalmának is irányt szab. A több oldalról is említett misszió-fogalom körüli vita Victor látása szerint csak erre vezethető vissza. Így kardinális tétele marad az egyházfogalom tisztázása, mert az idézett esetben sem történt más, mint, hogy a Makkai-féle egyházfogalom legmeghatározóbb sajátossága az éppen akkor aktuális egyházi életből való kiindulás, míg ő végig ragaszkodott az Igében megrajzolt egyházképhez, s csak ebből kiindulva tartotta megengedhetőnek az

²³⁵ *Az egyház missziói munkája*. Budapest. 1938.

²³⁶ Victor János: *Az egyház bűnei, Egyházi életünk válsága*. Budapest. 2003. Kálvin Kiadó 104-112.

²³⁷ Az ekkleziasztika így a gyakorlati teológia irányába mutat „az itt és most élő egyház létének és szolgálatának lehetőségét, formáit és távlatait elemzi leíró és előíró módon....az ekkleziasztika tipikusan magyar tudományág, meghonosítója Ravasz László, legjelesebb művelői:László Dezső, Makkai Sándor és Imre Lajos.”

Kádár Ferenc: *Ekkleziasztikai vonatkozások Lesslie Newbiggin missziológiájában*. Református Egyház 7-8. 2004. 164.

²³⁸ u.o. a szerző az ekkleziológiát, a rendszeres tudományokhoz, mint a helyes, biblikus és hitvallásos alapokon nyugvó egyházlátás kialakításáért felelős tudományágot nevezi meg.

²³⁹ Bütösi János: *Három haza szolgálatában*. Budapest. 1999. 156.

Érdekes azonban, hogy a Makkai-Victor vita forrásaként szolgáló írásokban éppen az ellenkező megközelítés fedezhető fel. Victor cikkére (Victor János: Mi a „missziói munka”? Református Világszemle 1941.1.12-24.) Makkai válaszában (Makkai Sándor: Mi a „missziói munka”? Theologiai Szemle 1941.1.31-43.) éppen a gyakorlati kiindulópont ténye világít rá, s a viszontválaszban Victor, (Victor János: A „missziói munka” theológiájához Theologiai Szemle 1941. 2. 81-99.) ha nem is egy korrigáló megközelítéssel, de mintegy Makkai „felhívására” a teológiai alapok kifejtésére törekszik és tulajdonképpen így fedi fel Makkai exegetikai megalapozásának hibáit és hiányosságait. Itt állítja fel azt a rendszert is, amelyik magába foglalja a mindkettőjük missziói felfogásában előforduló egyházi ill. különféle módon definiált tevékenységeket. Amely, ha nem is jelenti a kettőjük nézete közötti feszültség feloldását, némiképpen konszolidálja a helyzetet.
v.ö. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. i.m. 95-102.

egyház éppen aktuális kríziséhez való gyógyító közeledést. A kettő ideális esetben nem vezet szembenálláshoz, de ahogyan ő fogalmazta; helyzetükben éppen, hogy a gyakorlati egyházi élet, illetve a benne uralkodó egyházkép nem volt azonosítható a bibliai egyházfogalom kritériumaival.²⁴⁰ Így megállapíthatjuk, hogy az eltérő egyházfogalmak minden esetben eltérő missziói definícióhoz vezetnek, s az egyház missziójának más úton való megvalósításához szabnak irányt.²⁴¹

Az *egyház eredete* elválaszthatatlan, funkcióját a későbbiekben meghatározó természetétől. Így az eredet meghatározza természetét és megadja helyes vizsgálatának módszerét is. Ez Victornál vitán felül az ún. ekkleziológiai módszer. Így jut el az egyház keletkezési folyamatának a meghatározásához, amit abban jelöl ki, amit az Isten kijelentése végez el az ember életében. Vagyis az egyház nem más, „mint az Igének visszhangja, fogantja és eredménye az emberi életben. Az Egyház az az eredmény, amely az emberek közösségi életében terem az Ige nyomán.”²⁴² Az Ige által ilyen módon létrehívott egyház olyan természetű, hogy nemcsak a létrehozója Isten kijelentése, hanem létrejötté pillanatától kezdve önmaga is hordozója annak, nemcsak írott, irodalmi formáját tekintve, hanem úgy is, mint Isten élő és ható beszéde. Így az egyház eredetében és létrejöttétől kezdve azzal az életparanccsal működik, hogy egész élete a hirdetett és látható Ige, mint középpont körül alakul ki és rendeződik. Ez a kezdetektől való elválaszthatatlan összefonódás biztosítja az egyház számára azt a forrást, amelyből léte fakad, de küldetése is megrajzolódik. Ugyanis az egyház nem nélkülözheti ezt a forrást, de ugyanígy nem nélkülözheti az Ige hirdetett és kiábrázolt formában való szakadatlan hirdetését sem, léte kockáztatása nélkül!²⁴³ Az egyház keletkezéstörténetével kapcsolatban a Heidelbergi Káté magyarázatában²⁴⁴ megint csak az egyház természetére és jövőjére mutatva világít arra, hogy az egyház maga történés, folyamat, s ez többet jelent annál az állításnál, hogy Krisztus alapította az egyházat. A folyamatos történés alanya maga Krisztus. Így azon a történeti szerepen kívül, amellyel Ő megalapozta az

²⁴⁰ Victor János: *A „missziói munka” teológiájához.* i.m. 86.

²⁴¹ Ennek sajnálatos bizonyítéka a 2. világháborút követő útkeresésben levő egyházunk idején érte el Victor János munkásságát, amelyben az ígéretekkel bíró, majd hamarosan az ígéreteknek is szűkében levő új társadalmi rendszerben az egyház helyének és jövőjének meghatározásában a korábbi teológia művelésénél lényegesen nagyobb teret engedett az empiriának. S az itt megmutatkozó helyesnek ígérkező, – de később bizonyítottan tévútra vezető irány - igazolásáig jutott. Arra már a feltételezés lehetősége sem áll rendelkezésünkre, hogy az egyre nagyobb deformációkat előidéző új társadalmi rend megítélése hogyan jelent volna meg Victor teológiai munkásságában. Miként erősödtek vagy változtak volna a Nyíregyházi Szabad Tanács idején tanúsított megnyilvánulásai.

²⁴² Victor János: *A Biblia tanítása az Egyházról.* In: *Az egyház a világban szerkesztette: Bodonhelyi József-Gaudy László-Makkai László.* Budapest. 1948. 107.

²⁴³ u.o.108-109.

²⁴⁴ Megjelent az *Út* című lapban 1950-52 között a *Heidelbergi Káté 1-85-kérdés-feleleteinek magyarázata.* Megtalálható még Victor János: *Dogmatika* i.m. 156-260.

egyházat, történetfölötti is, mivel a „világ kezdetétől fogva annak végéig” van egyház, mert maga Krisztus munkálja a létezését.²⁴⁵

Az egyház ilyen értelmű keletkezéstörténete irányt szab a korszakonkénti megújulási irányoknak. Ennek értelmében megújulása csak az Ige újra felfedezéséből adódhat.²⁴⁶ Ezen a ponton mutatkozik meg Victornak a barthi teológia iránti elkötelezettsége, így is fogalmazza meg e teológiai irány lényegét témánkhoz kapcsolódva: „Az Igére való beállítottságával ez a teológiai irányzat közelebb vitte a protestantizmust a reformáció korabeli forrásaihoz, mint amennyire talán valaha is volt az elmúlt négy évszázad alatt. Úgy is tekinthető, mint nagyszabású visszakanyarodás Luther és Kálvin gondolatvilágához”²⁴⁷

Az egyház küldetésének tisztázásához ugyancsak alapfeltétel világosan látni az egyházban állandóan jelenlevő kettősséget, amely egyfelől eredetét tekintve Isten munkája, másfelől e világban való megvalósulására nézve emberi közösségben jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy Istentől való származása, az Ő jelenléte miatt minőségében tökéletes és hibátlan, hiszen Isten tökéletes munkát végez benne és rajta, másfelől pedig az emberi meghatározottsága miatt egyértelmű töredékes volta is, az emberi szolgálatok ugyanis magukban hordozzák a tökéletlenséget. A Szentírásnak ez az egyházzal szembeni tanítása vezetett el a reformáció korában is a látható és láthatatlan egyház megkülönböztetéséhez. Sajnos azonban ez a történelem során – más értelmet tulajdonítva e fogalompárosnak – visszaélésekhez vezetett. Folyamatosan érezve az egyház látható voltában a hiányokat, máskor pedig a megszügyenítő többletet: azt lehetett vallani, hogy ami hiányzik a láthatóból, az jelen van az elképzelt, eszményi síkon meglévő láthatatlan egyházban. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a láthatatlan egyház fogalma alibivé vált a látható egyház számára, hogy így mentesítsék magukat akár az alól is, amit Isten az Igében egyházra vonatkozó parancsként vagy ígéretként szólaltatott meg. Ennek a felfogásnak mond ellene erőteljesen Victor, hogy még az árnyékát is elűzze a két egymás mellett, párhuzamosan létező egyház gondolatának, hiszen csak egy egyházzal beszélhetünk, amelynek tagadhatatlanul megvan és meg is marad a kettős természete. Isten Szentlelke munkájának, emberi szem előtt elrejtett - láthatatlan²⁴⁸ -, valamint emberi szolgálatok által nyilvánvalóan és töredékesen, hibalehetőségeket magában hordozó – látható természetében.²⁴⁹ „A látható egyház nem más,

²⁴⁵ Victor János: *Egyház és egyházalkotmány*. i.m. 3-4.

²⁴⁶ Victor János: *Dogmatika*. i.m. 112.

²⁴⁷ Victor János: *Mi az a „barthi teológia”?* In: *Pro Christo* 1943. 5-6.

²⁴⁸ Victor János: *Az egyház bűnei, Egyházi életünk válsága*. i.m. 155-163.

Victor János. *Dogmatika*. i.m. 114-115.

²⁴⁹ Victor János: *Az egyház bűnei, Egyházi életünk válsága*. i.m. 164-171.

mint a láthatatlan egyház elrejtett valóságából az a néha több, néha kevesebb, annyi, amennyi - ami mégis megfigyelhető, és számon vehető emberileg is.”²⁵⁰

Az egy egyház ilyen módon értelmezett kettős, látható és láthatatlan természete magyarázatakor figyelembe veszi a reformáció kora előtti ilyen jellegű megkülönböztetések értelmezését, amikor is az egyház látható formája alatt azt értették, mint amely valamely időben itt élt a földi valóságban, tehát egyháztörténeti tényezőként nyomon követhető, a láthatatlan egyház alatt pedig az egyháznak azt a részét értették, amely már befejezte földi pályafutását és elérkezett a mennyei dicsőségbe. Erre nézve azonban kifejezőbbnek tartja a „küzdő egyház” (*ecclesia militans*) és a „diadalmaskodó egyház” (*ecclesia triumphans*) elnevezéseket. Egy másfajta megközelítés az, amelyben a „látható egyház” fogalmával a helyi, adott gyülekezetet, míg a „láthatatlan egyház” kifejezéssel az egyszerre egy időben együtt nem látható gyülekezetek összességét igyekeztek megjelölni. Ezekre nézve inkább az *ecclesia localis* és *ecclesia universalis* kifejezéseket tartja elfogadhatónak.

A missziói ekkleziológia értelmében a legnagyobb hangsúllyal tér ki arra, hogy az *ecclesia militans* első renden is az egyháznak önmaga belső egyenetlenségével folytatott harcát jelenti. Nem evilági erők elleni, még kevésbé pedig evilági hatalmi, anyagi pozíciókért akár támadó akár védekező hadműveletet. A harc az ellen irányulhat, ami a végső beteljesedés, az ígéret szerint már valóban tökéletes egyház elérése útjában van (Ef.5,27). Ugyanígy az *ecclesia triumphans* a missziói ekkleziológia értelmezéséből fakadóan nem az egyház jelenlegi, földi és ezzel együtt múlandó dicsőségére ösztönöz, hanem, mivel az egyház abban a küzdelem-feszültségben halad előre, amelynek dicsősége az ígéret szerint a jövő látóhatárán tűnik fel, az eljövendő diadalmaskodó egyház állapotának elérésére sarkall.²⁵¹ Az egyházat mindig a hit tárgyaként²⁵² „hit egyháza”-ként, kettős természetét, látható és láthatatlan mivoltát mindig egyszerre szemlélve szabad vizsgálódásunk tárgyává tenni.

Victor sokkal inkább az egyház természetes működésének, alaptevékenységeinek tisztázásához és következetes kiteljesítéséhez akar hozzájárulni, mert egyháztana szerint a misszió egy konkrét tevékenység: az Isten kiválasztott népének akciója az evangélium közlésére a rajta kívülállók felé. Az így elvégzett missziói munka eredménye bizonyos idő eltelte után szintén egyház, gyülekezet kell, hogy legyen, amely Isten Igéje szerinti élettevékenységet folytatva már szükségtelenné teszi a felé korábban irányult missziót, sőt maga is a misszióra való felhatalmazást nyeri el. Ezért a misszió átmeneti, időleges egyházi

²⁵⁰ Victor János: *A Biblia tanítása az Egyházzól*. i.m.112.

Victor János: *Református Hiszekegy*. Budapest. 1943. 285-286.

²⁵¹ Victor János: *Dogmatika*. i.m. 116-117.

²⁵² Victor János: *Református Hiszekegy*. i.m. 280-284.

jellegeről beszél. Ez a misszió az Úrnak való engedelmisségben és a minden népekre kiterjedő s a világ végezetéig tartó küldetés miatt, mégis az egyház valódi természetének elválaszthatatlan része.

A misszió teljesítéséhez tehát el kell jutni az Ige szerinti életműködésre,²⁵³ ami viszont Victor látása szerint nem állandósult állapota az egyháznak, bár az említettek szerint kétségkívül állandó természetéhez tartozik. El is jut, mintegy két évtizeddel korábban arra a helyzetértékelésre az empirikus egyházzal kapcsolatban, hogy egyháza még a *vocatio* állapotában él, amely feltétlenül előzménye a misszió teljesítésének. Az egyház megújulására törekvő önépítő funkciója teljesítéséhez időre van szüksége, amíg elindulhat igazi misszióját teljesíteni.²⁵⁴ Ezzel azonban nem állítja Victor, hogy az egyház eredeti Istentől való missziói természetét el lehetne vitatni. De kritikusan kimondja, hogy lehetnek idők, amikor az egyház nem rendelkezik azzal az erővel, „erőfölösleggel”, amivel ezt a természetétől elválaszthatatlan küldetését teljesíteni tudja. Az egyház nem adhatja fel missziói elkötelezését, mert ha ezt tenné léte kockáztatása állna fenn.

Ő maga az egyház misszióra való felkészítését, egyház-erősítő tevékenységét leginkább abban látta és abban fejtette ki, ami valóban primer előfeltétel: hogy „nagyobb szolgálat a teológiai gondolkozás világában erre a feladatra ráeszmélni és ráeszméltetni másokat, mint így vagy amúgy megoldani.”²⁵⁵ Az egyház megerősödése pedig nem öncél, hanem a misszió előfeltétele. Az egyház megtisztulása és megújulása elodázhatatlan követelmény minden nemzedékkel szemben, minthogy a misszió teljesítésének követelménye elválaszthatatlan az egyház lényegétől.

Rendszerezett missziótan hiányában is vizsgálat tárgyává kell tennünk azokat a teológiai és gyakorlati egyházi kérdéseket, amelyek Victor missziói elkötelezettségét igazolják, különösképpen a fentebb tárgyalt leszűkített missziófogalom értelmében. Ugyanis e területeken olyan kérdéseket hoz fel, amelyek elhallgatása a tisztázódást elodázhatja, ill. figyelmen kívül hagyásuk az egyház missziói cselekvőképességét akadályozza.

Victor a biblikus mértékű és minőségű alapvető egyházi tevékenységek végzésében látja a missziót is teljesítő egyház felé vezető utat. Ennek érdekében azonban több ponton is felhívja a figyelmet az időszerű változtatások szükségességére, illetve olyan területekre mutat, amelyek az egyház megújulása számára korunkban is kiindulópontként szolgálhatnak.

²⁵³ Victor János: *Az egyház megtérése az Ő Urához*. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek témakörből” i.m. 102.

u.o. „*Legyen az egyház egyház!*” 105.

²⁵⁴ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. i.m. 54-55.

²⁵⁵ Victor János: *A „missziói munka” teológiájához*. i.m. 98-99.

II. 2. 1. A szükségtelen és feltétlen reformáció

E kulcsfontosságú területek között elsődleges az egyház megújulásának kérdése. Itt különösképpen is a reformátori alapelvek elkötelezettje úgy, hogy a reformáció megismétlődését, a XVI. században végbement formájában nem tartja szükségszerűnek, mivel a reformáció által megújított és létrehozott egyházkeret, minden időközben bekövetkezett deformálódása mellett is alkalmas arra, hogy benne a belső tartalmi megújulás végbemenetelével Isten egyháza működjön. „A reformáció több mint történelmi emlék: örök program, amelyet az egyházban minden nemzedéknek szem előtt kell tartania és a maga része szerint meg kell valósítania.”²⁵⁶ A hogyanra nézve a *semper reformari* alapelv megtartása mellett jelentkezik nála az ún. *részleges reformáció* fogalma, amelyet a fent említett nagy történelmi reformáció után tart szükségszerűnek. Mivel az előbbire, csak akkor van szükség, ha az egyház intézményes, szervezeti formájában eljut arra a deformációra, amelyben az egyház szervezete a Szentlélek munkájának akadálya. Ez magában hordozza a hitvallásosság, s a kultuszgyakorlat teljes romlását is. Azonban Victor korában, a ma is érvényes hitvallásainkra hivatkozva erre a teljes reformációra nincs szükség, ezért a teljes reformáció szükségességét emlegetők számára figyelemfelkeltésül, a reformációnak változást nem eredményező, folyamatos és hangzatos emlegetése visszaszorítására teszi meg javaslatát. Ehelyett a részleges, de szükségszerűen folyamatos reformáció gyakorlására ösztönöz, amely mindig konkrétumokban kell, hogy megfogalmazást nyerjen. A 30-as években ezt az egyházi élet megújulásának szükségességében látta, amelyet az evangélizáció által elvégzett ébredés és annak következménye hozhat meg.²⁵⁷ A részleges reformáció részeként fogja fel az egyházi életet segítő zsinati reformokat is, de aktuálisan érvényes reformáció programja a „gyülekezeti gondolat” hódító hadjáratának elindításában van.²⁵⁸

II. 2. 2. Elkötelezett hitvallásosság

A református alapelvek védelmében számtalan cikke, tanulmánya jelenik meg. Református teológiai elkötelezésének bizonyítására szánja, a Sebestyén Jenő által használt „általános keresztyénség” megbélyegzésre válaszul, Kálvin Kis Institutio-jának magyar nyelvre való fordítását.²⁵⁹ Ugyanígy fordításában jelenik meg a Heidelbergi Káté is, valamint

²⁵⁶ Victor János: „Reformáció” Református Figyelő 1930. 43. 509.

²⁵⁷ Victor János: *Egyházi jövőnk útja. Ébredés? Evangélizáció? Reformáció?* Református Figyelő 1929. 45. 538.

²⁵⁸ Victor János: „Reformáció.” Református Figyelő 1930. 43. 509.

²⁵⁹ E mű kiadását egyébként a budapesti teológushallgatók több ízben is szorgalmazták. Lásd. A Budapesti Református Theológiai Akadémia Tanári Karának Jegyzőkönyve 1926. december 11. 11. pont alatt.

annak sorozatban közölt magyarázata.²⁶⁰ A hitvallásosság jelentőségét mindenkor védelmezi, s annak hármass szerepét hangsúlyozza, amikor azokat az ellenőrzés, ösztönzés és az egyháztörténeti öntudat ébrentartásában jelöli meg. A hitvallásossággal szembenállóknak, akik a fejlődés akadályait látják ezekben, mint a múltból átörökített dolgokat, azt válaszolja, hogy:” a múlt csak akkor akadálya a jövőnek, ha elfelejtjük, hogy múlt.”²⁶¹ Népszerű dogmatikája²⁶² megírásával leteszi névjegyét a hitvallások minden időben szükséges volta mellett.

A megújulás szüksége mellett annak lehetősége bemutatását sok esetben a reformáció irányelveihez köti. Munkásságának egy korábbi korszakában emeli ki a társadalom demokratizálódásának lehetőségét, látva, hogy az nem a református keresztyénség által képviselt igazságnak megfelelően látszik megvalósulni. Pedig: „A demokrácia eszményeivel a református keresztyénség ajándékozta meg a világot.”²⁶³ Látása szerint a XX. század első harmadában a szükségszerű demokratikus szellemi atmoszféra megteremtésével adós maradt egyházunk, mivel a kálvini keresztyén elvek alapján a nemzeti öntudat nem emelkedett fel kellő fokára. Így a „mások kezébe juttattuk szent örökségeinket.”²⁶⁴ Néhány évvel később is a reformáció nemzetépítő erejére hivatkozik, amit a Krisztusban megújított egyén szabadságában lát, s kiemeli, hogy az így szabaddá vált egyéneknél rejlik egyházunk nemzet megtartó ereje. Ennek alapja abban van, hogy „a reformáció felszabadította az egyes ember lelkét és a református ember, ha igazán az, ma is bátran igényli a maga lelkiismeretének ezt a szabadságát....a reformált keresztyénség csakugyan jellegzetesen egyéni keresztyénség.”²⁶⁵

Az igaz egyház ismertetőjegyeinek folyamatos hangsúlyozásával megint csak a reformátori örökségforrás tisztán tartásán munkálkodott.²⁶⁶ Ugyanígy a reformáció teológiai értékelését az újabb nemzedék tanításában elhanyagolhatatlannak tartja, igyekezve azt például a római és az ortodox szempontok alapján is értékelni, amivel a reformáció igaz kincsei még

²⁶⁰ Út 1950-52 között, valamint Református Dogmatika i.m. 156-260.

²⁶¹ Victor János: *Hitvallásaink haszna és használata*. Reformáció 1925. február vagy Tárj magadhoz drága Sion i.m. 15.

²⁶² Victor János: *Református Hiszekegy*. Budapest. 1943.

²⁶³ Victor János: *Új reformációt az új Magyarországon*. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó feltüntetése nélkül. 131.

²⁶⁴ u.o. 132-133. Ugyanitt szól az egyház –állam szétválasztásának várható következményeiről: 1. az egyház elveszíti az állam anyagi támogatását, ami önfenntartásra való berendezkedést sürget, 2. megszűnik a társadalmi kényszer a kötelező egyháztagság tekintetében, önkéntes egyháztagsággal és önkéntes alapú egyházi adózásra kell berendezkedni, 3. az egyház elesik a kötelező iskolai vallásoktatás előnyeitől, ami szükségessé teszi az e területen való minőségi előrelépést.

²⁶⁵ Victor János: *Reformáció és nemzeti erő*. Egyházi Értésítő 1924. november 2. vagy Tárj magadhoz drága Sion i.m. 140.

²⁶⁶ Victor János: *Hol van az igazi egyház?* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. i.m.143.

inkább nyilvánvalóvá válnak.²⁶⁷ Az egyházat megújító erő egyértelműen a Szentlélek munkájában rejlik, mégis számba kell vennünk azokat az ősi attribútumokat, amelyek egyházunk kegyességének arculatát adják.²⁶⁸ Ezek segítségével ugyanis minden nemzedék önvizsgálat tartásában visszatalál ősi, egyházunkat létrehozó és folyamatosan alakító forrásaihoz.²⁶⁹ Így a reformáció időszerűsége is csak annyira lehet kérdéses bármely korban, amennyire a hit által, kegyelemből való megigazulás reformátori tanának újrafelfedezése megkérdőjelezhető lenne.²⁷⁰ Pályafutásának utolsó szakaszában, az egyre elhomályosuló társadalmi helyzetben is felbukkan az eredeti értékekhez való ragaszkodása, amikor ezt írja. „Ha valaha, akkor ma egyházunknak az Isten beszéde kell, amelyből valóban lehet élnie, felerősödni és gyarapodnia. Istent nem ott találjuk meg igazában, ahol a történeti fejlemények mögé rejtőzik, hanem ott, ahol leplezetlenül megmutatja arcát: Jézus Krisztusban, az Ő Jézus Krisztusról szóló bizonyosságot tevő Igéjében.”²⁷¹ Sajnos, az 1950-es években az útkeresés nehéz időszakában a tájékozódás az új egyházi vezérkar részéről, az Ige folyamatos hangoztatása mellett inkább a történelmi fejleményekre terelődött.

II. 2. 3. Újrafogalmazott egyháztagság

A folyamatos megújulás újra és újra az *egyháztagság* fogalmának tisztázásának kérdését²⁷² veti fel. Különösképpen azokban a történelmi fordulatokkal teli időkben, amikor az egyház és társadalom viszonyának kérdése éleződött ki. Így a korábban idézett 1918-ban megfogalmazott felhívásában²⁷³ kelti fel a figyelmet a szabad egyház a szabad államban helyzetre, amely gyakorlatilag magával hozza az állam által kényszerűen előírt egyháztagságnak a megszűnését is. Olyan helyzet ez, amely finánciális nehézséggel járhat ugyan, de az egyháztagság igazi valóságát mutathatja meg. Ugyanis a misszióra köteles, de a misszió teljesítésére még fel nem nőtt egyházban a bajok forrása az egyháztagság fogalmának tisztázatlan voltában rejlik, ami gyakorlatilag az óriási tömeget kiadó kényszertagság tényéből

²⁶⁷ Victor János: *Mi volt a reformáció?* Előadás, amely elhangzott a Budapesti Református Theológiai Akadémia ifjúsága Kálvin János körének emlékünnepején 1931. november 1-én. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. i.m. 240-249.

²⁶⁸ Victor János: *A református kegyesség.* A Sárospataki Református Theológiai Akadémia ifjúságának csendesnapján 1944. február 7-én tartott előadás. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. i.m.92-102.

²⁶⁹ Victor János: *A református kegyesség és a zsoltárok, feljegyzések egy Sárospatakon, az ORL.E 1923. évi őszi lelkesi konferencián tartott előadásról.* Térj magadhoz drága Sion i.m. 255-266.

²⁷⁰ Victor János: *A reformáció időszerűsége.* Református Figyelő 1933. 43. 339-340.

²⁷¹ Victor János: *Készülőben a reformáció ünnepére.* Református Egyház 1950. 20. 3.

²⁷² Victor János: *A harmadik front.* Református Figyelő 1930. 24. 282.

²⁷³ Victor János: *Új reformációt az új Magyarországon.* i.m. 131.

ered. Ennek előidézője lehet egy adott korban az állami törvények nyomása, vagy a tradíció nagy erejű tehetetlenségi nyomatóka, amely szinte tömegestől odakényszeríti a társadalom tagjait az egyházhoz.²⁷⁴ Igaz, hogy mai egyházunkra nézve ezek közül egyik sem jelent komoly veszélyt, hiszen a több mint négy évtizedes kényszerállapotot követően még csak feltételezni is esélytelen az állami kényszerítést vagy annak sikerét. A tradíciónak sem él az a kényszerítő hatása, amely valamiféle kényszertagságot idézne elő, még azokon a vidékeken sem, ahol viszonylagos zárt rendszerű közösségek nyomai találhatóak még. Mégis Victor látása a fent vázolt egyháztagsági helyzetben előrevivő lehet a ma is aktuális egyháztagság kérdésének tisztázásához.

Hol van az a határ, amelyen belül egyházunk tagjait, mint valóban egyháztagokat foglalhatja magában? Mik azok a kritériumok, amelyek a bibliai értelemben vett egyháztagság fogalma sérülése nélkül életképes gyülekezetből építkező egyházat alkot?

Ehhez két végletes egyháztagság értelmezés bemutatása segítségével vezet el. Az első szerint azokból áll össze az egyház, akik már eleve azonos hittudatban élnek, s az egyházalkotás az ő egymásra találásuk eredménye. Ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy egyházba fogadtatásuk előtt is már keresztyének. Az egyházba való belépés feltétele is az, hogy elfogadták az egyház által hirdetett üdvjavakat. Már a keresztségben is csak azok részesülhetnek, akik Krisztushoz megtért állapotukról öntudatosan vallást is tesznek. Ez a legjellegzetesebben a baptista egyházban jelenik meg. Itt egyháztagnak lenni annyi, mint *egyházat alkotó tényezőnek lenni*. Ennek ellentétje az a helyzet, amikor nem a tagok alkotják az egyházat, hanem a keresztyén egyház van először, s annak révén nyerhetik el a keresztyénséget. Vagyis ebben az esetben az egyházba való bejutásnak nem előfeltétele, hanem következménye az egyház által hirdetett ún. üdvjavak személyes birtoklása. E felfogás szerint bárki tagja lehet az egyháznak, mivel az egyház léte nem tőlük függ, vagyis semmi avatatlanság nem okozhat kárt abban az egyházban, amelyet nem a tagjai hoztak létre, s nem is a tagjai igazgatják. Működése isteni rendelés szerint a tagok javára történik, de tőlük függetlenül. Az egyháztagsági feladat többnyire abban merül ki, hogy a felkínált javakat elfogadják.²⁷⁵ Erre épül fel a római egyház szervezete. Amely igaz, hogy *coetus hominum*-nak tartja az egyházat, de elválaszthatatlanul hozzátartozik egyházértelmezéséhez, hogy mindez csak törvényes pásztorai, különösképpen pedig Krisztus földi helytartójának uralma alatt létezhet. Ez olymértékben meghatározó vonás ott, hogy az egyház lényege a klérusban rejlik.

²⁷⁴ Victor János: "Hivatalos egyház" és „független belmisszió.” Reformáció 1922. június 15. vagy Térj magadhoz drága Sion i.m. 68-69.

²⁷⁵ Victor János: *Az egyháztagság fogalma*. Reformáció 1921. január 1-15. vagy Térj magadhoz drága Sion i.m. 19.

Így lehetséges az, hogy az egyház lényegileg kiemelhető az emberi közösségből, akár szembe is állítható azzal. Ez gyakorlatilag is megmutatkozik abban, hogy ott is lehet misét mondani, ahol az egyház tagjai nincsenek jelen, mert az egyház lényege szerint nem tagjaiban van.²⁷⁶

Református egyházértelmezésünk nyilvánvalóan nem azonosítható egyik említett szélsőséggel sem, hiszen az egyháztagság nem csak aktivitás, sem is csak passzivitás a fent vázoltak értelmében. Ahogyan az egyház maga sem kizárólag az egyének produktuma, s az egyén sem egyoldalúan az egyházé. A helyes egyháztagság fogalom a két szembenálló értelmezés egyensúlyából áll elő. Egyfelől tehát magába foglalja a receptív – korábban említett passzív – egyháztagság elvét, melynek nyomán magába fogad mindenkit, aki az egyház állandó és rendszeres munkájának hatása körébe jut. Így történhet ez az újszülöttek esetében, ahol az egyháztagság pecsétje a keresztség, amelyben – az alábbiakban még tárgyalásra kerülő módon – az objektív evangélium a fontos. De így érvényes ez nem csak a kisgyermek, hanem az öntudatos felnőttek megkeresztelésekor is! Annak ténye, hogy az Isten kegyelmének teljessége vár mindazokra, akik az Övéi szeretnének lenni. A megkeresztelt gyermekek így már majd nem, mint a *profanum vulgus* köréből az egyházba besorakoztatottak lesznek, hanem olyanok, akiket a keresztség elpecsételt volta emlékeztet arra a kegyelemre, amelyet Isten a keresztségben felajánlott nekik.²⁷⁷ Másfelől egyháztagság fogalmunknak hordoznia kell az aktív tagság tényét is, számolva azzal, hogy a hatás, amelyet az egyház tagjaira gyakorolt nem egyenlőképpen és nem egyszerre érleli ki gyümölcsét tagjaiban. De a hittel válaszolók már abban az értelemben aktív tagjai az egyháznak, hogy nemcsak „fogyasztók” hanem szolgálatot vállalva, teljesítve „termelők” is az egyházban. S már nemcsak ők függenek az egyház életétől, hanem fordítva is, hiszen karizmára alapozott feladatuk, befolyásuk, sőt joguk is van az egyház irányításában. Mindez azonban szelekcióhoz kötött, hiszen az egyház helyes életműködése érdekében ez nem automatikusan valósul meg az egyház tagjai életében.²⁷⁸ S itt érkezünk el a keresztség, mint egyháztagság-feltétel mellett egy másik kifejtésre szoruló kérdéshez, a konfirmáció problematikájához.

Az eddigiek alapján azonban mégis megállapíthatjuk, hogy reformátori egyház- és egyháztagság értelmezésünk szerint az egyház tagjai maguk alkotják az egyházat. Az egyház lényege nem tagjai fölé rendelhető vagy akár velük szembe is állítható valóság. Az egyház lényegileg semmi más, mint tagjainak összessége. Ezt újszövetségi képek sora erősíti.²⁷⁹ Az

²⁷⁶ Victor János: *Ecclesia quid?* i.m.78.

²⁷⁷ Victor János: *Az egyháztagság fogalma.* i.m.23.

²⁷⁸ u.o. 24.

²⁷⁹ ház: Ef.2,20-22,Krisztus teste 4,16, menyasszony 5,25

egyház Isten népe.²⁸⁰ Tehát az egyház és egyháztagság tárgyában nem valamiről, hanem valakikről kell beszélnünk. Reformátoraink a *communio sanctorum* valóságában élik meg az egyház titkát. Úgyannyira, „hogyan Kálvin sem az egyháztagsághoz még külön hozzáadódó valóságnak fogja fel az egyházat, hanem bennük, magukban megtalálhatónak.”²⁸¹ Az egyháznak egyetlen objektív előzménye az Isten Igéjében van, ám nincs az Igének valamiféle „bűvköre” ebben a világban, amely egy emberek nélkül való térben kiáradna. Ahol azonban ez a kiáradás bekövetkezik, ott az Igét hallgató és a sákramentumokkal élő emberek vannak jelen, vagyis így bennük, általuk van jelen az egyház.²⁸² Ez az egyház a misszió egyháza, ezen az egyházon keresztül akarja Isten érvényre juttatni a maga misszióját. Ezért Victor szerint ennek a népnek kell felkészülnie küldetése teljesítésére a kívülállók felé.

II. 2. 4. A keresztség és a konfirmáció

A keresztség kérdésében a 20-as évek elején megjelent alapos elméleti megalapozottságú írásán túl,²⁸³ a legnehezebb háborús időkben fogalmazza meg Barthnak a gyermek-keresztség területén megváltozott véleményére²⁸⁴ válaszul a keresztségről szóló tanítását.²⁸⁵ Hangsúlyozza azt, hogy ez Isten oldaláról felkínált ajándék, meghívás, így annak jelentősége számunkra az Ő oldalán levő objektivitásban van. Azonban az, hogy Isten népe a misszió népe lesz-e, azon fordul meg, hogy miként és kiket fogad be aktív tagságába az egyház. Ez a fordulópont a *konfirmáció* alkalma, amely lényege szerint, vagy diadalra vonuló sereg újonc-keresése vagy egy máris csatavesztett országnak erőltetett, értelmetlen, gyászos sorozása.²⁸⁶ A keresztség adta egyházi autokrácia mellett, szükségszerű a konfirmációban szükségszerűen megmutatkozó egyházi demokrácia, amely a legszigorúbb követelményekkel dolgozó fegyelem. Itt érthető meg Victornak a „minden egyházi tevékenység misszió” elleni tiltakozása, hiszen a rendes egyházi alaptevékenység hiányára húzott misszió-palást helyett

²⁸⁰ Tit.2,14, Zsid.4,9, 1Pét.2,9-10

²⁸¹ Victor János: *Ecclesia quid ?* i.m. 74. Azzal együtt kell ezt így értenünk, hogy például az Institutio (IV.) egyházzal szóló tanításának címe „Azokról a külső gyámolító eszközökről, amelyekkel Isten minket Krisztus társaságába hív és abban megtart.” A fejezet tartalma ugyanis nem a külső eszközöket minősíti egyházat alkotó tényezőnek, hanem magukat az egyház tagjait.

²⁸² u.o.76-77. Erre különösképpen is azért tér ki Victor, mert megjegyzése szerint a dialektika teológia kifejezőkészletében található az egyház megjelölésére használt: az Ige „helye, tere, szférája” (Ort, Raum) kifejezéseket, amelyeket a fizikai gondolatvilágból kölcsönöznek, de ezek sem értelmezhetők csupán fizikai, szellemi valóságként, mint egyház e világban, hanem, csakis az Ige ereje által elért emberek közösségében.

²⁸³ Victor János: *Miért lesznek baptistákká?* Egyházi Értesítő 1923. július 8. 29. augusztus 12. 26. szeptember 2. 30. megjelent írása lásd még Térj magadhoz drága Sion i.m.271-293.

²⁸⁴ Bolyki János: *Az időszzerű Victor János*. Confessio 1988. 4. 98.

²⁸⁵ Victor János: *A keresztség szimbolizmusa*. Budapest. 1946. Református Traktátus Vállalat. Teológia kiadvány füzetek 1.számaként Szerk.: Virágh Sándor.

²⁸⁶ Victor János: *Az egyháztagság fogalma*. i.m. 24.

ezek felelősségteljes végzésében látja a megoldást. A keresztség és konfirmáció komolytalanul vétele erőtlenné, jövőtlenné teszi az egyházat. Nem tartja becsületesnek Krisztust ígérni a keresztség alkalmával, ha annak teljes erejével, minden lehetőséggel való megadására nem törekszik az egyház. Ugyanígy a felnőtt, aktív, szolgáló tagságra felavatni a konfirmációban azokat, akik Krisztusnak nem adták oda magukat, a pogányságnál is rosszabb.

Nemcsak kritikai megjegyzésekkel lép fel e területen, hanem alapos elemző munkáiban eljut az egyházat megújító javaslatok megfogalmazásáig. Ennek első lépéseként missziói fogalmához ragaszkodva megállapítja a konfirmáció helyét, amely nem azonosítható az egyház missziói tevékenységével, - még ha nemzedékeken átívelve oly hangzatosan ide is sorolják – hanem a sokat emlegetett egyházi alaptevékenységek egyike. Mint ilyen, több oldalról vizsgálendő. Liturgikus ügy, hiszen az egyházi élet évenként visszatérő nagyjelentőségű ünnepi istentisztelete, de kybernetikai tevékenység is, hiszen a konfirmációs vizsga a gyülekezet vezető testülete, a presbitérium előtt zajlik. Katechetikai szolgálat a felkészítő folyamat miatt, hiszen az általános gyakorlat alapján a vallástanítás, katechézis záróköveként is tekintik.²⁸⁷ Emellett ehhez kapcsolódó pasztorális szolgálat is. Ami miatt a misszió tárgykörében, - azon belül is, mint belmissziós tevékenység- tárgyalás témája lett, az az a helytelen konfirmációs gyakorlat, amely tágra nyílt kapuként eresztette be az egyházba azokat a névleges keresztyéneket, akikből az egyházon belül egy meglehetősen masszív réteg lett, s ez által kialakult a hihetetlenül hangzó „nem egyház” az egyházon belüli helyzet.²⁸⁸ Itt van Victor szerint a belmisszió kényszeredett voltának igazolása, hogy bizonyos, rendes egyházi tevékenységek elhanyagolása vagy minőségi alulmaradása miatt kell az egyházon belüli „nem egyház” felé missziót gyakorolnia. A misszióra rendelt egyház önmaga felé kell, hogy fordítsa a kívülálló irányába rendelt missziói tevékenységet. Ennek a helyzetnek a kialakulásáért jelentős részben felelőssé teszi a korabeli konfirmáció gyakorlatát. „A változott körviszonyok új módokon való, új formákba öltöztetett szolgálatokat kívántak volna meg, ehelyett az egyház egyszerűen csak folytatta a maga évszázadokon át kijegecesedett, megszokott, régi módokon való munkásságát.”²⁸⁹ Ez vezetett a hitvallástétel alkalmául

²⁸⁷ Victor János: *A lelkigondozás a cura pasoralis és belmissio által.* i.m. 29-30.

²⁸⁸ Az egyházi élet bemutatására ezt a kifejezést használja a későbbiekben Makkai Sándor is. Lásd! Makkai Sándor: *Evangélizáció, mint gyülekezeti misszió* In: Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához összeállította Dr. Makkai Sándor 1948. Budapest. 39.

²⁸⁹ Victor János: *Misszió és konfirmáció* előadás, mely elhangzott 1942. szeptember 29-én, Mátraházán, konventi missziói értekezleten. RL. C/99. 10. d. lásd még Victor János: *Missziói munka és konfirmáció.* Belmissziói Útmutató. 1941-1942. 149-153.

rendelt „kapu” korlátlan kitárulására. Ez vezetett a minden egyéb másra kiható egyháztagság fogalmának, de még inkább gyakorlatának torzulásához.

Megoldási javaslatában szerepel annak a minden bizonnyal hosszabb ideig tartó folyamatnak a haladéktalan megkezdése, amely az egyházi közvéleményt célozza meg azzal a felvilágosítással, hogy miként lehet valaki Isten Igéje szerint az egyház tagjává. Csakis hit által. A reformátori tanítások szerint az egyház *coetus fidelium*, a Heidelbergi Káté szerint *ad vitam aeternam electus* valamint *in vera fide consentiens*, s maga Kálvin is az egyházról, mint az igaz tudományban és szeretetben való egység helyéről tesz bizonyosságot.²⁹⁰ Itt is az egyház kettős természetének egymással szembeni kijátszását látja. Tagadhatatlan, hogy a hitvallástétel Isten Szentlelke munkájának eredményeként kell, hogy létrejöjjön, de emberi oldalról az egyházban emberi kiválasztás joga, - a hit megvallása és az ezzel egyező élet alapján - hogy ki tartozzon az Ige által létrehozott és szabályozott közösségbe. Mint emberi munka, nyilván ez sem lehet tökéletes, ez adja az egyház tökéletlen voltát, de erre van felhatalmazása és nem arra a tarthatatlan állapotra, amelyben az „egyház kapuja tárva nyitva” áll, s beenged bárkit, akár vallja, akár nem az egyház hitét.²⁹¹ Az egyháznak ugyanis rendtartása²⁹² van, amelyet a Szentlélek meggyőző fegyelme alakított ki.

A megoldás felé vezető út második állomása: az egyháznak felülvizsgálat tárgyává kell tennie a rendtartását, mert tévhit, hogy ami egy adott korban jó, az örökké úgy is maradhat. A konfirmáció öncélúvá vált egyházi aktus, amelyben domináns, hogy legyünk túl rajta, megüresedett volta miatt egyszerűen szokássá lett. Ettől a felülbírálattól nem kell félnie azoknak, akik a hagyomány megtartó erejét látják veszendőbe menni, mert csak a tartalmát vesztett hagyomány vész el. Továbbá elengedhetetlen a konfirmációt, mint előfeltétel kérdését rendbe tenni a keresztséggel, a házasságkötéssel, és az egyházi neveléssel kapcsolatban. Gyakorlatában pedig az életkor megállapítása, az előkészítés formája és tartalma, valamint az öntudatos önkéntesség dolgában kell revíziót gyakorolni.²⁹³ Végül pedig, egyházi életünknek telítődnie kell a missziói lélekkel.²⁹⁴

²⁹⁰ Kálvin János: *Institutio* i.m. IV.I.7.

²⁹¹ Victor János: *Misszió és konfirmáció*. i.m.13.

²⁹² E rendtartás részeként üdvözli 1930-ban azt a zsinati határozatot, amely a konfirmációt törvényesen is az önálló egyháztagság feltételeként jelöli meg.

Victor János: *A konfirmáció előtérbe nyomul*. Református Figyelő 1930. 21. 245.

²⁹³ Victor János: *A konfirmáció előtérbe nyomul*. i.m.246.

²⁹⁴ u.o.24.

II. 2. 5. Ébredés, evangélizáció, közösség

E fogalmak nem valamiféle megfoghatatlan kegyes szólamok Victornál, hanem az az elkötelezés, amellyel a maga korában – de azt megelőzőleg, s azt követően is - sok belső feszültség forrását jelentő *ébredés és evangélizáció* kérdését hozza napvilágra. Ha nem is jutott Victor az egyébként kortársai között sem egységes missziófogalom tekintetében velük konszenzusra, de az általánosan elmondható róla, hogy nagy szerepe volt a különböző belmissziói mozgalmak és hivatalos egyház közötti hídépítésben. Legtöbbször csendben, egy-egy munkacsoportban munkálkodva azzal, hogy az ébredésben felmerülő kérdések vizsgálatok teológiai, alapos exegetikai munkával alátámasztva az éppen aktuálisan terítékre kerülő, problémás fogalmakat magyarázta mind populáris, mind akadémikus színvonalon. Legkiemelkedőbb tehát az *ébredés, evangélizáció, megtérés* – sok esetben az egyház egységét automatikusan csoportokra bontó- szavak és létjogosultságuk cáfolata vagy éppen megerősítése. Az egyház életében ezeknek a „házon belüli” szükségletét az általános hitéleti gyengeséggel igazolja,²⁹⁵ ebben a helyzetben vitán felülinek tartja, hogy szükség van-e egyáltalán a megújulást hozó ébredésre ill. az ezt munkáló evangélizációra.²⁹⁶

A szükségszerűséget, amikor ez csak megjeleníthető, a társadalmi mozgások, szociológiai tényezők vizsgálatára alapozottan vezeti le.²⁹⁷ A lelki ébredésből fakadó kérdések, konfliktusok kezeléséhez is készséggel járul hozzá.²⁹⁸ Az egyháznak ez a szolgálata a semper reformari alapelv szerint nyer létjogosultságot, mivel a teljes reformáció megismétlésére a korábban idézett indoklás szerint, nincs szükség. Azonban ezen a módon az egyház az egyéneken keresztül a maga megújulásán munkálkodik.²⁹⁹

²⁹⁵ Nem riad vissza attól sem, hogy állami méltóság vallásos életén illusztrálja ezt a lelki elesettséget. Gróf Bethlen István miniszterelnök jubileuma kapcsán írja: „egy olyan nemzedék tipikus vallásosságát képviseli ő, amely iránt él ugyan bennünk a kegyeletteljes tisztelet, mert az apáink nemzedéke, de amellyel mélységesen elégedetlenek vagyunk az egyházunk jövője szempontjából.” Ennek megokolását a Bethlen Istvánnal készült interjúra alapozza, amelyben arra a kérdésre, hogy mit értünk vallásosság alatt ezt válaszolta: „Templomba nem járok, mert arra lehetetlen időt szakítani. Mégis vallásos vagyok a magam módján, mert szilárdan hiszek a fizikai lét feletti létben. És szilárdan hiszem az Isten fogalmát.” Református Figyelő 1931. 16. 184-185.

²⁹⁶ Victor János: *A harmadik front*. Református Figyelő 1930. 24. 281.

²⁹⁷ Így például a 30-as években a hirtelen megnövekedett nagyvárosok okozta népmozgás, amely szerencsétlen módon egybeesett a gazdasági válság és egyházi általános elerőtlenedés folyamatával.

Victor János: *Evangélizáció*. Egyházi Értesítő 1923. szeptember 23. vagy Térj magadhoz drága Sion i.m. 36-37. Ennek megoldásához hívja fel a gyökértelen munkásosztály evangélizálására a figyelmet az *Evangéliumi munkásszervezetek* című írásában. Református Figyelő 1930. 13. 145.

Victor János: *Racionalizálás az egyházi életben*. Református Figyelő 1932. 8.57-58. Itt egészen súlyosan látja a faluról-városra költözött, s az egyházi élet szempontjából elvesztett réteget. „Olyannyira, hogy a pogánymisszió erőfeszítéseire hasonló küzdelmekbe fog kerülni az ilyen elpogányosodott elemek visszahódítása.” u.o.58.

²⁹⁸ Victor János: *Az ébredés gyermekbetegségei*. Élet és Jövő 1949. 19. 1-2.

²⁹⁹ Victor János: *Egyházi jövőnk útja*. Református Figyelő 1929. 45. 537.

A korábban említett 1933. évi integrációs törekvésű III. Missziói Törvényt, és későbbi hasonló irányultságú – ám végkifejletét tekintve az egyház mozgásterének korlátozását elősegítő - 1950. évi Missziói Szabályrendeletet jóval megelőzően a század kezdetén kiteljesedő ún. "csöndes ébredés"³⁰⁰ idején teszi világossá, hogy az evangélizációs tevékenység, mint gyülekezeti munka célszerű, hogy megjelenjen. S a gyülekezetekben csak ezek hiánya esetén célszerű a belmissziói szerveződések létrejötte.³⁰¹ Magának az egyháznak kell gondoskodnia és szerveznie az evangélizációt, „nem szabad felednünk, hogy éppen az igehirdetés terén érzett hiányok szülik leggyakrabban a gyülekezet körében a szeparatikus hajlamokat, ecclesiolákat, éppen ezért a belmisszió e segítő munkájának az evangélizációnak végzésére nézve nem szabad az egyháznak a vezetést, felvigyázatot a kezéből kibocsátania.”³⁰² Formáját tekintve a szabad igehirdetés műfajába sorolja, speciálisan belmissziói igehirdetésnek mondja kortársaival,³⁰³ közöttük Makkaival is egyezően.³⁰⁴ Tartalmi vonatkozásban pedig megnyugtatóan „ősregi újdonságnak, lényege szerinti evangéliumhirdetésnek mondja,³⁰⁵ amely egyértelműen állásfoglalásra való serkentés. Itt nyújt segítő-békítő kezet a megtérés fogalmának tisztázásával, amelyet, sok evangélizációs megmozdulás drasztikus követelése miatt,³⁰⁶ vissza kell vezetni a bibliai alapokra. Így az egymással szembenálló táborok vitatémájából küldetéssé szelídíti, ill. egyértelművé teszi a megtérés fogalmát, mint amely az a szükségszerűen bekövetkező életforduló, amely elszakadást és állásfoglalást egyszerre foglal magában. Az előbbit, Isten mértéke szerinti rosszra, az utóbbit pedig magára az Isten személyére érve. Victor hangsúlyozza, hogy a megtért állapot értéke messze felülmúlja a megtérés akcióját. Annak előzménye nem az emberi akarás a megtért részéről, s nem az elszánt akció a megtérésben eszközül szereplő ugyancsak emberi oldal által, hanem egyedül Isten elhatározása, aki kinyilvánítja, hogy velünk közösségben akar lenni.³⁰⁷ Így elérheti azokat, akik az Isten népe közösségén kívül vannak, de megszólító erejű lehet azok számára, akik az Isten népe közösségén belül, de csak névlegesen vannak jelen. Az ébredést munkáló evangélizációs szolgálatot folyamatában is

³⁰⁰ Farkas József: *Isten üdvterve és az emberi bizonyágtétel*. In: *Egyház a világban* i.m. 263.

³⁰¹ Victor János: *A lelkigondozás a cura pastoralis és belmisszió által*. i.m. 15.

³⁰² U.o.24.

³⁰³ Farkas József: *Isten üdvterve és az emberi bizonyágtétel*. In: *Egyház a világban*. i.m. 269.

³⁰⁴ Makka Sándor: *Evangélizáció, mint gyülekezeti misszió*. i.m. 38.

³⁰⁵ Victor János: *Evangélizáció*. i.m. 36.

³⁰⁶ Victor János: *Az ébredés gyermekbetegségei*. *Élet és Jövő* 1949. 19. 1-2.

³⁰⁷ Victor János: *A megtérés követelménye*. *Pro Christo* 1943. 1. 6-9.

látja, s felmutatja azt, hogy a misszió egyházasításának, az egyház misziósításának³⁰⁸ törekvéssel együtt jár az ébredési munka intenzitásának csökkenése. Ez esetben azonban nem egyszerűen az egyházi szélesebbé vált medret nevezi meg okként, hanem az ébredési mozgalmak által munkált egyházi megújulásoknak azt a természetét, hogy az ún. második nemzedékben ez természetesen visszafogottabban jelenik meg. Így lett temperált és domesztikált a 30-as években az evangéliumi mozgalom.³⁰⁹ A második világháború utáni ébredési korszakot követően a második nemzedék a megszűnt szabad keretek hiányában e szempont szerint már nem értékelhető. A megváltozott társadalmi kényszerhelyzet kezdetét jelentő missziói dokumentumok,³¹⁰ ugyanis egy még a megfogalmazóik által nem sejtett korszakot nyitottak meg.

Az ébredési mozgalmaknak szinte velejárója az, hogy a *közösség* gyakorlása körül felvetődnek kérdések, így szükségszerűvé válik a *közösség* fogalmának újragondolása és újrafogalmazása is.³¹¹ Ebben az elvi tisztázásban is nyilvánvaló Victor készsége, mint aki teológiai felkészültsége alapján alkalmas, egyházi életben és az ébredési folyamatban való részvétel alapján pedig hivatott erre. De megjelenik azok véleménye is, akik az adott korban felelős látással bírnak az egyház missziója tekintetében: Makkai Sándor, Révész Imre.

A közösség kérdése nagy erővel való feltörésének az az oka, hogy az evangélizációs munka eredményeként felébredtek a hitre jutás természetes folyamatában, a kezdeti fázis sajátossága szerint nagy intenzitással keresik a lehetőséget az újonnan nyert hit megvallására és megélésre. Tart ez mindaddig, amíg ebből egy kialakult természetes életforma, azaz református kegyesség ki nem formálódik.³¹² Ugyanakkor, az egyház állandósult állapotának természete, hogy benne a közösség megélésének mélyebb síkja mehet végbe, egy-egy feladat elvégzésére vagy életkor, érdeklődés szerinti rétegződés alapján kialakuló kisebb csoportokban. Ez igazolható, s gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ecclesia-beli ecclessiola-kal szemben nem hadjárat indítására, hanem sokkal inkább hadirend kialakítására és hadra

³⁰⁸ A „jelszó” csak 1932-ben fogalmazódott meg Ravasz által, de ez a törekvés már egyértelműen ott van Forgács Gyula, mint konventi missziói előadó munkájában az 1933. III. Missziói Törvényt előkészítésében. A törvénytervezetben szerepel egy az összes egyházban levő, vagy egyházhoz kapcsolódó missziói munkát felügyelő Országos Református Missziói Szövetség gondolata. Forgács Gyula: *Törvénytervezet a magyarországi református egyház missziói munkájáról és egyetemes konvent missziói szabályrendelete*. Kézirat. 1930. november 19. Sárospatak.

A folyamat lezáródását jelenti a Makkai Sándor által koordinált, előkészített és 1948. áprilisában jóváhagyott és július 14-16-án, Sárospatakon létrejött Országos Református Missziói Munkaközösség, amely 1950-ben megszűnni kényszerül, s feladatát a Konventi Missziói Bizottság vette át.

³⁰⁹ Victor János: *A második nemzedék*. Református Figyelő 1930. 40. 473-474. és 41. 487-488.

³¹⁰ 1950. decemberében kiadott Testvéri Ízenet, 1952. évi Missziói Szabályrendelet.

³¹¹ Victor János: *Theológiai tudomány és lelki ébredés*. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. i.m. 262.

³¹² Victor János: *A református kegyesség*. Előadás mely elhangzott 1944. február 7-én a sárospataki theologus ifjúság csendesnapján. In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből i.m. 93.

fogásra van szükség. Ennek megvalósulásakor a gyülekezeten belüli kis közösségek nem megszegényítésére, hanem gazdagítására vannak a gyülekezetnek,³¹³ úgy, hogy benne az alkotó tagok intenzívebb közösségi igényét megélhetik, de az ebből fakadó gyümölcsöket a teljes gyülekezeti közösség számára ajánlják fel. A kérdés ott fogalmazódik meg, amikor az ecclesiola azzal az igénnyel és szándékkal lép fel, hogy az egyedül az ecclesia lényegéhez tartozó közösségi létformát kisajátítani igyekszik a maga számára, s így akaratlanul is szembekerül a gyülekezettel. Másfelől a feszült helyzet létrejöttének oka, az előzőekhez kapcsolódva nemcsak az ecclesia-identitástudat kisajátítása, hanem az a gyakorlat is, amelyben a kisebb kör az általa „termelt javakat” saját maga körén belül, önmaga megépítésére használja fel.

Victor mindkét ébredési szakaszban hangsúlyozza, hogy a közösség megélésének egyetlen elfogadható és igazolható mozgató ereje a *communio cum Christo*,³¹⁴ s csak ebből fakadhat fel, - és fel is kell, hogy fakadjon - a *communio sanctorum*nak a megnyilvánulása, amelynek reformátori értelmezése szerint a teljes gyülekezeti közösségben, az igehirdetés és az úrvacsora megélésében kell érvényesülnie.³¹⁵ Szinte fegyelmet parancsolóan állapítja meg, hogy a hívők közösségének megvalósulása nem az ecclesioláknak, hanem az ecclessia-nak a dolga, még akkor is így van ez, ha az utóbbi olykor ezt a dolgát hűtlenül végzi, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy nemcsak a hívőket, hanem a hitetleneket is a keblére öleli.³¹⁶

³¹³ Victor János: *Közösségek és közösség*. Református Egyház 1949. 20. 5-6.

³¹⁴ Victor János: *A „Közösség” a református teológiában*. Református Egyház 1950. 8. 6.

³¹⁵ Heidelbergi káté 55. kérdés-felelete.

³¹⁶ Victor János: *Közösségek és közösség református teológiában*. i.m. 5-6

A *communio* magyarázata kapcsán felhívja a figyelmet a kommunizmus életrendjében mutatkozó hasonlóságra, de arra is, hogy a keresztyén *communio* és a kummunizmus között lényegileg is óriási különbség van, hiszen „a kommunizmus a társadalomnak elsősorban termelési közösségben való megszervezését jelenti,” a bibliai jeruzsálemi ösgyülekezet példájában pedig csak fogyasztási közösség érvényesül! Victor János: *A „Közösség” a református teológiában*. Református Egyház 1950. 8. 5.

Érdekes ezzel összevetnünk az 1932-ben keletkezett írásait, amikor is a bolsevizmust, mint nagy erővel előtörő XX. századi hamis próféciát „orosz áfiumként” jellemzi: „Egy új vallás jelentkezik a bolsevizmusban, és éppen úgy tör uralomra, mint valamikor a Mohamed népe. Afelől semmi kétség nem lehet, hogy a keresztyénséggel szemben a „vagy-vagy” viszonyában állhat csak.” Victor János: *Emlékezzünk Mohamedről*. Református Figyelő 1932. 28. 223-224. Néhány hónappal később, kétséget kizáróan prófétai módon szól erről a veszélyről még. „Az *Antikrisztus*.” című írásában. Református Figyelő 1932. 53. 423-424. Itt, mintegy általános szabályt fogalmaz meg: „Minél inkább előrehalad az Isten országa a világban, annál inkább lehet és kell számítani az ellene törő, romboló erők megnyilatkozásának.” Elgondolkodtató, hogy mennyire világosan látja ekkor, s mennyire bátran beazonosítja az orosz bolsevizmust az antikrisztussal, sőt jellemzését is adja, hogy az nemcsak egyszerűen Krisztus-ellenes, hanem ellen-krisztusi. Ami azt jelenti, hogy úgy hadakozik, hogy inkább pótolja a krisztusit – s így tántorítja el a világot Krisztustól. „Krisztusi vonásokkal leplezi el a magába rejtőző sátáni erőket.” Ígérve, hogy 1. véget vet a nemzetek közti imperialisztikus önző versengésnek, 2. ígérvénye van a munka megbecsülésére nézve, 3. messianisztikus váradalmakat ébreszt az anyagi jólét és az ehhez elsegítő öt éves tervek által, 4. módszerét tekintve pedig a kiválasztottakra épít.

Még az 1944-ben kiadott: *A Biblia és a magántulajdon* című írása is egyértelművé teszi, hogy a közösségi és a magántulajdon nem egymást kizáró, hanem egymásra épülő rendszerek. S a későbbiekben változást hozó termelő eszközök magántulajdonú birtoklását is elfogadhatónak tartja azzal, hogy a közösség kiépíti a maga védekező

II. 2. 6. Az egyház szükséges és valóságos definiálása

A népegyház-hitvalló egyház kérdése Victornál is különös élel jelentkezik. Ezen a területen azonban, nem térhetünk ki a II. Világháborút követő megváltozott helyzetben, az útkeresésben jelentkező egyházkormányzati szempontok értékelésére, itt Victor munkáit követve tisztán az ekkleziológiai és missziói szempontokat tarthatjuk szem előtt az idáig terjedő időszakban. Tisztán elvi megalapozottságú magyarázatával járul hozzá e kérdés tisztázásához, amelyen nyomon követhető Barthnak akkoriban Magyarországon e témában tartott több előadásának hatása is.³¹⁷

E kérdéskörben mindenképp előtérbe kell hozni a terminológia tisztázását írja elő.³¹⁸ Az államegyház illetve szabadegyház fogalmakat jogi kategóriába helyezi, s annak a szempontnak veti alá, hogy az adott egyház és állam között van-e vagy nincs intézményesen szabályozott kapcsolat? Amennyiben van, akkor annak mértéke és milyensége feltételezi azt a lehetőséget, hogy több egyháznak is van ilyen kapcsolata az állammal, ebben az esetben a közjogi egyház elnevezést javasolja. A hitvalló egyház fogalmát kizárólagosan teológiai kategóriának tartja, s bibliai értékelés szerint állítja, hogy az egyház nem is lehet más, csakis hitvalló egyház. Amennyiben az a helyzet áll elő, amikor a hitvalló egyház kategóriája mellé újabbakat állítunk, akkor az az egyház működési zavarát igazolja, s az egyház bázisát jelentő hitvallásosság elhanyagolását mutatja. Egyházunkat, mely történelmi hitvallások birtokosa, ide sorolja, azzal a megjegyzéssel, hogy ebben felmutatható hiányosságai vannak. A népegyház kifejezést szociológiai kategóriába utalja, s azt a kritériumot rendeli hozzá, hogy az egyház a társadalmi életrendnek részese-e. Függetlenül attól, hogy kiterjedését tekintve mekkora. A kérdés az, hogy nyilvánvaló módon egyé válik vagy különáll az általános népélettől. Az egybefonódás esetében az egyháztagság legnyilvánvalóbb feltétele a beleszületés. Arra az esetre, amikor az említett egybefonódás nem terjed ki az adott nép teljességére, a részleges népegyház fogalmát érvényesíti, s ezt tartja találónak a mi egyházunkra is.³¹⁹ S ezt követően teszi fel a döntő kérdést, hogy összeegyeztethető-e a népegyházi jelleg a Krisztus egyházának természetével? A nemleges választ adók indoklásával ért egyet: a nép és az egyház külön életrendbe tartozó valóság. A nép Isten teremtésbeli rendjébe, míg az egyház Isten

gátjainak rendszerét annak érdekében, hogy az egyéni töke ne legyen gátja az egész közösség számára való hasznosságának. i.m. 36.

Hogy milyen komplex hatások vezettek ahhoz, hogy emellett a látás mellett a szocialista világrendet üdvözlő magatartás kialakuljon, ahhoz újabb, mélyreható kutatásokra van szükség a jövőben.

vö. Victor János ide vonatkozó írása: *Kívülről is befelé munkálkodó kegyelem*. Református Egyház 1952.4.1-3.

³¹⁷ Barth Károly: *Népegyház, szabadegyház, hitvalló egyház valamint, A német egyházi harc egyetemes egyházi jelentősége*. In: Barth Károly és Révész Imre: *Az egyház jelene és jövője*. Debrecen. 1937-38. 1-29.

³¹⁸ Victor János: *Maradjon-e egyházunk népegyház?* Igazság és Élet 1942. 2. 23.

³¹⁹ u.o.24-25.

kegyelmének rendjébe tartozik, amely a teljes váltság ígérete alatt él. Kétségtelenül igaz, hogy más a teremtés és más a kegyelem rendje, de eltérő voltuk nem hordozza az egymástól való teljes függetlenséget. „A kegyelem rendje nem egyéb, mint a teremtettség megbomlott rendjének a helyreállítása Isten újjáteremtő munkája által.”³²⁰ A megváltás műve kétségtelenül a teremtés keretei közé illeszkedik be.

Az újszövetségi egyház kezdeti korában az egyház történeti szituációja miatt, még nem beszélhetünk ún. keresztyén népeletről, de elkerülhetetlen az ószövetségi választott nép megemlézése, amikor is Isten akkori választott népe egykiterjedésű volt egy evilági néppel. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy ez egy egyszeri, többé meg nem ismétlődő eset volt.

” Az egyháznak csonkának kell éreznie a maga életét, amíg be nem vonta hatása körébe és meg nem szentelte a népéletet.”³²¹ Az egyház elitélhető magatartása éppen abban van, ha lemond erről az igényéről, és jól érzi magát a népélettől elkülönülve a saját kis körében is. Ebben az értelmezésben „a Krisztus egyháza számára nemcsak lényegével összeegyeztethető, hanem egyenesen az Isten parancsa szerinti, kötelező dolog a népegyházi helyzet, illetve az arra való igény és törekvés.”³²²

A népegyház fogalmának fenti meghatározása azonban egyáltalán nem a korabeli egyházi állapot idealizálását hivatott szolgálni. Ugyanis nem marad el a megállapítás, hogy a mi egyházunk sajnálatos módon nem a fentiek értelmében népegyház. Nem belső törvényszerűségének kényszerítéséből, hanem történeti okokra visszavezethetően köszönheti nem is igazán népegyházi természetét, hanem sokkal inkább népegyházi jellegét. S e tekintetben a külső történeti okok megnevezésében egészen Nagy Konstantinig vezet vissza.³²³ S ezt, mint, rossz örökséget felszámolandónak tartja. Lényegileg ugyanis a népegyház fogalom összetételben nem a nép a jogos kritika okozója, hanem az, hogy az egyház nem egyháza a népnek, igazi igei értelmében. Tehát nem a népegyház kifejezéssel van a baj, hanem azzal, hogy a fenti értelmezés szerint nem felelünk meg annak.

Végző következtetésében felhívja a figyelmet arra is, hogy nem várható egy rendszer átnevezésétől, megváltoztatásától a megoldás.³²⁴ A megoldás csak abban rejlik, hogy a névleges református keresztyénség helyébe élő, valóságos református keresztyénség

³²⁰ Victor János: *Maradjon-e egyházunk népegyház?* i.m. 23-25

³²¹ u.o.46.

³²² u.o.

³²³ v.ö. Pásztor János: *Misszió a XXI. században*. Velence. 2000. 61-68.

³²⁴ v.ö. Fazakas Sándor: „*Új egyház felé.*” i.m. 60.

munkálásának rendeljük alá magunkat. E folyamat pedig a korábbiakban tárgyalt konfirmáció-egyháztagság-egyházfegyelem ügyének felelős kezelését követeli meg.

Az egyház helyzetének a népet gyógyító misszió-törekvésére nézve kijózanítóan hat, amikor ezekkel a szavakkal készíti fel az egyházat: „megtörténhetik, hogy mennél komolyabban igyekszik egyházunk igazán egyházzá lenni, annál inkább kockáztatja és el is veszi népegyházi jellegét. Kitűnhetik, hogy a nép, amelynek egyháza akar lenni, csak addig hajlandó a maga egyházaként elfogadni, amíg ilyen népegyház, de mihelyt igazán a Krisztus uralmát akarja érvényre juttatni a nép életében, annak nagy része elfordul tőle, vagy egyenesen ellene fordul.”³²⁵

II. 2. 7. A lelkészképzés érdekében

„A kezdeményező egyház” létmódhoz, vagyis az egyház missziói identitásának eléréséhez és fenntartásához szükséges egyik feltétel a *lelkipásztori* tiszt kérdésének tisztázása.³²⁶ Ezzel kapcsolatban, a dolgozat következő fejezetében Victor, mint gyakorló lelkipásztor vizsgálendő, ugyanakkor a lelkipásztori tisztség és az ebben jelentős szerepet játszó lelkészképzés kérdésének elvi tisztázásában is részt vállal egyházépítő szolgálata részeként.³²⁷ Nem vizsgálhatjuk itt teológiai tanári tevékenységét teljes részletességgel, csak e területen végzett munkájának missziói hatását vehetjük szempontként, valamint ennek a szempontnak alárendelve a lelkészképzés ügyéről kinyilvánított nézeteit.

Már a teológiai katedrára állását megelőzően is jelentős hatást gyakorolt a teológus ifjúság lelki életére és szellemi fejlődésére, mint diák-missziói lelkész. A róla szóló feljegyzések szerint „ezt az evangéliumi missziói lendületet hozta magával és vitte bele tényleges tanári szolgálatába.”³²⁸ Történt ez annak ellenére, hogy tanári munkáságának első időszakában az általa tanított tárgyak természetük szerint nem sajátosan teológiai tárgyak voltak. A róla szóló feljegyzések szerint ő végezte a legtöbb igehirdetői szolgálatot a Tanári Kar tagjai közül. Világosan kitűnik tanári tevékenységében, hogy a lelkészképzésben az ismeretátadás mellett, kiemelkedő jelentőségűnek tartja a nevelés kérdését, a keresztyén identitás alakítását és megtartását. Ennek érdekében ő az, aki kezdeményezi a diákok közötti

³²⁵ Victor János: *Maradjon egyházunk népegyház?* Igazság és Élet 1942. 4. 67.

³²⁶ *A lelkész, mint(vagy: Mintalelkész)*. Szerk: Vasady Béla Igazság és Élet Debrecen. 1940.

³²⁷ 1925-1932 között a Budapesti Református Theológiai Akadémia Filozófiai-Pedagógiai és Vallástörténeti Tanszékének tanára, majd pedig 1949-1954 között a Rendszeres Tanszék tanáraként vett részt közvetlenül a lelkészképzésben.

³²⁸ *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955* .szerk.: Pap László, Bucsay Mihály Budapest 1955.118.

bibliaköri munkát tanári vezetéssel,³²⁹ valamint a diákok számára rendezett félévkezdő csendesnapok és félévzáró konferenciák szervezésében is szerepet vállal.³³⁰ Kezdeményezésére indul be a tanári bibliaóra is, amelynek határozott célja, hogy végső kifejlődésében teológiai fórummá növekedjen.³³¹ A lelkészképzés, egyházkormányzat, és a gyülekezetben folyó egyházi munkák kapcsolatában felvetődő kérdések megválaszolásában rendszeres kiküldöttje a Tanári Karnak.³³² Látása szerint a lelkészképzést csak a maga komplexitásában³³³ szabad szemlélnie az egyháznak. Ezért minden időkre érvényesen állítja fel a lelkészi hivatásra felkészítő képzés rendszerét. Ennek első fokozata az ún. *előképzés*, amely a maga természetes voltában a teológus jelölt felvételéig terjed. Az egyház ezen a szinten a maga éppen valóságos színvonalán termeli ki gyülekezeteiben, vallásánárai, lelkipásztorai által a következő lelkésznevezéket. Ezt követően érkezik el a direkt értelemben vett *kiképzésnek* az ideje, amely leginkább nyilvánvaló módon, de a többihez viszonyítottan mégis a legrövidebb ideig formálja a lelkészhallgatókat a teológiai képzés rendjében, Victor korában négy év alatt. Ennek rendkívüli jelentőségét, a képzésben részt vevők felelősségét sem túlhangsúlyozni, sem alábecsülni nem kell. Ezek mellett látni kell a *továbbképzés* feltétlen szükségszerűségét. Ez egyfelől a segédlelkészi státuszban folytatódik, de leginkább a teljes szolgálati idő alatt folyó továbbképzések feladata, amely az addigiak kondicionálását hivatott végezni.³³⁴ Ez a komplex lelkészképzési struktúra mai érvényességgel bír, s figyelmezteti a lelkészképzésért felelős egyházat arra, hogy a komplexitásnak a megbontása, az egyoldalú hibaforrás keresés, és az egyirányú megoldási kísérletek a legjobb indulattal, a legszakszerűbb tudományossággal megalapozva is zsákutcába vezetnek, pontosabban körforgásszerűen felerősítik a lelkészi szolgálat krízisét.³³⁵

³²⁹ u.o.

³³⁰ A Budapesti Református Theológiai Akadémia Tanári Karának Jegyzőkönyvei 1950. 06. 16. 17. pont
Victor János: *Nevezetes újjítás*. Református Figyelő 1929. 37. 435.

³³¹ A Budapesti Református Theológiai Akadémia Tanári Karának Jegyzőkönyvei 1950. 01. 26. 21. pont.

³³² A Budapesti Református Theológiai Akadémia Tanári Karának Jegyzőkönyvei szerint így vesz részt a lelkészi palástviselés 1950. 02. 06., laikus gyülekezeti szolgálat 1950. 08. 24., több alaklommal pedig tantárgyreform kérdésében. 1930. 12. 2., 1954. 05. 22.

³³³ Szabó Lajos: *Quo vadis, teológiai képzés?* In: Mérlően a lelkész. Gyülekezetpedagógiai füzetek szerk.: Szabó Lajos Budapest. 2000. 24. „A lelkészképzés szorosan összefügg az általános egyházi élet helyzetével.”

³³⁴ Victor János: *A lelkészképzés hibaforrásai*. Református Élet 1935. 9. 66-67.

³³⁵ Mai egyházi életünkben e hármas terület mellé aktuálisan kell felvennünk azt a szükségszerű negyedik kategóriát, amely az *átképzés/párhuzamosképzés* gyakorlatát jelenti. Ez alatt kell értenünk, egyfelől a kor diktálta szükségszerűségből fakadó specializálódást, hiszen a lelkészképzés soha nem engedheti meg magának azt, hogy annak az egyháznak a valós szükségleteit figyelmen kívül hagyja, amelyből érkeznek lelkészhallgató jelöltjei, de még inkább nem hagyhatja figyelmen kívül azt a valóságot, ahová a világ maga az egyházon belül várja a kiképzett lelkipásztorok megjelenését. A specializálódás mellett tehát másik sürgető kérdés az, hogy a lelkészi státusz hiányában, milyen egyházi alkalmazáson kívüli vagy amelletti egzisztencia megteremtéssel lehet az egyház küldetését, misszióját megvalósítani. Ennek lehetőségét veti fel W. Huber néhány éve megjelent művében. Huber, Wolfgang : *Az egyház korszakváltás idején*. Budapest. 2002. Kálvin Kiadó. 232.
Fekete Károly: *A református lelkészképzés jövőképe*. In: Mérlően a lelkész. i.m. 73-79.

A belmissziói irányból érkező és abban folyamatosan szolgálatot végezve különösképpen értékes a lelkipásztor személyét illető meglátása a lelkipásztor hitélete vonatkozásában. Hiszen a „hivatalos egyház” és ébredést munkáló belmissziós egyesületek egyik céltáblája ez volt. Victor felülemelkedő és felül emelő teológiai megvilágításba helyezi a kérdést, amikor azt állítja, hogy ez nem az egyház létéhez, – *ad esse ecclesiae* – hanem az egyház egészségéhez, boldogulásához, győzelméhez – *ad bene esse ecclesiae* – tartozó feltétel.³³⁶ Mindez nem kérdőjelezi meg azt, hogy egy lelkipásztor gyenge hitélete teremtette helyzet az egyház testén való nyitott seb. Emellett a teológiai tudományművelésnek a színvonala védelmében indít küzdelmet akkor, amikor az Egyetemes Konvent 1929-ben a négyéves lelkész-képzés keretébe akarja beszorítani a lelkész-tanítóság ügyét.³³⁷ Ekkor ezt a kezdeményezést úgy jeleníti meg, mint amivel a lelkész-képzés katasztrofális veszedelem szélére kerül.³³⁸ Hiszen az egyébként is szűkre szabott tanulmányi időkeretben egy teljes év esik ki a tanítóképzés céljaira, amelynek az egyházkormányzat részéről az a motivációja, hogy elképzelésük szerint az iskoláknak folyósított államsegély megvonás után az ún. törpegyülekezetek krízisét a lelkész-tanítóságnak e helyeken való bevezetésével lehetne áthidalni. Ez országosan 250-300 gyülekezetet érintene. Victor tiltakozását a szakmai érvek mellett azzal a gyakorlati okkal támasztja alá, hogy az egyház egy részét érintő kérdés megoldása érdekében ilyen fokú általános intézkedést hozni – amelynek ráadásul csak évek múltán lehet a közvetlen hasznát látni – azt bizonyítja, hogy az egyház intézkedő testületeit mély szakadék választja el az egyházi közvéleménytől.³³⁹

Még egy ponton fontos teológiai érvekkel járul a lelkipásztori tiszt lényegének megvilágításához Victor. Amikor a kialakuló új szocialista társadalmi rendben először előtérbe kerül a lelkipásztor megélhetési krízise, amelyre némelyek a lelkész termelőmunkára való átállásában látják a megoldást. Ehhez társul az a téveszme, mely szerint egy olyan egyházkép kialakításán kell munkálkodni, amelyben az egyháznak olyan formában és mértékben való megújulása következik el a kialakuló társadalomban, hogy az annak meglévő kereteire, s benne a lelkipásztori tisztre nem is lesz szükség. Mindezt az egyetemes papság rosszul értelmezett tételével támasztották alá! Victor, az erre adott egyértelmű és hangsúlyos válaszában, először is a reformátori alapelv szerinti egyetemes papságra utal, s emellett

³³⁶ Victor János: *A lelkipásztor, mint hívő ember*. Budapest 1932. 4.

³³⁷ Victor János: *Tűzzük napirendre!* Református Figyelő 1929. 36. 423-424.

³³⁸ Victor János: „*Lelkész-képzésünk katasztrofális veszedelemben.*” Református Figyelő 1930. 4. 37-38

Victor János: „*A teológiai tanterv revíziója.*” Református Szemle 1930.5.53-54. Ezzel a kérdéssel foglalkozott a teológiai tanárok konferenciája is 1930. 01. 31-02. 01-én Debrecenben. Református Figyelő 1930. 6. 65-66.

³³⁹ Victor János: *Még egyszer a lelkész tanítóképzés kérdéséről*. Református Figyelő 1930. 10. 110-112.

elképzelhetetlennek tartja az igehirdetés szolgálatára rendelt hivatalos igehirdetők, lelkipásztorok státuszának megszűnési lehetőségét, hiszen az Ige által előállt, s fenntartott egyház elképzelhetetlen az Ige szolgálói nélkül. Egy korabeli esperesi prognózissal szembeszállva állítja: „olyan hitbeli meglevenedést ne reméljünk, amely minden külső szervezetet feleslegessé fog tenni egyházunkban és így a megszervezett, intézményes lelkipásztori szolgálatot is el fogja szívni valamilyen rosszul értelmezett „egyetemes papaság” gyakorlatában”³⁴⁰ Így a lelkipásztoroknak ún. termelőmunkára való irányítása végzetes hiba, az adott helyzetben legfeljebb csak átmenetileg képzelhető el. Hiszen itt a gyülekezetiben élő egyház életesélyei gyengülnek, mert a lelkészi állás fenntartása nem a lelkipásztor érdeke, hanem a gyülekezeté.³⁴¹

II. 2. 8. A „nemzetközi egyházfi” szolgálatában

Victor nemzetközi és felekezeti tevékenysége jelölésére ez a legkifejezőbb megjelölés.³⁴² Az előzőekben (I. 2.) tárgyalt világtudatosság fogalma Mott egyértelmű hatását mutatta. Egy Victor-értékelés szerint, ez még azt megelőzően, az ökumenében végzett szolgálatra való családi predestináltságából ered.³⁴³ Életének kezdeti körülményei is erősítették ezt, hiszen nagyapjának, édesapjának a Skót Misszióban, a Brit és Külföldi Bibliatársulatban való szolgálata miatt már gyermek és ifjú korában az akkori viszonyok között szokatlanul sok külföldi keresztyénnel találkozhatott. Ezek a találkozások nyilvánvalóan nagy hatással voltak egész életére. A nemzetközi és ökumenikus kapcsolatokban való önállósulás határa volt 1908-ban a Liverpooli Diákgyűlésen való részvétele, s ott Mottal való találkozója.³⁴⁴ Ettől kezdve, ahogy a róla szóló megemlékezésben találjuk spirituális alkatából való adottsága mellett,³⁴⁵ szakadatlan munkájával³⁴⁶ vált egyre inkább ökumenikus teológussá.

³⁴⁰ Victor János: *Megint a lelkipásztori tisztségről*. Református Egyház 1950. 5-6.

³⁴¹ Victor János: *A lelkészi megélhetés kérdéséhez*. Református Egyház 1950. 21. 10-13.

³⁴² Ezt a megjelölést Büssösi Jánostól vettük.

³⁴³ Bereczky Albert: *Victor János és Mott János emlékezete*. Református Egyház 1955. 10. 211.

³⁴⁴ A liverpooli konferencián Mott előadásának címe: „A távolkeleti krízis” volt.

³⁴⁵ Bereczky Albert: *Victor János és Mott János emlékezete*. i.m.211.

³⁴⁶ Az ökumenikus jellegű világszövetségek közül a diák-, ifjúsági-, vasárnapi iskolai- és külmissziói szövetségnek közvetlenül munkatársa volt, mint magyarországi szerveiknek vezetője vagy tisztségviselője. Ezen túl a Presbiteri Világszövetség, Nemzetközi Jóbarátság Egyházi Világszövetsége, Kontinentális Szövetség, Élet és Munka, Hit és Szervezet, Ökumenikus Tanács és az Egyházak Világtanácsa gyűlésein képviselte a magyar egyházakat.

Ivanyos Lajos: *Victor János ökumenikus szolgálata*. Református Egyház 1954. december 1. 16.

A bemutatottak szerint, az egyetemesség fogalma speciálisan a világtudatosság kifejezésben kristályosodik ki Victornál. Az éppen aktuális világesemények felemlítésével azt hangsúlyozza, hogy azok nem engedik feledni, hogy „egy globuszon élünk mindnyájan, egy történelemnek a részesei vagyunk.”³⁴⁷ Hangsúlyozza, hogy ebből fakadóan a keresztyénség látóköre a korábbi módon nem szűkülhet le csupán egy-egy felekezet vagy nemzet életére, hanem szükségszerűen egyetemessé, ökumenikussá, vagyis világot átölelővé kell kiszélesednie. Sok esetben éppen egyetemes gondolkodása miatt kapott „általános keresztyénség” vádjának elhárítására tér ki a keresztyén egyetemesség és református sajátosság viszonyának tisztázására, amikor is világossá teszi, hogy a kettő nem az ellentét relációjában áll egymással, hiszen az egészen egyéni sajátosságokat hordozó nemzeti egyházak sajátos vonásuk megtartásával együtt teszik ki az egyetemes keresztyénséget. S az ökumenikus törekvések koránt sincsenek olyan fokon, hogy a magyar református karakterek feloldódásának veszélyével fenyegetnének. A teológia fejlődése során kiderült már, hogy „nem ésszerűen desztillált általános tételekben dobog az egyház szíve, hanem éppen leginkább azokban az irracionális lelki mélységekben, amelyek egyéni sajátosságok színeiben gazdagok.”³⁴⁸

A római katolicizmusnak az ökumenikus világmozgalomtól való távolmaradását nehezményezve rendkívüli készséget mutatott a velük adódó párbeszédre. Különösen is kiemelkedő volt a Bangha Bélával való párbeszéde, amelynek ökumenikus szempontból az lett a hozadéka, hogy tételesen megfogalmazta a római egyházzal való közeledés akadályait, amelyet a dogmatikai, történeti valamint az érzelmi és politikai ellentétekben jelölt meg.³⁴⁹ Ennek eredményeként szinte e hármas akadály köré csoportosulva folytatódott az a vita és párbeszéd, amelybe többen és egyre többféle fórumon is bekapcsolódtak.³⁵⁰

Azzal, hogy az Ige teológusaként nyer minősítést,³⁵¹ az ökumenikus mozgalomban is kimagaslik, s tulajdonképpen az ökumené műveléséhez is ez az ő hozzájárulása. Cikkei, tanulmányai, konferenciákon való előadásai értékét az egyház egységének biblikus értelmezésében találjuk meg. A mindent az Ige fényébe helyező és a

Victor a következő konferenciákon vette részt: Liverpool 1908, Oxford 1909, Konstantinápoly 1911, Princeton 1912-13 (tanulmányi út), Hága 1919, Lausanne 1920, Stockholm 1925, Genf 1926, Lausanne 1927, Upsala 1930, Edinburgh 1934, Podjebradzki 1935, Utrecht 1938, Amszterdam 1948.

³⁴⁷ Victor János: *A keresztyénség világhelyzete*. Református Élet 1936. 94.

³⁴⁸ Victor János: *Keresztyén egyetemesség és református sajátosság*. Református Figyelő 1928. 5. 50.

³⁴⁹ Victor János. *Keresztyén unió?* In: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között. szerk.: Barcza József Debrecen. 1991. 39-50. valamint Magyar Szemle 1937. 30. köt. 1. 5-15.

³⁵⁰ U.o. Ravasz László: *Egység vagy barátság*, Vasady Béla: *Ábránd-e vagy lehetőség?* És Bangha Béla viszont válasza: *Még egyszer: A keresztyén unió címmel*.

³⁵¹ Nagy Barna: *Dr. Victor János a teológus*. i.m. 4.

felvetődő kérdéseket így mérlegelő tisztánlátására hazai és nemzetközi szinten is számítanak.³⁵² Különösképpen ahhoz járul ezzel a tevékenységével, hogy megerősíti az ökumenikus mozgalom és a misszióügy kapcsolatának elválaszthatatlan tényét. Azt, hogy az ökumenikus mozgalmat a misszió ügye hívta létre,³⁵³ azóta is az egyház missziói kötelezettsége köré csoportosulnak ökumenikus megmozdulásai, tehát az ökumené az egyház misszióügyével kapcsolatos.³⁵⁴ Olyannyira, hogy az egységtörekvések célja nem csupán az egyház látható egységének a kimunkálása, hanem a közös bizonyágtétel és világot átfogó missziói feladat teljesítése is. Ami azt jelenti, hogy az egyház egysége és missziója organikus módon egybetartozik. Később, a II. Vatikáni Zsinat ökumenikus dekrétumában *Unitatis Redintegratio* és az *Ad Gentes* szemléletében látjuk, hogy hogyan kötődik össze az egyház egységének kérdése a misszióval. Így az említett szétválaszthatatlanság - az egység a misszióban és misszió az egységben - a „közös bizonyágtétel” kulcsfogalma lett. A Victor által kiemelten hangsúlyozott krisztológia és egyetemesség, világtudatosság fogalma kulcsfogalomként érik az ökumenikus mozgalomban Konrad Raiser Krisztus-központú univerzalizmus megfogalmazásában.³⁵⁵ Ennek a Krisztus-központú univerzalizmusnak három fontos jellemzője van: 1. Jézus Krisztus megvallása, 2. az Ő népének egysége, 3. bizonyágtévő szolgálat az egész emberiség felé.³⁵⁶ Ennek megvalósításához két dolog különösképpen is megkerülhetetlen: a Krisztus-központú orientáció és az egyházra, mint a misszió megbízottjára való koncentráció.³⁵⁷ A hiányos missziológiai látás következménye az ekkleziológiai bizonytalanság. Ez utóbbi pedig olyan egyházak közötti féltékenységet teremt,

³⁵² Ivanyos Lajos: *Victor János ökumenikus szolgálata*. i.m.16.

Csak néhány példa erre: Az YMCA genfi központja több alkalommal kifejezésre juttatja, hogy fontosnak tartja Victor véleményét. Pl. az 1923. évi vezetők konferenciájára való felkérésben ez szerepel: „...a programunkban sokkal inkább szükségünk van önre, mint ahogy gondolná.”

1928-ban felvetődött KIE kérdés ügyében Sartorius szavai: „Szeretném tudni, hogy ön hogyan látja a dolgot, és mit szól hozzá, hogy milyen tanácsot adhatunk...”

St. Andrae-i bibliaiskola principálisa előadónak hívja, s hívását így nyomatékosítja: „Igen fontos, hogy köztünk legyen!”; sőt később az intézet magát Victort szeretné megnyerni arra, hogy vállalja el az intézet igazgatását.

1927-ben T.Tatlow a diákmozgalom brit főtitkára az európai diákkonferencia dolgában nem akar addig dönteni, amíg Victor véleményét meg nem hallgatja.

A Balatonfüreden tartott konferencián tartott előadására Henriod visszajelzése így hangzik: „Igazán áldás volt köztünk léte, különösen azok számára, akik megértették igen értékes német előadását.”

1928-ban helsinkiből E.G.Gulin hosszan készíti elő nagy várakozással Victor novemberre tervezett finnországi utazását.

1929. tavaszán D.A.Lowrie hálás hangú levelét. Hromádka konferenciára előadóként való meghívása követi: „Az volt az egyhangú határozat, hogy felkérjük, jöjjön el konferenciánkra és beszéljen szabad választása szerint valamilyen inspiráló témáról”

³⁵³ 1910. Edinburg missziói világkonferencia volt.

Bütösi János: *Az Egyházak Világtanácsa 50 éves*. kézirat 1.

³⁵⁴ Pásztor János: *Ötvenéves az Egyházak Világtanácsa (I)*. Református Egyház 1999. március 65.

³⁵⁵ Raiser, Konrad: *Ecumenism in Transition*. Geneva. 1994. 36., amelyet Raiser Visser't Hooftnak egy 1961-ben tartott előadására vezet vissza.

³⁵⁶ Bütösi János: *Az Egyházak Világtanácsa 50 éves*. i.m.3.

³⁵⁷ Raiser, Konrad: i.m. 41-43.

amely az egyházaknak világban való hiteles megjelenését teszi lehetetlenné. Pedig hiteles egység nincs hiteles misszió nélkül. Victor e tekintetben visszavezet a XIX. századi nagy külmisziói munka kibontakozásáig, ahol a gyarmatosítással egybeforrott mozgásban hamar napvilágra került a nyugati keresztyénség megosztottsága. Ezért szorgalmazza a hazain túlmenően, a nemzetközi ökumenikus egységtörekvéseket, mert a keresztyén egyházak egységtörekvésében a hitelesség elnyerésének folyamatában való előrelépést látja. Az 1938-as, Utrechti előkészítő konferencián különösen is sürgetőnek tartja az EVT megalakulását, mivel az időbeni lemaradás oda vezethet, hogy a világ égető kérdéseire a választ maga a világ, a keresztyén egyház nélkül adja meg. S ezzel nem csupán a világ maga válik szegényebbé, hanem az egyház is, hiszen Urától kapott küldetését nem viszi véghez létéhez méltó módon.³⁵⁸

Az említett sürgetés ellenére Victor a felekezetek közötti közeledésben egy kiegyensúlyozott fokozatosság-elve képvisel. Abban is, ahogyan a római katolicizmussal a fentebb említett párbeszédben azt nyilatkozta, hogy hosszú történelmi folyamat gyümölcse lehet bármilyen eredmény. Ahogyan a szétágazás évszázadok folyamata által erősödött, úgy a közeledés sem mehet végbe egy nemzedéknyi idő leforgása alatt. A közeledés útjában álló akkori áthidalhatatlan akadályok megnevezésével segít az éppen lehetséges közeledési folyamatban. „Mennél elérhetlenebb messzeségben látszik ez a látóhatár, (a keresztyén unió) annál jobban megbecsülendő minden apró lépés, amellyel közelebb vagyunk hozzá.”³⁵⁹ Ugyancsak a fokozatosság elve mutatkozik meg az ökumenikus kapcsolatok szükségességének elismertetése vonatkozásában. A Stockholmi Konferencia beszámolójában szinte lépcsőről-lépcsőre vezet el az olvasót a Református Világszövetség, majd a Lutheránus Világszövetség tevékenysége bemutatása után az ortodoxiával, s a mozgalomban még hivatalosan magát nem képviseltető római katolicizmussal való lehetséges összefogás gondolatáig. Eloszlat ezzel minden elutasításba torkolló kétséget, amely egy ökumenikus konferencia célját az egyesülés konkrét tervének megbeszélésben látná. A két kiemelkedő jelentőségű ökumenikus szerveződés a Hit és Szervezet valamint az Élet és Munka eredeti tervek szerint e sorrendben tervezett nagygyűléseinek megcserélődése is azért következett be, mert a közeledés szervezeti kérdéseinek tárgyalására 1925-ben még nem mutatkozott érettnék a helyzet. A fokozatosság elvében való meggyőződés lehet a magyarázata annak, hogy mintegy négy évtizeden át, állandó aktivitásban részt vállalt a nemzetközi és felekezetközi kapcsolattartásban.

³⁵⁸ Victor János : *Az Utrechti torony tövében*. Református Figyelő 1938. 21. 205. Ebben az írásában az egységtörekvések sürgető voltát a félbe maradt és a reformáció után befejezett dóm épületének példájával mutatja be.

³⁵⁹ Victor János: *Keresztyén unió?* i.m.45.

Világos Victornak az a meglátása, hogy a felekezeti mozgalmakban sürgető feladat annak a felismertetése, hogy a keresztyén nyugatnak van egy, ún. elpogányosodott része,³⁶⁰ amelyre sürgetően kell irányítani missziói erőit, önmaga erőnléte miatt, valamint a távolabbi területeken való missziói szolgálata hitelnyerése érdekében is.³⁶¹

Végül az ökumenikus mozgalom Victorra tett hatását kell megvizsgálunk, s ebben különösen is az akkor kialakulóban levő új társadalmi rend vonatkozásában megfogalmazott és több szempontból vitatott nézetei egyik lehetséges magyarázatát.

Ennek a megértéséhez vissza kell mennünk az I. és II. Világháború, valamint a koncentrációs táborok, a hirosimai tragédiák által kiváltott, a nyugati keresztyén civilizációban beálló válsága. Ehhez társult az egyre nyilvánvalóbban széthulló gyarmatbirodalmak helyzete. Ezek a tényezők egyértelműen a keresztyén misszió általános kríziséhez vezettek el. Odáig menően, hogy felvetődött a kérdés, van-e létjogosultsága a nyugati keresztyénségnek a világmisszióban való részvételhez.³⁶²

Ebből a krízisből a kivezető utat a barthi teológia impulzusai alapján az 1952. évi willingeni missziói világkonferencia fogalmazta meg. A misszió ekkleziológiai megfogalmazásával, és a kulturális civilizációs misszió-fogalommal szakítva rámutatott arra az ókeresztyén felismerésre, hogy a misszió a Szentháromság Isten természetéhez tartozik (Missio Dei).³⁶³ Új megvilágításba kerül az egyháznak a misszióban betöltött szerepe. Ezzel a kettő relációja változott meg: Nem az egyháznak van missziója, hanem a misszióknak van egyháza. A missziói munka tehát az egyháznak nem szabadon választható feladata, hanem lényegéhez tartozik. Ez a felismerés nem volt idegen a korabeli magyar református egyház teológusaitól, ezek között Victortól sem.³⁶⁴ A Missio Dei fogalma azonban további változásokon ment át, s ebben nagy szerepet játszott J. C. Hoekendijk teológiai hatása is.³⁶⁵ Másokkal együtt azt a nézetet képviselte, hogy Isten missziója a világra irányul, s az egyháznak fel kell ismernie Isten munkájának jeleit a világban. Az egyház szolgálatának kritériuma a felismert isteni cselekvés a világban. Ezt fejezi ki a közismert mondás; a világ

³⁶⁰ Kraemer, H.: *Christian Message in a Non-Christian World*. Genf.1938. című munkája nagy áttörést jelentett ebben a korban.

³⁶¹ Victor János: *A stockholmi egyetemes keresztyén kongresszus*. In: S. Szabó József: *A protestánsizmus Magyarországon*. Budapest. 1928. 224-225

³⁶² Bosch, David: *Transforming Mission*. i.m. 363-367.

Pásztor János: *Misszió a XXI. században*. i.m. 220-223.

Bütösi János: *A Missziológia, mint teológiai tudomány*. i.m. 214-218.

³⁶³ Bosch, David: *Transforming Mission*. i.m. 389-393.

Pásztor János: *Misszió a XXI. században*. i.m. 261-277.

³⁶⁴ Victor János: *A „missziói munka” teológiájához*. i.m. 98.

³⁶⁵ Bosch, David: *Transforming Mission*. i.m. 376-389.

Gurp, Pieter van : *Kerk en zending in de theologie van Johannes Christiaan Hoekendijk*. i.m. 177-178. 185-192.

szabja meg a teendőket.³⁶⁶ Ezen a ponton találjuk meg azt a nyomvonalat, amely elvezet a kialakuló szocialista társadalomnak az egyház szolgálatát meghatározó szerepe elismerésében Victor szolgálatának utolsó szakaszában,³⁶⁷ amit ő a kívülről is befelé munkálkodó kegyelem³⁶⁸ látásából kiindulva, dogmatikai megalapozottsággal, az általános kegyelem tanához³⁶⁹ eljutva vezet le. Így jut el e téziseivel a kialakulóban levő társadalmi rend igenléséhez.³⁷⁰

Sajnos arra nézve nincs forrásunk, hogy milyen konkrét kapcsolat útján érkeztek el az ökumenikus mozgalomból ezek a hatások Victor Jánoshoz. Feltételezhető, hogy Victor előtt nem voltak ismeretlenek ezek a fejlemények.³⁷¹

II. 3. Összegzés

Amennyiben Victor János iránymutatásának megfelelően a missziói impulzusok keresésében szigorúan az ekklezológiai megközelítést tartjuk szem előtt, úgy a misszió fogalmának a különböző terheltségektől való megszabadításához juthatunk el. Ennek az eredménye az, hogy következetesen végbemegy az egyház alaptevékenysége és a kívül állók felé való missziójának megkülönböztetése. Mindez azért történik, hogy az egyház a lehető leginkább hasonlítson missziói küldetése megvalósításában eredeti, Ura szerinti önmagához. Ez esetben azonban egy súlyos kérdés vetődik fel, - jogosan!- hogy miközben az egyház akár egy-egy hosszabb időszakon át a saját maga „tisztázódásával” van lefoglalva, vajon nem veszít-e küldetése kötelezettségének teljesítéséből? Erre Victor már idézett válasza, az, hogy:

³⁶⁶ Bosch, David.: *Transforming Mission*. i.m. 383. Ezen a helyen Rütti-t idézi: Mission was „the comprehensive term for all conceivable ways in which people may cooperate with God in respect of this world.”

³⁶⁷ Pásztor János: *Das Problem des Geschichtsverständnisses in den ungarischen protestantischen Kirchen in den Zeiten des Parteistaates*. 1948-1956. kézirat. 4-6.

Bogárdi Szabó István: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. i.m.19. 70-84.

³⁶⁸ Victor János: *Kívülről is befelé munkálkodó kegyelem*. Református Egyház 1952. 4. 1-3.

³⁶⁹ Az „általános kegyelemről” 1. Református Egyház 1954. 12. 1-2.

Az „általános kegyelemről” 2. Református Egyház 1954. 13. 1-3.

³⁷⁰ Victor ezzel kapcsolatos jóhiszeműségére érdekes módon a szocialista világrend összeomlása előtti évében a marxista kutató Kónya István is felfigyelt és részletekig menően elemezte. Kónya István: *A „keskeny úton” a „szolgáló egyház felé.”* Budapest. 1988. 99-114. Ennek megítélésében árnyaltabban fogalmaz Colijn, Jos, amikor ezt írja:” Az ébredésre jellemző szociális érzékenység az ellenzéknel lassan elszakad a krisztusi indíttatástól és a szocializmus igenlésévé vált. Mindezek ellenére világos, hogy – teológiai értelemben is – fontos különbségek vannak az ébredési mozgalom olyan képviselői, mint Victor János és az ellenzék nézetei között.”

Colijn, Jos: ” *Kicsoda ellenünk?*” Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház-és teológiatörténetben. Kiskunfélegyháza. 1992. 22-23.

³⁷¹ Ennek kibontása további kutatásokat igényel.

”Nagyobb szolgálat a theologiai gondolkozás világában erre a feladatra – *már, mint a misszióra* - ráeszmélni és ráeszméltetni másokat, mint így vagy amúgy megoldani”³⁷²

Victor missziói fogalmának visszafogottsága tehát

1. a nem misszió ténye ellen irányul, hanem az olyan, missziónak minősített egyházi tevékenységgel fordul szembe, amelyik a./ kételkedik a saját hite értékeiben és b./ kételkedik más emberek lelki lehetőségeiben;
2. nem az önfeladt buzgóságot ítéli meg, hanem azt a számító magatartást, amely a misszióban a felhasznált energia és az elért eredmény közötti arányosság elvét vallja;
3. nem a misszióban elért eredmények külső keretekhez, az egyház szervezetéhez való kapcsolását tartja feleslegesnek, hanem a forma tartalom felett való uralkodását ítéli veszélyesnek.

Ezek alapján állítja, hogy az egyház missziói munkája során az egész embert kell, hogy maga előtt lássa, annak javát és üdvét szem előtt tartva. Ez először is azt jelenti, hogy nem szemlélhetjük az egyházat abban az egyoldalúságban, hogy mit nyerhetnek általa az emberek, hanem azt az egyházképet gyógyító másik oldalt is meg kell neveznünk, hogy az embereket is értékeljük aszerint, hogy mit nyerhet velük az egyház.

Továbbá: az evangélium igazságának „birtokában” bár missziói elkötelezést nyer az egyház, mégis elvesztheti felhatalmazását, jogosultságát, ha misszióját azért folytatja, hogy elfedezze annak lázas teljesítése közben saját maga megoldásért kiáltó belső bajait.

Végül pedig az egyháznak missziója teljesítése közben szakadatlanul abban a kettős nyitottságban kell lennie, amivel nyitva tartja Isten felé a kezét, hogy a megajándékozottságából fakadóan azt tovább tudja osztani. Ez azt jelenti, hogy a világért való buzgóságával egyenes arányban kell állnia az Isten iránti fogékonyságának és buzgóságának.³⁷³ Miközben az egyház Ura felé feltétlenül nyitott a Kijelentésnek való megalkuvás nélkül elkötelezett, és az egyházat körülvevő világot is komolyan véve a maga útját keresi, máris akcióban van missziója teljességre vitelében. Ez nem a missziótól való elszakadás, hanem sokkal inkább a minőség tekintetében való elkötelezés. Ugyanis „bármit csinál az egyház, annak üzenete van!”³⁷⁴

Victor módszerének korunkban az ún. krízis-felismerés és kezelés teológiai megközelítése mutatkozik leginkább kapcsolhatónak. A krízis, mint lehetőség és esély

³⁷²Victor János: *A „missziói munka” teológiájához*. i.m. 98-99.

³⁷³Victor János: *Az elítélt missziói munka*. In: Ó és mi Budapest. 1932. 65-72.

³⁷⁴Pásztor János: *Misszió a XXI. században*. i.m. 6.

fogalmazódik meg.³⁷⁵ Missziói ekkleziológiája abban válik felismerhetővé, hogy a krízis-kezelésben egyértelmű és elsődleges lépéseket tett a fogalmi tisztázódások terén. Ezek kifejezetten a Szentírástra alapozottak, de úgy, hogy célirányosan mutatnak és elvezetnek az egyház misszióját gyengítő gyakorlati problémáihoz: egyháztagság, keresztség, konfirmáció, evangélizáció, megtérés, népegyház-hitvalló egyház, lelkészképzés.

Végül, missziói fogalmának végkicsengésében a gyülekezeti szempont az uralkodó. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az Isten misszióját a gyülekezetek által megvalósított formájában tartja biblikusnak. Ahogyan láttuk, minden más szervezeti formában végzett missziót csak átmenetileg, és nem az egyháztól függetlenül lehet missziónak tekinteni. A *Missio Dei*³⁷⁶ fogalma munkái alapján nem más, mint Isten népének Isten missziójában való részvétele, gyülekezeti szinten. Victortól ezt a látást akkor sem lehet elvitatnunk, ha munkásságának utolsó rövid néhány évében a szocializmus térnyerése idején megfogalmazott gondolata a társadalom, a világ felé fordította a figyelmet, mint amelyben Isten kegyelmének jelei is megmutatkozhatnak.³⁷⁷ Az Isten missziójában már-már a feleslegességig juttatott egyház szerepe, amely a Hoekendijk-féle misszió fogalommal³⁷⁸ azonosítaná nézeteit, nem áll meg.³⁷⁹

³⁷⁵ Huber, Wolfgang: *Az egyház korszakváltás idején*. Budapest. 2002. Kálvin Kiadó. 9-11

Douglass, Klaus: *Az új reformáció*. Budapest. 2002. Kálvin Kiadó 21-58.

Ezek a művek valóban valóságúen mutatják be az európai keresztyén egyházak mai krízisét, s a társadalmi, egyházi élet figyelembevételével több ponton is eljutnak a krízis megállapításában, kezelésében oda, ahova Victor, mint például evangélizáció, egyháztagság kérdése. De nem lépnek fel olyan határozottsággal és rendszerezett megfogalmazásban a szentírási alapelvek hangsúlyozásában, mint Victor.

³⁷⁶ Bütösi János: *A missziológia mint teológiai tudomány*. i.m. 221.

³⁷⁷ Victor János: „Kívülről is befelé munkálkodó kegyelem.” 1952. 4. 1-3.

Az „általános kegyelemről.” Református Egyház 1954. 12. 1-2., Az „általános kegyelemről II.” Református Egyház 1954. 13. 1-3.

³⁷⁸ Bütösi János: *A missziológia mint teológiai tudomány*. i.m. 227-228.

³⁷⁹ Kétségtelen, hogy Hoekendijk 1947-48-ban Magyarországon tett látogatása nyomán a 2. világháború utáni változó társadalmi helyzetben a holland teológus missziológiájában szereplő egyházfogalom mintegy segítő jobbot nyújtott az 50-es években a szocializmus-egyház kapcsolatáról kialakított véleményében.

III. A HELYI GYÜLEKEZETBEN ÉLŐ EGYHÁZ

Célszerű és kikerülhetetlen is Victor János tudományosan megfogalmazott és teológiai viták során kikristályosodott egyház- és misszió értelmezését a gyakorlati egyházi életben kifejtett tevékenységén is nyomon követni. Erre azért is van szükség, mert a legmegragadóbb teológiai tézisek értékmérője sem egyszerűen a teológia tudomány művelését folytatók párbeszédben van, hanem a hit tudományának leginkább értelmet és lüktetést adó frontján, az egyház életében. Így van ez akkor is, ha egy adott állítás elméleti síkon igazolást nyer, de akkor is, ha éppen megdől. Mivel tehát a teológia művelésének legmeghatározóbb hadszíntere maga az egyházi élet, úgy vizsgálatunkat e területen folytassuk. Ezt erősíti még az a tény, hogy ő maga gazdag gyakorlati egyházi tevékenységet végzett különböző területeken.³⁸⁰ Ennek a legkiemelkedőbb pontját ő maga is a helyi gyülekezetben jelöli meg: "...az ecclesiának, e nagy ideális egésznek életbevágó funkciói a gyülekezet körében folynak le."³⁸¹ Ahogyan az alábbiakban bebizonyosodik, ez Victor egyházképének egyik legmeghatározóbb vonása: a helyi gyülekezetben élő egyház.

Az bizonyos, hogy kevésbé meghatározó módon tette volna le névjegyét korának egyházépítő munkájában, ha nem jut el – még ha kényszerűségből fakadó lépéssel is³⁸² - a gyülekezeti lelkipásztori szolgálat területére. Itt végzett munkája ugyanis olyan felhatalmazást ad az egyház-és misszióértelmezés területén végzet elméleti tevékenységéhez, amellyel kevés egyébként kiemelkedő egyházépítő tevékenységet végzett kortársa bírt. Az a 17 évi gyülekezeti lelkeszi szolgálat, - s közben más közegyházi tevékenységek³⁸³ - minden útkeresésével együtt, egy olyan határozott, biblikus egyházképről tanúskodik, amely nemcsak a saját gyülekezetében, s nem is csak a maga korában példa, hanem érték és időtálló útmutatásokat hagyott hátra számunkra is.

³⁸⁰ A halálát közvetlenül követő ünnepi megemlékezés a Református Egyház 1954. Victor János különszámban megjelent előadáscímei a legkifejezőbbek erre nézve: Victor János a teológus, Victor János a lapszerkesztő, Victor János ökumenikus szolgálata, Victor János és a Diákszövetség, Victor János az Igehirdető, Victor János, mint gyülekezetépítő.

³⁸¹ Victor János: *A lelkipálosítás a cura pasoralis és belmissio által.* i.m. 9.

³⁸² Victor János gyülekezeti lelkipásztori szolgálatát megelőzőleg 1925-32. között a Budapest Református Theológiai Akadémia tanára. Saját maga mond le tanári állásáról, ahogyan maga fogalmazza, a Dunamelléki Református Egyházkerület nehéz anyagi helyzete miatt. E mögött azonban mindenképpen meghúzódott a tanári karon belül Sebestyén Jenővel való folyamatos teológiai vitája.

Victor János: *Lelkészi bemutatkozó beszéd a Belsőlipót-Terézvárosi Református Egyház Presbitériumának 1932. 04. 12-i gyűlésén.* 1. RL. 99/c. 8.

v.ö. *Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855-1955.* i.m. 118.

³⁸³ egyházmegyei missziói előadó, egyházmegyei főjegyző, egyházkerületi főjegyző

III. 1. Analízis a gyülekezetalapítás és a gyülekezetépítés szolgálatában

A gyülekezet-analízisnek, mint XX. század vége gyülekezetépítési szakkifejezésnek a használata erőltetettnek mutatkozhat egy korábbi korszak vizsgálatában. A valóság azonban az, hogy ez a gyülekezeteiben élő egyház minden korszakában létező gyakorlat volt. Sőt az ószövetségi választottak idejében a népnek, Isten gyülekezete és Ura közötti kapcsolattartásában újra és újra előforduló szükségszerű cselekmény. Ennek legelemibb formája annak az ellenőrzése, hogy a nép valóban az Urat tartja-e Istenének, aki önmagát jelentette ki számukra, vagy elsodródott oda, ahol a bálványimádás áldozatává vált. Ez az a helyzet, amikor a nép választ magának Istent, – a bálványimádás – s nem pedig az Isten által való kiválasztás tudata él bennük.³⁸⁴ Így van ez számtalan más helyzetben is, amikor Isten, egy választott emberének indíttatást ad arra,³⁸⁵ hogy a népközösség életét vizsgálja felül az Ő törvénye alapján. Az ilyen esetekben az analízis, vizsgálat nagyon is kézzelfogható formáját találhatjuk. A vizsgálat célja minden esetben az adott helyzet felmérése, az adott kijelentés-normához való viszonyítása, ez alapján egy diagnózis felállítása, és Isten útmutatása alapján a kivezető út megtalálása.³⁸⁶ Újszövetségi vonatkozásban ennek a valóságos, folyamatos analízisnek a nyomai ott vannak a Jézus és tanítványai kapcsolata során - jóllehet ez a közösség nem azonosítható az újszövetségi egyházzal, sőt egy Izrael mellett levő gyülekezetnek sem mondható.³⁸⁷ A korabeli Izrael mindennapos kapcsolatának viszonylatában folyik a vizsgálat arra nézve, hogy a választottak között élő Mester és tanítványai működése megfelel-e az Isten népe jog- és szokásrendszerének.³⁸⁸ Az első században terjedő egyház alakuló gyülekezeteiben elmaradhatatlan munkamódszerként találjuk ezt. Így kerülhet sor a pogányokból lett keresztyének életében felmerülő kérdések³⁸⁹ megoldására Jeruzsálemben az apostoli gyűlésen. Pál munkatársainak küldetése egy megelőző, az adott gyülekezet diktálta szükségszerűségből fakadt.³⁹⁰ Leginkább a Jelenések könyvében szereplő kis-ázsiai gyülekezeteknek címzett levelek tartalma mutatja azt, hogy a

³⁸⁴ Dr. Czeglédi Sándor: *A választott nép 1940*. Budapest. 25.

³⁸⁵ Jer.6,7

³⁸⁶ Nemcsak a kultuszban felmerülő elhajlások, hanem a népközösség életének fizikai feltételei biztosítása is e folyamatban látszik rendeződni. Ennek egyik világos példája Nehémiás küldetése, akinek a kultusz helyreállításban betöltött küldetése magába foglalja a rom városfal helyrehozatalát is. Neh. 2,11.kk.

³⁸⁷ Noordegraaf, A: *De kerk in het nieuwe Testament*. In: De kerk. red. Spijker. Kampen. 1990. 23-25.

³⁸⁸ Templomadó kötelezettsége Mt.15,1kk, tisztálkodási szokás Mt.17,24-27, kalásztépés Mt.12,1-8.

³⁸⁹ Ap.csel.15,1-35

³⁹⁰ Így került Timóteus és Titusz a korinthusiakhoz (1Kor.4,17, 2Kor.7,13) Timóteus és Epafroditosz a filippibelikhez (Fil.2,19), majd ugyancsak Timóteus később a thesszalonikaiakhoz (1Thessz.3,2).

megdicsőült Krisztus mennyire konkrétan és analitikusan mutatja be a gyülekezeteket önmaguk számára.

Mindemellett nyilvánvaló, hogy az itt szereplő gyülekezetekre tett megállapításokban az egyház Ura, mintegy az Ő mindenkori egyházának egésze felé is fordul.³⁹¹ S ezzel felhívja a figyelmet az egyház önmaga folyamatos vizsgálatának szükségességére. Olyan kritériumokat állít fel ezzel, amelyekkel korunk egyháza gyülekezeti analízisének is számolnia kell. Így egyértelmű a személyesség szempontjának figyelembevétele, amely a címzés ill. a vizsgálódás célcsoportja mögött valóságos személyekkel számol, s nem feledkezik meg arról, hogy mindenkori megbízója nem egyszerűen egy adott egyházi munkacsoport, egyházkormányzat, hanem maga Krisztus. Így az analízisre való felhatalmazás egyben elkötelezés is. Végtelen komolysággal törekszik a helyi viszonyok, konkrét adottságok megismerésére, módszerét tekintve tárgyilagosan tényfeltáró és a kiértékelés szolgálatát segítő. A célirányosság azt szolgálja, hogy a felesleges ítélezést és használhatatlan adatgyűjtést kerülje. Ezek helyett a gyülekezet valóságos erős és gyenge pontjainak kimutatását irányozza be. S ezzel együtt egyértelműen felmutat egy az adott helyzetből továbbvezető irányt, amely a gyülekezet épülésének szolgálatában áll.

Korunk egyházának kiszélesedett mozgásterére egyre inkább arra ad ösztönzést, hogy folyamatos és újonnan induló cselekvésfolyamatok zavartalan működésének biztosítására elvégezze vagy más, a nem helyi gyülekezethez tartozó munkatárssal elvégeztesse az analízist.³⁹² Ennek lényegi bemutatása a nemzetközi szakirodalomban szinte egyidejűleg jelentkezett az elmúlt évtizedekben, hordozva az egy adott kultúra, egyháztest, nemzet sajátosságait már az elnevezésében is. Az *analízis* elnevezés németnyelvű szakirodalomban való előfordulása valóban egy olyan helyzetelemzésre utal, amely analizálja, részleteiben és nagyobb összefüggéseiben vizsgálja az adott gyülekezeti életet. Az angolszász területen erre a *diagnózis*³⁹³ kifejezést találjuk, továbbmutatva ezzel arra, hogy a vizsgálódás nem öncélú cselekmény, hanem arra való, hogy a helyzetértelmezés alapján a továbblépés érdekében a megfelelő irány megtalálásához nyújtson segítséget, mint a helyzetet hűen bemutató állapotfelmérés. Egy harmadik elnevezési mód a *körültekintés*,³⁹⁴ amely látszólag egy visszafogottabb formája lehet a gyülekezeti élet vizsgálásának, azonban ez nem a visszafogottságot, hanem sokkal inkább a kontextus figyelembevételét hivatott hangsúlyozni.

³⁹¹ Knepper, J.A.: *Een geestelijk huis van levende stenen, gemeenteopbouw in de praktijk rond het jaar 2000*. Goes. 1991. 44.

³⁹² Schwarz, A. Christian: *Praxis des Gemeindeaufbaus*. Neukirchen. 1987. 162.

³⁹³ Callahan, L. Kennon.: i.m. xi.

³⁹⁴ Velde, M. te : *Gereformeerde gemeenteopbouw*. (Een eerste koersbepaling voor een nieuw theologisch vak) Barneveld. 1989. 5.

III. 1. 1. A gyülekezetalapítást megelőző fázisban

Történelmi analízis

A történelmi analízis szükségszerű része és meghatározója a gyülekezeti élet helyes indulásának, s majdani továbbhaladásának. Ezt a lépést teszi meg Victor alakuló gyülekezetére nézve, századokra visszatekintve, amikor a helyzet analíziséhez mintegy értelmzésül idézi fel a Buda és Pest városaiban a török uralom alól történt felszabadulás utáni korszakot. Ekkor csaknem teljes egészében megszűnt a református élet itt, s egy nehéz évszázadnyi idő következett, amikor Buda és Pest városok polgári életéből az evangéliumi hitűek kizárattak, s csak a XVIII. század végén indulhatott meg a református egyház élete Pest városában, nyilvánvalóan egy maroknyi kis csoporttal. Az azóta egyesülő városokban, az ország fővárosában időközben hatalmas sereggé növekedett a reformátusság.³⁹⁵ Pesten az 1790-es évektől a református hitélet gócpontja egy a Sas utcában levő ház bérelt helyiségeiből kialakított imaterem volt, amely egészen a Kálvin téri templom megépüléséig a megújuló pesti reformátusságnak istentiszteleti helyül szolgált.

Victor történelmi vizsgálódásában nagy jelentőséggel említi a Német Református Leányegyház templomát, amelyben magyarnyelvű istentiszteleteket évtizedeken át tartottak, a közelben élő hívek számára. A Victor szolgálati idején újonnan létrejött gyülekezet nem mehet el hálátlanul az 1869-1910³⁹⁶ között e területen munkálkodó skóciai testvérek missziója mellett, ahol a fővárosi református missziói mozgalmak is otthont találtak. A múlt elemzésében nem egyszerűen a fizikai adottságokra való visszatekintés dominál, hiszen magának Victornak a lelki gyökerei is a Skót Misszióhoz vezetnek vissza. Ennek nyoma az alakuló gyülekezet életében is kimutatható hatással bírt.

A helyzet analízise

Victor analitikus közelítése még a gyülekezeti lelkipásztori szolgálata előtti időszakban megmutatkozik. A *budapesti református gyülekezeti élet tarthatatlanságát*³⁹⁷ jelezte több alkalommal. Ő maga is részese lett annak a vajúdnak, amely a mintegy 125.000

³⁹⁵ *A Budapest-Szabadság-téri Ref. Egyház temploma és székháza alapkövében elhelyezett iratnak szövege 3.*

Az egyházköztség irattárában.

³⁹⁶ Kovács Ábrahám kutatásai alapján a misszió megalakulását 1863-ra teszi, a megalakulás részletei és körülményei megtalálható: *A Budapesti Ev.Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története.* Debrecen. 2004. Harsányi András Alapítvány. 46-50.

³⁹⁷ Victor János: *Élő gyülekezeteket.* Egyházi Értesítő 1928. 02. 05. 41-42.

tagot számláló egyetlen egyházközség működésének egyre nyilvánvalóbb lehetetlenségét mutatta be. A Kálvin téri központi presbitérium mellett ugyan felhatalmazott egyháztanácsok működtek, de korlátozott jogkörrel és gyülekezeti önállóságukat aligha élhették meg a hivatalosan az egy gyülekezeti szervezethez tartozó közösségek. Világosan tárja fel, hogy a szükségszerű leválás legfőbb akadálya az egyház anyagi javai megosztásának³⁹⁸ kérdése. A református egyházi élet decentralizációja a fővárosban ekkor az egyház természetes fejlődését hivatott szolgálni. Victor több ponton mutatja be alapos elemzésére felépített elvi és gyakorlati indokait. Így a fővárosiaknak a pesti egyházmegyéből való kiválása ill. önállósulása a gyülekezetek karakteréből fakadóan is indokolt, hiszen a többi pesti egyházmegyét alkotó gyülekezet, vidéki helyzetéből fakadóan sajátos, s a fővárosi egyházi élettől eltérő megoldásokat igényel, mint pl. az iskolai vallásoktatás, szegénygondozás és misszió végzésének feladatai.³⁹⁹ Az egyházmegyei szerveződésre nézve általános megállapítása az, hogy a jövőben az egyházmegyén belüli gyülekezetek nagyobb egymásra utaltsága miatt kompaktabb egységekké kell válniuk vidéken és a fővárosban egyaránt. A főváros egyházi életének vizsgálata során mintegy kényszerből, de nem kényszeredetten kell visszafordulnia az alapokig, amely a gyülekezet lényegi meghatározását jelentette: "...a református egyházi élet a helyi gyülekezeteken épül fel. Helyi gyülekezet alatt pedig lényegében nem földrajzilag meghatározott egység, hanem spirituális közösség értendő. A református egyház elsődleges alkotó eleme azoknak a köteleknek, akik együtt élik az Isten imádásának és szolgálatának életét, tehát a gyülekezet, amely együtt jelenik meg Isten színe előtt hódolatát bemutatni Neki, Igéjének áldásában részesülni és magát annak igazságai által fegyelmeztetni."⁴⁰⁰

*Karizmateszt*⁴⁰¹

A budapesti egyházi élet analízise mellett szükségesnek látja *saját lelkipásztori* adottságainak számbavételét, s ezt nem vonakodik előtárni a gyülekezet presbitériuma előtt tartott bemutatkozó beszédében. Ennek a nyílt önértékelésnek nem egyszerűen az önbecsülés megtartása tekintetében, hanem az önállósulás folyamatában levő közösség szempontjából is óriási jelentősége van. Az adottságok, karizmák felmérésének hiánya a gyülekezet

³⁹⁸ Victor János: *Egyházmegye vagy egyházközség 1.* Egyházi Értesítő 1928. 03. 25. 99-100.

³⁹⁹ U.o.

⁴⁰⁰ Victor János: *Egyházmegye vagy egyházközség 2.* Egyházi Értesítő 1928. 04. 01. 108.

⁴⁰¹ Schwarz, A Christian: *Der Gaben-Test.* C&B Verlag, Wiesbaden. 1992. Ez a munka egy lehetséges eszköz arra, hogy a gyülekezetet tagjai, felismerjék egyéni szolgálatuk közösségben való szükségességét illetve segítséget nyújt ahhoz, hogy saját kegyelmi ajándékukat felfedezve, azzal a gyülekezet szolgálatába álljanak.

életképességét csökkentik, egyértelműen a gyülekezetnövekedés útját állják. Victor három területen mutatja be eddigi szolgálatának lehetséges hozadékát, induló lelkipásztori szolgálatában, ezzel együtt számot ad saját maga karizmatikus adottságairól, eddigi szolgálati tevékenysége alapján. Elsőként a Magyar Evangéliumi Diákszövetségben végzett belmissziói szolgálatát említi, amelyben az új kezdetek sorozatát élhette meg az egyház megújulására törekedve. A gyülekezet alakulását e tekintetben, ilyen belmissziós helyzetben ítéli meg. Továbbá teológiai tanári működésének hozadéka lehet, hogy értelmileg művelt közegben folytathatta eddigi szolgálatát, s az alakuló gyülekezet összetétele azt mutatja, hogy túlnyomóan az intelligencia rétegéből tevődik össze. Harmadsorban pedig az adminisztratív jártasságának hiányát fogalmazza meg azzal az ellensúlyozással, hogy elkötelező jártasságot az egyházi élet belső, lelki megújulása területén szerezhetett, amely egy újonnan alakuló gyülekezet esetében a leginkább használható adottság, hiszen bármilyen külső szervezettséget, építkezési folyamatot feltétlen meg kell, hogy előzze az Isten lelki házának építése.⁴⁰²

A társadalmi összetétel, a kor és a földrajzi adottság felmérése

Gyülekezeti lelkipásztori szolgálatba állásakor az induló életű gyülekezet analízisére is sor kerül rendkívüli alaposággal és körültekintéssel. Ezen a ponton mutatkozik meg a gyülekezetalapításhoz elengedhetetlenül fontos kontextualitás kérdése. Példaértékű, ahogyan a gyülekezettudat formálásban segíti a presbitériumot, s általa a teljes gyülekezetet is. A szinte csak prédikáló állomáson⁴⁰³ Isten népeként egybegyülekező közösség öntudatát, felelősség tudatát igyekszik egyre inkább felébreszteni. A legnagyobb szakszerűséggel, a gyülekezet *fizikai helyzetét* és ebből fakadó adottságát⁴⁰⁴ szem előtt tartva megfogalmazza a gyülekezet Budapesten és az össz-magyarországban betöltendő jövendő szerepét. Ugyanis a gyülekezet földrajzi helyzetéből fakadóan magába foglalja a fővárosnak, de az országnak is a szellemi és közéleti sorsában kimagasló intézményeket, s természetesen az akkor itt élő, s ezekben az intézményekben dolgozó, majdani gyülekezeti tagokat.⁴⁰⁵ Erre nézve logikus következtetéseket enged megfogalmazni a kialakuló gyülekezet belső struktúrájára nézve. A

⁴⁰² Victor János: *Lelkészi bemutatkozó beszéd a Belső Lipót-terézvárosi Református Egyház Presbitériumának 1932. 04. 21-i gyűlésén.* i.m. 1-5.

⁴⁰³ Már az 1931. év végén a Koháry út 2.sz. alatt rendszeresen prédikált a közösségnek Református Figyelő 1931.45. 475.

⁴⁰⁴ u.o.

⁴⁰⁵ A magyar tudományos és irodalmi és művészeti életnek fellelőjére, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Királyi Operaház és a Vígszínház. Kormányzati szempontból bizonyos miniszteriális központok, az Országház. Igazságszolgáltatás tekintetében a Magyar Királyi Kúria. Közgazdasági vonatkozásban a Nemzeti Bank és a Tőzsde, egyéb pénzügyintézetek és nagyvállalatok székhelyeivel együtt.

gyülekezet elhelyezkedése és helyzete miatt a nemzet iránti felelősség nagyobb részben kell, hogy helyet kapjon ebben a közösségben.

A gyülekezet összetételének vizsgálata során mindjárt a kezdetekkor még általános kategóriákban fogalmazva,- s ezzel személyek sértését elkerülve- adja meg helyzetértékelését, miszerint a gyülekezet földrajzi területén az átlagoshoz képest, magasabb arányban jelen levő intelligencia erőteljesen elidegenedett az egyházi élettől, hitbeli érdeklődése tartózkodóbb, hűvösebb és magatartása közömbösebb az egyházi élet ügyei iránt. Viszont az egyház egyszerűbb sorban élő és alacsonyabb műveltségű tagjaira nézve sokkal inkább érvényes a lelki dolgok iránti elevenebb érdeklődés, a gyülekezet iránti áldozatkészség és buzgóság.⁴⁰⁶ Ez a felismerés a későbbi években feltétlenül hozzájárult a gyülekezet ésszerű és növekedését segítő vezetéséhez. Sőt, ahogyan világossá is tette, ez lett a kezdeti időszakban a gyülekezetalapítást követően a gyülekezetépítés struktúrájának egyik meghatározó szempontja. Az intelligencia hitéletének felelevenítéséhez az utóbb említettekben látta és találta meg a bázist.

A korszak utólagos megítélése merőben lehet más a saját korában alkotott látáshoz képest, azonban a kontextualitás komolyan vétele elengedhetetlen minden nemzedéknek a saját maga korszakában. Fontos lehetőségeit számba venni, kötelezettségeivel együtt és így megítélni adottságait és körülményeit. Ez történt a templomépítés alapkö dokumentumának megfogalmazásakor, illetve ezt igazolja a templom Hazatérés Templomaként való elnevezése is.⁴⁰⁷ A külső építkezés előfeltétele a belső rendeződés és ebből fakadóan mintegy visszakapcsolásként remélhető, hogy a külső templomépítés munkálatai a gyülekezetet belülről teszi majd erőssé.

A helyi gyülekezet vizsgálata mellett szükségszerűen megjelenik a fővárosnak, mint az egyházi életre sajátos módon ható környezetnek, az adott korszakban való vizsgálata. Példaként szolgál erre az I. Világháborút követő időszak, amelyben Victor felhívta a figyelmet arra, hogy egy új életforma van kialakulóban a városiasodás újabb lépcsőfoka, az egyre gyarapodó autók és a „weekend-járvány” megjelenésével. Ennek a gyülekezetekben megnyilvánuló következményei kihívások elé állítják az egyházat. S már 1929-ben a modern kor kihívásai bemutatásával, a hagyományos gyülekezeti keretek átgondolását veti fel,

⁴⁰⁶ Victor János: *Lelkészi bemutatkozó beszéd*. i.m.4.

⁴⁰⁷ *A Budapest Szabadság-téri Református Egyházközség Presbiteri Jegyzőkönyve*. (továbbiakban J.K.) 1936. 04. 30/9 számú pontjában a főgondnok javaslatára még a „Felekezeti béke temploma „elnevezés szerepelt, mint amely II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem programja, de az 1939. 05. 16/10 szerint már a Hazatérés Temploma elnevezés szerepel, s kerül majd a homlokzatra. Ennek magyarázata az 1938. évi nagy nemzeti öröm, amely a felvidéki magyar területek visszacsatolásának, majd a következő 1939. évi Kárpátalja visszacsatolásának következménye volt.

valamint az újabb lehetőségek komolyan vételét ajánlja. Például az akkor még csak kialakulóban levő rádiós istentiszteletek megjelenését, amely az egyházi élet egy lehetséges, rendes funkciójává nőheti ki magát.⁴⁰⁸ Ugyanígy néhány évvel később a főváros, vidéki lakosságot elszívó hatása, komoly feladat elé állítja a fővárosi gyülekezeteket.⁴⁰⁹

III. 1. 2. A gyülekezetépítés folyamatában

A túlzás nélkül virágzóknak és folyamatosan fejlődőnek minősíthető gyülekezet növekedésének magyarázata nyilvánvalóan nem szűkíthető az alakuláskor komolyan vett, s a fejlődés irányát jelentősen befolyásoló gyülekezeti helyzetelemzésre, még akkor sem, ha az, az egyházi élet szinte minden lehetséges területére kiterjedt. A gyülekezeti élet folyamatos analízisét nem kellett a Szabadság-téri⁴¹⁰ gyülekezetnek újként felfedezni, hiszen az az egyházi élet ősi gyakorlatában⁴¹¹ a *Canonica Visitatio*-ban kínálkozott. Viszont e gyakorlatnak a komolyan vétele egyértelműen nyomon követhető a gyülekezet vezetése és a gyülekezet létrejöttét megelőzően alakult egyházmegye elnöksége részéről is. A több évszázados múltra visszatekintő gyülekezeti vizsgálat következetes gyakorlása ilyen módon tükrözi egy-egy korszak, illetve benne a gyülekezet életének a minőségét is.⁴¹² Egyházunk történelmében kimutatható, hogy a silánnyá vált lelki élet, a meglanyhult spiritualitás a rendezetlen és következtelen ellenőrzést termelte ki, s ez újabb és még nagyobb fokú erőtlenedést hozott az egyház gyülekezeteiben.⁴¹³ A gyülekezeti életnek az analízis az a mozzanata, ahol leginkább tetten érhető, hogy Istentől való küldetéséhez mennyire rendelkezik megfelelő erőnléttel. Hiszen a helyes struktúrájú és következetesen végzett

⁴⁰⁸ Victor János: "A weekend és az egyházi élet." Református Figyelő 1929. 24. 283-284.

⁴⁰⁹ Victor János: *Racionalizálás az egyházi életben*. Református Figyelő 1932. 05. 08. 58.

⁴¹⁰ 1938-tól változott meg a gyülekezet elnevezése JK. 1938. 02. 21.

⁴¹¹ Szuhay Benedek: *Az egyházlátogatás*. Miskolc. 1990. 19. munkájában utal arra, hogy a 4. század végén bevett gyakorlat volt a püspökök látogatása a kisebb gyülekezetekben is.

⁴¹² Szuhay Benedek: i.m. 20. a *visitatio* túlkapásaira utal, amelyet „a lateranumi zsinat” kívánt mérsékelni.

⁴¹³ *A XVI. században tartott Magyar Református Zsinatok végzései*. Szerk.: Kiss Áron. Budapest. 1881. 21-22. kiemeli, hogy az 1545. évi Erdődön, majd 1550-ben Tornán tartott zsinatok külön foglalkoztak e kérdéssel, illetve az 1962.évi Debreceni Hitvallás szövege külön fejezetben foglalkozik az egyházlátogatással „Helytelenül járnak el a kik a látogatásnál csak a galambganéjt s a templom külmocskait vizsgálják az erkölcs és tudomány megvizsgálását pedig elmulasztják.” i.m. 263.

Az 1576. évi herceg-szöllősi kánon valamint a Geleji Katona István által kiadott LXXXVIII. kánon részletesen mutatja be az egyházlátogatás korabeli intézményét és az egyházlátogató jogát ill. kötelességeit. Szuhay i.m. 25-26. A Dunántúlon 1893-ban megalkotott vizsgálati szempontsorban szerepel” A missio-ügyben van-e haladás? Mennyi áldozattal járulnak a hívek a missiohoz?” Szuhay i.m. 31-32. Erdélyben pedig 1867-től alkotnak ún. sajátos kérdőpontokat Szuhay i.m. 42-43.

Egyházunk 1933.évi I.t.c. 95.§ esperesi hatáskörbe utalja, megadott 5 területet magába foglaló szempontsorral A Magyarországi Református Egyház Törvényei 1933.Budapest 46-48. az 1967.évi II.t.c.73§ nem rendelkezik a vizsgálat területeinek nevesítéséről.

visitatióban a gyülekezet és az egyházkormányzat egyként szembesül azokkal a pontokkal, amely a legújabbkori gyülekezetépítés módszertanában kiemelt jelentőséggel, a gyülekezet alaperősségeit⁴¹⁴ ill. gyenge pontjait⁴¹⁵ mutatja ki. Ezzel a kimutatással leginkább hozzájárul ahhoz, hogy a Victor által rendes egyházi alaptevékenységeknek nevezett szolgálatok megfelelő végzése által a gyülekezet saját határain túllépve, misszionáló gyülekezet is legyen.

Victor János szolgálatában a Presbitérium számára évenként elkészített lelkipásztori beszámoló jó alapként szolgált a gyülekezeti élet időszakos kiértékeléshez, amely elsődlegesen a gyülekezet lelkipásztori tevékenységét hivatott ugyan bemutatni, de ezzel együtt a gyülekezeti életnek csaknem teljességéről adott képet.⁴¹⁶

Egyházunk 1990-es években végbement térnyerési folyamata mára vitathatatlanul megsokszorozta a korábbi időszakban korlátok közé szorított időszakhoz képest működési lehetőségét. Ez természetesen nemcsak a többletfeladatok felvállalásának kényszerét hozta el a gyülekezetek számára, hanem egy alapos, a kiszélesedő térnyerésben és folyamatos működésben tervszerűen részt vállaló, minőségi gyülekezeti lét iránti igényt állított fel. Ehhez elengedhetetlen az állandó működést segítő és a folyamatos kihívásokat mérlegelő, az újabb és újabb területeken megjelenő egyházi tevékenységet segítő analízis folytatása. Ennek gyülekezeti szinten való gyakorlatához kínálkozik az ún. külső munkatárs tevékenysége, aki több ponton jelentős segítséggel járulhat hozzá a gyülekezeti élet már működő, vagy éppen bevezetés előtt álló területeinek elemzéséhez. Ennek magyarázata az, hogy több szabadsága van a felmérés során, mert helyzeténél fogva objektívebb. Mivel kívülről érkezik, de az egyház belső rendjével és küldetésével tisztában van, új impulzusokat hozhat a munkatársak körébe. Saját működési- és szakterületén szerzett különleges tapasztalatai és ismeretei segíthetik az adott gyülekezetet.⁴¹⁷

III. 1. 3. Folyamatok és szolgálatok lezáródásának fázisában

A gyülekezeti szolgálat e szakaszában végzett analízis a korunkban kedvelt feed-back gyakorlatához nyújt segítséget. Az a visszacapcsolás, visszajelzés, amikor egy hosszabb-rövidebb szakaszt követően elérkezik az értékelő elemzés ideje. A fentebb említett

⁴¹⁴Bütösi János: *Gyülekezetépítés ma. Kennon L. Callahan: Az eredményes egyház tizenkét kulcsa című műve alapján.* Debrecen. 2004. DRHE. 10-11.

⁴¹⁵Velde, M.te: *Gemeenteopbouw 3.*Barneveld 1993. 118.

⁴¹⁶A lelkipásztori beszámolók az egyházközség jegyzőkönyvéhez csatolva található az egyházközség irattárában.

⁴¹⁷Schwarz, A. Christian.: *Praxis des Gemeindeaufbaus.* Neukirchen-Vluy. 1987. 69-72.

folyamatos, időszakonkénti elemzésen túl vannak olyan határszakaszai a gyülekezet életének, amikor a visszatekintés hiánya a jövőformálás akadálya lehet. Victor János lelkészi szolgálatának idején mindjárt a kezdeti korszakot lezárja az a presbiteri tisztújítás, amelyben a presbiteri tiszt csupán, mint reprezentatív jelenlét megszűnik,⁴¹⁸ hiszen a gyülekezet 17 éves időszakát vizsgálva hatalmas fejlődésen ment át, s ezt a presbitérium valóságos szerepvállalása nélkül aligha érthette volna el. A gyülekezet vezető testületének megújulását célozták a Canonica Visitatio-ban megfogalmazott javaslatok presbiteri konferencia szervezésére, valamint az új gyülekezeti életszakaszt segítő, havonkénti presbiteri gyűlések tartására vonatkozó javaslatok is.⁴¹⁹

Egyháza és gyülekezete iránti komoly felelősségtudat bizonyítéka az, hogy Victor János 1949. évi lelkipásztori állásáról való lemondásakor sem marad el a helyzetértékelés.⁴²⁰ Ebben visszatekint a lelkipásztori bemutatkozó beszédben elmondottakra és a gyülekezet jövője felé is utat nyit, egyfelől azzal a nyomatékos kéréssel, hogy a megüresedett második lelkészi állás ne maradjon betöltetlenül, mert az a gyülekezet visszaesését okozná. Másfelől felhívja a gyülekezet figyelmét ebben a korszakot lezáró értékelésében arra, hogy egy a hosszú távú stratégiát komolyan vevő közösségnek, a természetes fejlődés törvényszerűségét követve, számolnia kell azzal, hogy további életét két kultuszhelyen, megsokszorozódva, két egymástól különváló önálló gyülekezeti életközösségben fogja folytatni. Ezzel lehetőséget nyit a gyülekezetnek a koinónia megélésre, hiszen az egy adott létszámon túl egyre nehezkesebbé, majd pedig lehetetlenné válik. Emellett ez az egyház természetéhez tartozó misszió tényre miatt is elengedhetetlen. Ebben igazolódik a gyülekezet természetes fejlődésének gyülekezeti alapelve, miszerint a gyülekezetépítés legfőbb feladata a növekedés útjában álló akadályok elhárítása.⁴²¹

⁴¹⁸ J.K. 1933. 10. 30/9 Melyben a lelkipásztor kéri az egyébként is ideiglenesnek indult presbitérium megújítását, a passzív presbiteri szolgálatok felülvizsgálatát.

Az 1934. 10. 30-i bejegyzés szerint megtörténik a teljes presbiteri tisztújítás iránti igény, amelyben a gyülekezet véleménye jut érvényre a JK. 1934. 10. 30-i bejegyzés szerint.

⁴¹⁹ J.K.1932.10.10./3

⁴²⁰ Victor János: *Elnöki megnyitó és búcsúszó a Szabadság-téri Ref. Egyház presbitériumának 1949. szeptember 2-án tartott gyűlésén.* Megtalálható az egyházközösség irattárában.

⁴²¹ Schwarz, A.Christian: *A gyülekezet természetes fejlődése.* i.m. 12.

III. 2. A tervezés, mint a gyülekezetépítés lépése

A helyes módon végzett analízis a tervkészítés szolgálatában áll.⁴²² Oly módon is, hogy az elemzésből fakadó kiértékelés természetes úton állítja újabb feladatok elé a gyülekezetet megmutatva annak erős és gyenge pontjait,⁴²³ s egyben előhozza az adott gyülekezeti életfázisban a cél meghatározásának szükségességét. Ennek hiányában a haladás a legnagyobb odaszánás ellenére is nehézkessé válik.⁴²⁴ Ezt a gyülekezetépítési alapelvet az alakuló, önmagát és küldetését értékelő gyülekezet életében folyamatosan leolvashatjuk. A tervezés a gyülekezeti élet minden területére kiterjedő szükséges lépés.⁴²⁵

A fentebb tárgyalt analízisfolyamat akkor hasznos, ha kiértékelést nyújtó, s ezzel a tervezés szakaszában nagy segítséget kínál. A vizsgált gyülekezetben a kezdeti időszakban ez a gyülekezeti élet bázisát adó egyszerűbb munkás réteg által történik, amely a missziói közösség mozgatórugója volt. A közösség rövid távú terveként szerepelt, hogy kultuszi és anyagi életét önállóan fenntartó egyházközösséggé válik, annak érdekében, hogy az említett elérendő réteg is intenzíven bekapcsolódjon a gyülekezeti életbe. Ez utóbbit azonban Victor már egyértelműen a hosszú távú célok sorában tünteti fel. Az ő elérésükkel kapcsolódhat be aztán a gyülekezet az egész magyarságra kiterjedő evangélium közvetítésébe.

Ugyanígy a kezdeti analízis eredménye lett a külső dolgokra irányuló tervkészítés, amely rövidtávon a terembérlést, majd pedig egy saját tulajdonú imaház vásárlását jelentette. S csak ezt követően mintegy 10 éven túli távlatban fogalmazódott meg a gyülekezet saját templomának építési terve.⁴²⁶

A gyülekezet templomépítési terve iskolapéldája nemcsak egy templomépület elkészültének, hanem a modern kori gyülekezeti tervkészítésnek is. Egyfelől, mert a templomépület a gyülekezeti élet dinamikus változásával számol, szem előtt tartva Istentől való misszióját, s ezzel együtt a társadalmi élet kínálta lehetőségeket,⁴²⁷ illetve a társadalom által megfogalmazott szükségleteket. Maga az építkezés folyamata és annak változásai pedig részévé lettek a gyülekezet változásának. Így például, az eredeti terveken kívüli

⁴²² Schwarz, A. Christian: *Praxis des Gemeindeaufbaus*. i.m. 162.

⁴²³ Callahan, Kennon L.: *Twelve Keys to an Effective Church*. San Francisco. 1987. 30.

⁴²⁴ Hesselgrave, J.David: *Planting Churches Cross-Culturally*. Michigan. 1982. 122.

⁴²⁵ Velde, M. te: *Gemeenteopbouw I*. Barneveld. 1992. 76.

⁴²⁶ 1932-től az egyházközösség a területén levő unitárius és német református templomokban tartotta istentiszteleteit, az Akadémia úti imaházba 1935-ben költözött J.K. 1935. 03. 27/3 Az újonnan épült templom felavatására 1940. szeptember 15-én került sor. J.K. 1940. 06. 25.

⁴²⁷ A templom kialakítása lehetővé tette azt, hogy a belváros kulturális életének egy jegyzett pontja legyen. Helyet adva a színjátszás bizonyos formáinak és a zenei életnek is.

emeletráépítés kötelezettségének többlete⁴²⁸ hozta elő azt a gondolatot, hogy a megnövekedett épületben a gyülekezet egy „hospice-szolgálatot” alakíthat ki. Ez ugyan anyagi korlátok miatt nem valósulhatott meg,⁴²⁹ de mindenesetre hűen tükrözi az induló gyülekezet szociális, diakóniai érzékenységét, amelyet a későbbiekben, más formában nyomon követhetünk. A kezdetektől folyamatosan tisztázott távlati tervekben szereplő templomépület funkciójának meghatározásakor, -amely a kezdeti és folyamatos, józan és becsületes analízisből fakadhatott csak - felismerik, hogy a gyülekezet földrajzi adottsága elkötelező erejű. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy annak nemcsak a saját belkörü szükségleteit kell, hogy kielégítse, hanem a reformátusságot e központi helyen méltón képviselő,⁴³⁰ impozáns templomépület kell, hogy legyen.⁴³¹ Történik mindez akkor, amikor még vasárnaponként a más egyháztól kölcsönkapott, bérelt kultuszhely használatának idejét élik.

Különleges és ritka egybeesés a gyülekezetépítés és a templomépítés folyamatában az, ami Victor lelkipásztori szolgálati idejére esik ebben a gyülekezetben. Ahogy a közösség épült, úgy formálódott a külső épülés egyre táguló lehetősége is. Isten népe számára a templomépítés valóságos kezdete nem a fizikai kivitelezéssel, hanem a gyülekezeti közösséggé formálódásban megy végbe, ezzel megadva a templomépítés gyülekezetépítésben betöltött, annak feltétlenül alárendelt szerepét. Eladdig, hogy a templomépítés kezdete a gyülekezetépülés jelentős fázisának egy befejező mozzanata.⁴³² S ebben a kontextusban mutatkozik meg Victor korábban bemutatott egyházfogalma, mely szerint a református ekkleziológia szemben a baptista és római katolikus egyházfogalommal azt vallja, hogy:

⁴²⁸ A templomépület homlokzatának alkalmazkodnia kellett a szomszédos Pénzügyi Palota megjelenéséhez, amely nem csupán stílusában volt determináló, hanem méreteiben elkötelező, hiszen az eredeti elgondolások képesek 2 emelet többletépítést vontak maga után.

⁴²⁹ A J.K. 1939. 01. 25. határozat szerint, az építkezésben felmerülő anyagi nehézségek enyhítésére az emeletráépítésből származó többletkiadásokat úgy ellensúlyozták, hogy a nevezett területeket bérlakásként, mintegy 20 éves távlatban hasznosítják majd.

⁴³⁰ Többek között ez a magyarázat annak, hogy a székesfővárostól templomépítésre kapott 440m² alapterületű Honvéd-Szalay út sarkán levő telket J.K. 1935. 05.27/6 egy ennél alapterületét tekintve kisebb, de központibb területen elhelyezkedő telekre cserélik ki, s ezzel kerül véglegesen a templomépítés terve a Szabadság térre J.K. 1938.02.09/6

⁴³¹ Külső megjelenése tekintetében aligha múlja felül az 1940-ben átadott templomépület kora és korunk templomépítkezési szokásait, hiszen meglehetősen nagy akadályokba, korlátozásokba ütközik a homlokzati tervezés. Belső kialakítását és kivitelezését tekintve azonban, valóban egy távlatokban gondolkodó gyülekezetet igazol.

Lsd. a Belsőlipót-Terézvárosi Református Egyház Presbiteri Jegyzőkönyvei 1938. 06. 14/2 az első vita a Presbitériumban a homlokzatról. 1938.06.3/1 szerint az egyházmegye kéri a homlokzati terven a templomjelleg erőteljesebb kidomborítását. 1938.10.17/3 szerint a Főváros a homlokzati tervet nem fogadja el, mert nem harmonikus a szomszédos pénzügyi Palota homlokzatával. 1939. 01. 25. bejegyzés szerint a templomépület 2 emelettel magasabb kell, hogy legyen a fent említett okok miatt. 1939. 05. 16. bejegyzés szerint megkapják a végleges építési engedélyt.

⁴³² Victor János: *Építésünk hajlékot*. Budapest. 1936. 8-9.

„Nem előbb van egyház és azután a hívő emberek, hanem megfordítva!”⁴³³ Természetesen ezzel nem vitatja az anyaszentegyház lélekmentő szerepét.

III. 3. Az igehirdetés, diakónia és a pasztoráció elválaszthatatlan egysége a gyülekezetben

Victornak a Makkkaival való vitájában megfogalmazott misszióértelmezéséhez hűen a gyülekezeti lelkipásztori szolgálat végzése során visszafogottan bánik a misszió fogalmával. Az egyház- és misszióértelmezésének megfelelően olyan gyülekezeti élet formálásán dolgozik, amely majd képessé és méltóvá válik a gyülekezet határain túlnyúló missziói szolgáltra, nem adva fel ezzel a gyülekezet alaptevékenységeinek missziói dimenzióit.⁴³⁴ Victor gyakorlati hozzájárulása a misszió megfogalmazásához és megvalósításához abban van, hogy a gyülekezet alaptevékenységét képező igehirdetés, lelkigondozás és diakónia területeit megkülönböztetve egymástól, azokat mégis elválaszthatatlan egységben műveli gyülekezeti lelkipásztori szolgálata folyamán. Kifejezve ezzel azt, hogy a gyülekezet úgy válhat küldetése teljesítésére - állandósult felhatalmazása mellett - felkészültté, ha e nevezett területek egymástól jól körül vannak határolva és így alkotják a gyülekezeti élet egységét.

A *gyülekezeti diakónia* művelése vonatkozásában igazolja a hármasság egység megbonthatatlan elvét azzal, ahogyan a Szabadság téri gyülekezet – Victor szolgálati idején – a diakóniát természetes módon, mint gyülekezeti alaptevékenységet folytatja. Ezáltal a keresztyén gyülekezet olyan erős megalapozása megy végbe,⁴³⁵ hogy még a legnehezebb háborús időkben is virágzó módon gyakorolja a keresztyén egyháznak ezt az alaptevékenységét. A diakóniai tevékenység elevevalóan inspirálja az adott társadalom gazdasági helyzetét. Erre a gyülekezet nem elzárkózással, önfenntartásának nehézségeibe burkolózva válaszol, hanem a nyomorultak felé való kitárulkozásában bizonyítja az egyházlétben való méltóságát.⁴³⁶ A széles területen folytatott diakóniai tevékenység spirituális megalapozottságból fakad, és komoly szervezési tevékenységből áll, hiszen az évenkénti, Presbitérium előtti lelkipásztori jelentés mellett ott találjuk a részletekre

⁴³³ Victor János: „*Ecclesia – quid?*” i.m. 75.

⁴³⁴ Gonda László: *Dimenzió és intenció*. In: En Christo i.m. 188.

⁴³⁵ J.K. 1931. 12. 20/5 szerint Balogh Jenő főgondnok a még csak ideiglenes helyét kereső gyülekezetben a szegénygondozás hiányát teszi szóvá.

⁴³⁶ J.K. 1932. 10. 06/8.sz. alatt a presbitérium gyülekezeti diakonissza beállításáról határoz, s az 1932. 11. 18/5-ben már ennek tényszerűsége áll. A JK. 1934. 12. 28/7-ben már a 2. diakonissza állásról határoz a presbitérium. Az 1933. 10. 30/13 határozat pedig arról szól, hogy a diakonisszák sorkosztton való ellátásáról a Presbitérium tagjai személyesen gondoskodnak.

kiterjedő diakóniai jelentést is.⁴³⁷ 1935-ben felvetődik egy szeretetotthon létesítésének gondolata,⁴³⁸ amely a korábban említett templomépület tervezés módosítása kapcsán újra napirendre kerül, de a templom építésével felmerülő kölcsöntörlesztés terhe miatt mégsem kerülhetett megvalósításra. A későbbiek során egy bérlakásban mégis alakítanak ki egy gyülekezeti öregotthont.⁴³⁹ Továbbá a gyülekezeti diakónia széleskörű kiterjedését igazolja, hogy egy lelkészi állományban levő munkatárs volt a gyülekezet szociális szolgálatainak felelőse.⁴⁴⁰ A II. Világháború utáni időszakban a diakóniai szolgálat újabb területe került kiépítésre az ún. diakónus testület létrehozásával, amelynek a gyülekezetben, az alkalmakon vagy azok szervezéséhez kapcsolódóan felmerülő szolgálat teljesítése volt a feladata.⁴⁴¹ A kialakult gyülekezeti struktúrában - másfél évtized alatt – állandósított szeretetszolgálat Presbitérium által biztosított garanciája, hogy a mindenkori gyülekezeti költségvetés 10%-a a szegénygondozás céljait segítette.⁴⁴²

A gyülekezet szeretetszolgálata több ponton, az egyházi élet területein koncentrikusan haladva folyamatosan követhető nyomon. Egyfelől a gyülekezetben belüli rászorultak támogatása, a háború ideje alatt külön figyelmet fordítva a hadbavonultak családjaira. A főváros nyomortelepei, környező gyülekezetei támogatása állandóan napirenden van.⁴⁴³ Jelen vannak az országos egyházi diakóniai szolgálatban is.⁴⁴⁴ Innen tovább haladva sorra találjuk a jegyzőkönyvi bejegyzéseket az ország különböző területein nehézsorsú gyülekezetek támogatására vonatkozóan.⁴⁴⁵ De a határon túlnyúlóan is felvállalják bajba jutott, természeti csapásokkal sújtott, lelkészi állás fenntartásával küzdő gyülekezetek támogatását.⁴⁴⁶ Ebben folyamatosan igazolódik, hogy az Ige köré gyűlt keresztyén gyülekezet mások felkarolási folyamatában, potenciális módon maga erősödik.

Bizonyítást nyer Victor tevékenysége alatta a gyülekezeti életben a diakónia és igehirdetés egybetartozása. A korábbi állítás, hogy a gyülekezeti élet területei megkülönböztetendők egymástól, a felsorolt szeretetszolgálati tevékenységek alapján

⁴³⁷ J.K.1933. 12. 33. melléklete: jelentés a diakóniai munkáról.

⁴³⁸ A javaslatot Dr. Csilléry Béla gondnok tette J.K.1935. 10. 08./3.b.

⁴³⁹ Victor István közlése 2004. 08. 02. Hejce.

⁴⁴⁰ u.o. Morandy Ilona, aki a templom-székházépületben kapott állandó elhelyezést.

⁴⁴¹ Mint az úrvacsoraosztás, perselyezés, gyermekmunka körüli tevékenységek. JK. 1945.11.17/3

⁴⁴² J.K.1947. 12. 12./5

⁴⁴³ A fővárosi szegénygondozás néhány jegyzőkönyvben megörökített területe: Külső-Lipót Terézváros szegénygondozása J.K.1934. 12. 28/12, Mária-Valéria telepi szegénygondozás J.K.1938. 12. 03., Pozsonyi úti egyháznak és külső Józsefvárosnak 1938. 12. 18., Frangepán utca szegénygondozásra 1940. 01. 04/8., Csepel II. nyomortelepnek 1941. 04. 03/10.

⁴⁴⁴ A Protestáns Árvaegyesületbe lép a gyülekezet J.K.1941. 09. 08./28. Két szegény sorsú teológus diák örökre fogadása J.K.1947.02.27/9, árvízkárosultak támogatása J.K.1941. 04. 03./19, 1940. 04. 11.

⁴⁴⁵ Baranyai gyülekezetek támogatása J.K. 1935. 05. 27., Vizsoly J.K. 1946. 05. 11., Örkény-Alag 1942. 06. 26./3.

⁴⁴⁶ J.K.1934.12.28./12 menekülteknek, 1938.12.18. „Magyar a magyarért mozgalom”-ban való részvétel.

bebizonyosodik. Ugyanígy az a tétel is, amely kimondja a különböző gyülekezeti tevékenységek egymásrautaltságát, ez esetben az igehirdetés és diakónia egymást erősítő jelenlétét.⁴⁴⁷ Kiemelt jelentősége van ennek korunk egyházában, amikor az egyház diakóniai tevékenysége kiemelt lehetőséget kap az egyház-arc megmutatásában a világ számára. A diakónia legnagyobb veszélye ugyanis nem az egyház anyagi kapacitásának behatároltságában van, hanem abban, ha elveszíti evangéliumi dimenzióját.⁴⁴⁸ Ez a dimenzióvesztés pedig az igehirdetéstől leválasztott és szeparált jótékony cselekvésből fakad. Az igehirdetés és diakónia egymásrautaltságának bizonyítéka az a feszültség, amely a kialakuló keresztyén egyház kezdeti időszakában mutatkozik meg abban, hogy az igehirdetés elhanyagolása a szeretetszolgálat evangéliumi dimenzióvesztését okozza.⁴⁴⁹ Ennek pedig az a következménye, hogy a diakónia teljesítésében kényszeresen kitermeli az ún. számolgotás, deformáltabb esetben egyenesen a számítás lelkületét. Ez történik az első időszakban, amikor a görögök felróják a zsidóknak, hogy az asztal körüli szolgálatban ki milyen, s mennyi feladatot kap. Éppen az teszi legitimé a diakóniai szolgálat szerveződését, hogy az evangéliumi dimenzió csak egy elhatárolódástól mentes megkülönböztetéssel lehetséges. Biztosítani kell az igehirdetés zavartalanágát a szeretetszolgálat zökkenőmentes végzése érdekében. Az egyházi, s konkrétan a gyülekezeti életéhez kötött diakónia az igehirdetéshez való kötöttségével kerülheti el annak a megcsontosodását, amely abban nyilvánul meg, hogy az irgalmasság cselekvése öncélúvá válik, s mintegy maga igazolására az egyház e tevékenységével bizonyítja létjogosultságát. Az evangélium dimenzióját nélkülöző diakóniával az egyház úgy tud szolgálni, hogy belerejtheti hamis önigazolását, s ezzel saját magát sodorja a legveszélyesebb helyzetbe, mivel motiváció- és céltévesztetté válik. A diakónia evangéliumi dimenziója tehát annak biztosítéka, hogy az egyház motiváltság és célirányosság tekintetében megmarad vagy visszatalál az eredethez, az Isten dicsőítésének szolgálatához.⁴⁵⁰ Így kerülhető el, hogy az egyház gyülekezethez, s benne határozottan az igehirdetéshez kötötten a jótékony cselekvés gyakorlásával nem bonyolódik egy sajátos emberi tevékenység-hálóba, mert csupán ennek teljesítésével még mindig adós maradna a világnak az üdvösségre adott névvel.⁴⁵¹ - legnagyobb aktivitása mellett is. Így a diakónia önkéntes karaktere önkényességbe torkollna.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Victor János: *Építünk hajlékot*. i.m. 14.

⁴⁴⁸ Möller, Christian : *Gottesdienst als Gemeindeaufbau*. Göttingen. 1988. 75-76.

⁴⁴⁹ Acs.. 6,1-7.

⁴⁵⁰ Máté 5, 16

⁴⁵¹ Acs. 4,12

⁴⁵² Möller, Christian: *Gottesdienst als Gemeindeaufbau*. i.m. 76.

A megkülönböztetés tehát sohasem jelent elkülönülést e gyülekezeti tevékenységek között, sokkal inkább így mutatható ki a gyülekezeti alaptevékenységek egymásra utaltsága. Nem igazolható az, hogy az aktív diakóniai tevékenységet folytató gyülekezetben a diakónia mint misszió nyerjen beazonosítást.⁴⁵³ Victor sokkal inkább azt erősíti, hogy a diakónia utat készít egy az egyház hitelét és küldetését megkérdőjelező szekuláris társadalomban arra, hogy szavakban is egyértelművé tegye a Krisztus szabadítását, amely a gyülekezet életében már valósággá lett. Így tulajdonképpen az egyház diakóniája nem fedi le missziói küldetését, hanem rendeltetéséhez méltóan a szeretetszolgálattal parancsot teljesít, amely egyértelművé teszi és hitelesíti az evangélium meghirdetésére való elkötelezését, vagy éppen utat készít annak.

Határtalan bizalom a hirdetett evangélium öntevékenységében.⁴⁵⁴ Ezt a meggyőződést követhetjük nyomon Victor gyülekezeti *igehirdetői* munkájában. Az egyházat létrehívó és létében megtartó cselekvő erő az igehirdetésben valósul meg.⁴⁵⁵ Mint Isten erejének megnyilvánulása elsősorban az adott helyi gyülekezetben megy végbe. Így felbecsülhetetlenül értékesnek minősíti a népegyházi gyülekezeti keretet, annak sok és sokféle hátránya ellenére, mert látása szerint ebben a keretben a meglévő egyházi életrend, tradíció vonzásának köszönhetően olyanok is hallgatóivá válnak a keresztyén igehirdetésnek pl. egy ünnep megtartása kapcsán, akik magáért az igehirdetőért soha nem tennék ki magukat az igehirdetésben megszólaló üzenet hatásának.⁴⁵⁶ Megfogalmazása szerint az igehirdetés olyan központi jelentőséggel bír az egyház életében, hogy attól függ annak életteljessége.⁴⁵⁷ Ennek a meggyőződésnek a fegyelme alatt igazolja a gyülekezet növekedését is, mert azt vallja, hogy az egyház létrejötte és folyamatos léte nem más, mint az Ige visszhangja az emberi életekben. Ennek eligazító ereje van korunk gyülekezetépítési modelljei között, amikor is a magas szintű szervezési elméletek, újkori kommunikációs módszerek a gyülekezeti igehirdetés kiváltásának kísérletéig is eljutnának. Victor maga vallja, hogy az igehirdetés gyülekezeti aktusa nem tévesztendő össze a más formában megjelenő igemagyarázatokkal. Még az 1930-as években elterjedő, s általa pártolt rádiós igehirdetésekről⁴⁵⁸ is az a véleménye, hogy az csak sovány pótléka a gyülekezeti közösségben hirdetett igének. Ezzel az igehirdetés és közösséggyakorlás elválaszthatatlan egysége mellett tanúskodik. Hiszen a koinonia igazi megalapozása és életben tartása a kijelentés által, az egy Lélek által egybegyűltek között válik lehetségessé. Az

⁴⁵³ Fazakas Sándor: *Misszió-teológia és ekkleziológia – örökség és útkeresés*. In: *En Christo* i.m. 90.

⁴⁵⁴ Möller, Christian : *Lehre vom Gemeindeaufbau* 2. Göttingen. 1990. 138.

⁴⁵⁵ Karl Barth: *Die Kirchliche Dogmatik I/1*. München. 1935. Chr.Kaiser Verlag.

⁴⁵⁶ Victor János: *Térj magadhoz drága Sion*. i.m. 121. 122.

⁴⁵⁷ Victor János: *Igehirdetésünk mai válsága I*. RL. C/99.

⁴⁵⁸ Victor János: „Weekend és az egyházi élet” i.m. 283.

igehirdetés pedig a kiválasztottak közösségének az az akciója, mely által Isten újra és újra megszólítja egybehívott népét.

A legalapvetőbb egyházi funkció az igehirdetés Victornál nemcsak a szóban hirdetett formájában hangsúlyos, hanem fontos számára a látható Ige is, amely az „evangélium másképp”,⁴⁵⁹ a sűrített Ige. Lényege szerint ugyanaz, a hirdetett Ige megisméltése.⁴⁶⁰ A szóban hirdetett Ige mellett a sákramentumban szemmel látható, kézzel fogható módon az Isten kegyelme úgy közöltetik, hogy annak elfogadásában a testünk sokkal nagyobb szerepet játszhat, mint a szóban hirdetett Igére figyelésben.⁴⁶¹ A sákramentumok jelentőségének igazolására szogálnak és gyülekezeti szolgálatához is komoly teológiai hozzájárulást jelentenek az e témákban megjelentetett írásai.⁴⁶²

A *pasztorális munka* Victor lelkipásztori tevékenységében a hiteles keresztyén életvezetésben alapozódott meg, permanens módon. Élete szemléltetése volt annak, amit hirdetett.⁴⁶³ Hiszen a lelkipásztori tevékenység sok összetevős szolgálatának mintegy csúcspontjaként jelenik meg a lelkigondozás. A szolgálatban, más területeken hitelességet nyerő lelkipásztor kiérdemli azt, hogy a gyülekezet tagjai életük legszemélyesebb dolgaival keressék meg. Ő maga a lelkészi szolgálatnak az idáig feljutó vonulatát arra az élet és szolgálatszemplétre helyezte el, hogy „a lelkipásztor azért van, hogy másoké legyen.”⁴⁶⁴ A lelkigondozói működése a naponkénti gyülekezeti tevékenység sorában különösen két területen emelkedik ki, amelyek az adott társadalmi szituáció felismeréséből és megítéléséből fakadnak. Ez a 2. Világháborúban a hadbavonultak itthon maradt családtagjai irányába tanúsított lelkigondozói figyelmisség,⁴⁶⁵ amely a személyes lelkigondozás mellett speciális gyülekezeti ún. könyörgő istentiszteletek szervezésében mutatkozott meg.⁴⁶⁶ Emellett ugyancsak a háborús helyzet diktálta szükségszerű pásztori szolgálatot igényelt az áttérő izraeliták lelkigondozása.⁴⁶⁷ A pasztorális szolgálat diakóniai vetülete kézzelfoghatóvá válik a gyülekezet épületében végzett zsidókat rejtegető, mentő tevékenységben is,⁴⁶⁸ amelyben maga Victor János kiemelt részt vállalt.

⁴⁵⁹ Möller, Christian: *Lehre vom Gemeindeaufbau* 2. i.m. 138.

⁴⁶⁰ Victor János: *Dogmatika*. i.m. 246.

⁴⁶¹ Victor János: *Református Hiszekegy*. i.m. 272.

⁴⁶² Victor János: *A keresztség szimbolizmusa*. Budapest. 1994. és a *Szettek Szentjében*. Budapest. 1982.

⁴⁶³ Karsay Dezső. *Victor János, mint gyülekezetépítő*. Református Egyház 1954. Victor János különszám 17.

⁴⁶⁴ u.o.

⁴⁶⁵ J.K.1941.19.18./3.

⁴⁶⁶ J.K.1942.09.24./4. A hadbavonultakért külön könyörgő istentiszteletet heti két alkalommal tartottak.

⁴⁶⁷ J.K.1943.10.01./11. Itt a gyülekezet a Jó pásztor misszióval együttműködve végezte szolgálatát.

⁴⁶⁸ Karsay i.m. 17.

A többi egyházi ún. alaptevékenységnek nemcsak az egyház belső működésének vonatkozásában van kiemelt szerepe, amellyel saját maga fenntartására és fejlesztésére törekszik, hanem ez teremti meg az előfeltételét annak, hogy az egyház saját határain kívülre is hatást gyakoroljon, s ezzel mintegy önmagába vonja, s beépítse a kívülállókat. Ez a kifelé irányultság azonban elképzelhetetlen az adott gyülekezet belső funkcióinak egészséges működése nélkül. Itt nyer igazolást ebben az összefüggésben, hogy az egyház minden tevékenysége missziói,⁴⁶⁹ bár az egyház nem minden cselekménye misszió. Ahogyan nem minden egyházban végzett tevékenység azonosítható az egyház eredeti szolgálatával.⁴⁷⁰ A fentebb tárgyalt igehirdetés-diakónia-pasztoráció Victor értelmezése szerint a már bemutatott módon egymástól megkülönböztetetten, de el nem választhatóan egy hármas összetevőjű dinamizmusban zajlik, amely megadja az egyház, illetve egy adott gyülekezet működésének rendjét. Ez a dinamika az egyháznak gyakorlatilag a Krisztushoz való viszonyából származik, s ez a viszonyulás nem lehet más, mint a test és a fő kapcsolatának törvényszerűsége, ami azt jelenti, hogy a gyülekezet alárendeltje Fejének. Az egyházat soha nem önmagában, hanem a Krisztussal való viszonyában kell szemlélni. Ez a viszony semmi esetben sem fordítható meg. Így a gyülekezet minden működése ennek az analógiájára történhet csak. S így alakul az egyházban az adott gyülekezet életének ritmusa: az alárendelt fél hol szemtől-szemben áll a fölérendelttel, hol pedig eltávolodik tőle bizonyos értelemben, hogy aztán ismét találkozzék vele. Ez az utóbbi találkozás azonban, bár kiindulópontja is lehet egy újabb ütemnek, mindenképp előbb lezárja az előbbi, tehát harmadik mozzanatként fűződik az előbbi találkozás és az eltávolodás mellé.

Azzal kezdődik az ütem, hogy az alárendelt félre a szemtől szembe való találkozásban áthárul valami a föléje rendelt személyből - a szolga parancsot kap urától. Azzal folytatódik, hogy a két fél között támadó distanciában az alárendelt fél bizonyos tevékenységet fejt ki az előbbi találkozásból fakadóan – amikor pl. a szolga végrehajtja a parancsot ura távollétében. S azzal záródik le a folyamat, hogy az alárendelt fél most már az eredménnyel teljesebbé válva jelenik meg egy újabb találkozásra – amikor a szolga jelentést tesz gazdájának a parancs elvégzéséről. Nevezhetjük e három mozzanatot átvételnek, sáfárkodásnak, bemutatásnak. E hármas összetevő ismétlődéséből adódik az egyház életének ritmusa. Érkezik az örökkévalóságból útnak induló kijelentés, amelyet felfogunk és elfogadunk. A sok tekintetben titokzatos találkozásban végbemegy az átvétel. Ezt követően pedig az egyház egész életének folyamatában nyomon követhető ennek valóra váltása, sáfárkodás mindazzal, amit átvett.

⁴⁶⁹ Pásztor János: i.m. 299-300.

⁴⁷⁰ Bütösi János: *A jól forgoló presbiter*. 5. pont. kézirat.

Történik mindez úgy, hogy az alkalmi, időszerű, az ideig való bemutatások fölött ott lebeg a majdani bemutatás, az örökkévalóságban, amikor maga az Úr állítja maga elé a végső találkozásban egyházát.⁴⁷¹ Ez a törvényszerű ritmikus működés az, amelyben az egyház tevékenységének részmozzanatai is végbemennek. A részmozzanatok ismétlődéséből, összeadódásából jön létre a folyamatos körforgás, a mindig megújuló átvételből, a szóban és sákramentumokban hirdetett Ige egyre tisztább és teljesebb felfogásából nyerve a táplálást. Az állandó sáfárkodás, amely nem más, mint életének az Ige szerint való formálódása. S közben újra és újra vissza kell térnie Ura elé a szükségszerű átvételért, de a bemutatás miatt is. A bemutatásban előtárva a sáfárkodással szerzett eredményeket és az itt keletkezett hibákat, hiányosságokat is. Minden részmozzanatban, minden gyülekezeti tevékenységben azonban jelen van az eszkatalógikus távlat, hiszen az átvétel alkalmain az egyház szükségszerűn visszairányítja figyelmét az örökkévalóságba, hogy annak instrukciói világosodjanak ki a most és itt vonatkozásában. Ugyanakkor az egyház a maga tevékenységének alázatos bemutatásával előre is feszül az örökkévalóságba, anticipálva a végső találkozást.

III. 4. Egy legújabb kori gyülekezetépítési alapelv nyomában - a gyülekezet természetes fejlődése

III. 4. 1. A helyi gyülekezet jelentőségének újra felismerése

A XXI. század kezdetére eljutott a keresztyén egyház a helyi gyülekezet jelentőségének újrafelfedezésére.⁴⁷² Ennek természetes magyarázata az, hogy a gyülekezet jelentőségének újrafogalmazása mindig az egyház életének válsága idején jelentkezik erőteljesen. Victor János gyülekezeti lelkipásztori szolgálatát megelőzően, a budapesti egyházi élet szükségszerű szerveződésének idején mutat rá az egyházi élet gyülekezetekben való megvalósulásának jelentőségére. Ugyanis XX. század első három évtizedéig a főváros egyetlen egyházközségbe szerveződött. A századelőn végbement missziói mozgás eredményeként egyre erőteljesebben fogalmazódott meg az igény az egymástól különálló, önálló gyülekezetek létrehozására. Ebben nemcsak gyakorlati módon vette ki a részét az egyházközség létrehozásával, hanem azt megelőzőleg több fronton fogalmazta meg az önálló

⁴⁷¹ Victor János: *Az egyház három arca*. i.m. 311.

⁴⁷² Douglass, Klaus: *Új reformáció*. Budapest. 2002. 313-323.

gyülekezetek jelentőségét, igazolva ezzel a Budapesten alakítandó egyházközségek önállóságának szükségességét.

A gyülekezet jelentőségének hangsúlyozása abban nyeri el igazolását, hogy az egyház megújulásának lehetséges útjai mind ide vezetnek elméletben, azért, hogy gyakorlati megvalósulásuk innen induljon útjára. Tehát egyházlétünk megújulásának helyét és lehetőségeit elsősorban az adott konkrét gyülekezetben kell keresnünk.⁴⁷³ Megváltozott társadalmi helyzetekben, amikor az egyház küldetése újragondolásának ideje érkezik el, szintén az egyházi életnek ezen a színterén találjuk előbb-utóbb magunkat. Jóllehet az egyház intézményei által is próbálkozhat önmaga megújításán, azonban az, hogy az intézményei az egyház eredeti, krisztusi megbízatásának megfelelően működnek-e, „az dönti el, hogy van-e istentisztelet, folyik-e gyermek- és ifjúsági munka, segítő szolgálat és misszió.”⁴⁷⁴ Vagyis, sorra azok a tevékenységek, amelyek a gyülekezet közösségében mennek végbe. Ez hozza napvilágra azt a relációt, amely a gyülekezetek és az egyház intézményei között van. Nem a gyülekezetek vannak az egyház intézményeiért, – mintegy alárendeltként – hanem éppen fordítva kell lennie azért, hogy az egyház eredeti tevékenységének megvalósulásával megteremtődjék az intézményes működés feltétele is.⁴⁷⁵ Emellett a gyülekezet prioritását igazolja az igaz egyház ismertető jeleinek reformátori alapelveként érvényben levő, valósága, hiszen azokat megvalósítani első rendben a gyülekezeti közösségben lehet. Ezért fogalmazza meg Victor az egyház életének bemutatásánál azt, hogy „a helyi gyülekezetben lüktetnek az egyház életfunkciói is a legközvetlenebbül.”⁴⁷⁶ Még elnevezésében is a gyülekezetet illeti meg az egyház elnevezés, mert itt megy végbe leginkább mindaz, amivel Krisztus felruházta az egyházat. Természetes az, hogy az egy adott helyi gyülekezet soha nem értelmezhető az egyetemes egyházból kiszakítva, csakis önmagában. De az *ecclesia regionalis, provincialis, nationalis* és az összes gyülekezetet átölelő *ecclesia oecumenica*, mint a helyi gyülekezetekből alakuló nagyobb egységeket, az „egyházakat” többes számú formában jelöli az Ige, fenntartva az egyes számú formát a helyi gyülekezet számára.

Abban van az egyház minden időkben való létének⁴⁷⁷ a láthatókban is megnyilvánuló reménysége, hogy újra felfedezze lényegi kompetenciáját, amely nem az adott társadalom az egyház működési területeit behatároló szándékának vagy az ezzel kapcsolatos kinyilvánított igénytelenségének a függvénye, hanem a gyülekezeti közösségben megvalósuló lelki

⁴⁷³ László Dezső: *Ige, hit, egyház*. Kolozsvár. 1943. 87.

⁴⁷⁴ Huber, Wolfgang: *Az egyház a 21. századért*. Teológiai program In: *Az egyház a 21. században*. szerk. Manfred Kock. Budapest. 2004. 160.

⁴⁷⁵ Douglass, Klaus: i.m. 333.

⁴⁷⁶ Victor János: *Az egyház három arca*. i.m. 314.

⁴⁷⁷ *Heidelbergi Káté* i.m. 54. kérdés-felelete.

kommunikáció, amelynek alkalmi a kazuáliák, a lelkigondozás, a megélt felebaráti szeretet, az istentisztelet és az imádság.⁴⁷⁸ Victor mintegy elővigyázatosságra int azzal a szemlélettel kapcsolatban, mely szerint a helyi gyülekezetekben megélt egyházlétet adó kompetenciák a nagy egyetemes egészben vagy annak egy adott nagyobb egységében kell megjelenni. Ez lehetséges ugyan, de mélységi, minőségi vonatkozásban messze elmaradhat a helyi gyülekezetben megvalósulónál. Így például a koinonia személytelenebb és felületesebb is bármelyik szintjén az egyházban, mint a helyi gyülekezetekben. Szükségszerűen jött létre az egyház kormányzása, vezetése a nagyobb egységekben, de ezek eredményes volta is alá van rendelve annak a kormányzati tevékenységnek, amely a gyülekezet vezetőségének van fenntartva. Lehet, s szükségszerűen van is deklaratív szerepe a nagyobb egyházi egységek vezetőségének, hiszen érvényes módon adhat nyilatkozatot a vezetése alatt álló hívők összessége nevében. S ugyanígy jogosult regulatív szerep ellátására, amikor gondozza és fegyelmezi a körébe tartozó gyülekezeteket azok egészséges, az egész összességet építő körforgása tekintetében, de nem tölthet be konstitutív szerepet. Ugyanis nem alkalmas eszköz arra, hogy Krisztus a maga módján, az Ige erejével kormányozza egyházát. Hiszen az Ige állandó hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása nem történhet a gyülekezet feje fölött, hanem csak bennük. Ugyanígy legkézzelfoghatóbban a helyi közösségben kell megnyilvánulni a jövő egyháza iránti felelősségnek, ahol a nemzedékről-nemzedékre való lét erőtere a legnyilvánvalóbb, s ebből fakadóan a felelősségteljes, a jövő nemzedéket szem előtt tartó sáfárság gondolata elkötelező erejű. Ez érvényes a múlttal való kapcsolatra nézve is. Az egyház név méltó viseléséhez nélkülözhetetlen történelmi tudat is leginkább a helyi gyülekezetben élhet elevenen.⁴⁷⁹

A helyi gyülekezet ilyen értelemben való „újra felfedezése” követhető nyomon abban a lelkipásztori tevékenységben, amelyet a Budapest Szabadság-téri Református Egyházközségben fejtett ki Victor János. Sajátságos kezdet, amelyben kellő óvatossággal szólhatunk csak a gyülekezet-plántálás fogalmáról, hiszen a rendelkezésre álló dokumentumokból világosan kiderül, hogy egy meglévő egyházi, gyülekezeti élet átstrukturálódása történt Budapesten az 1930-as évektől. Mégis – nemcsak egyházbiztos értelemben – gyülekezetalapítási korszak ez, hiszen az egy központi gyülekezet létszámát és aktivitását megsokszorozásával létjogosultságát igazoló, önálló és új tagokat magába integráló

⁴⁷⁸ Huber, Wolfgang: i.m. 160.

⁴⁷⁹ Victor János: *Az egyház három arca*. i.m.316.

gyülekezetek közé tartozott a vizsgált egyházközség.⁴⁸⁰ Igazolva ezzel azt, hogy az egyház akkor növekszik, ha a helyi gyülekezetek növekszenek.⁴⁸¹

Ebben a helyzetben leginkább a XX. század végén megfogalmazott természetes gyülekezetfejlődési elvet láthatjuk igazolódni Victor szolgálati ideje alatt, valamint a missziói gyülekezetépítés körvonalait látjuk kirajzolódni a gyülekezet életében.

III. 4. 2. A természetes gyülekezetnövekedés

Ez az elmélet az evangéliumi példázatok alapján, azt a folyamatlehetőséget jelöli, amely a keresztyén gyülekezetben természete szerint benne rejlik. S ez nem más, mint az, hogy Isten népének helyi gyülekezetben való szerveződése rendelkezik egy ún. biotikus potenciával,⁴⁸² amely nem emberi erőlködésen, szervezési képességen, technikai adottságokon áll vagy bukik, hanem Isten szándékán és az erre tanúsított emberi nyitottságon. Ez az erő a gyülekezetben Isten ereje, amelynek a gyülekezetben való felszabadításán kell munkálkodni. Ez a felfogás egyértelmű hadüzenet a technokrata és a spirituális gondolkodásmóddal szemben. A gyülekezet épülése tehát alapvetően nem emberi ráhatások függvénye, hanem Isten elhatározása és kinyilvánított szándéka. A kérdés az, hogy milyen módon ismerheti fel a fejlődés akadályait az adott gyülekezet, s hogyan nyilvánítja ki készségét a felismert akadályok elhárítása érdekében? Victor a barthi teológia nyomvonalán haladva ezt az Ige felszabadító erejében látja,⁴⁸³ gyülekezetépítési szempontból pedig az Igehirdetés központi szerepében. Munkálkodása során bizonyítást nyer, hogy az alapos exegetikai megalapozású, üzenetet közvetítő Igehirdetés hatására valóban felszabadulnak a gyülekezet „energiái”, s kiépül a gyülekezet struktúrája emberi szolgálatok felhasználásával úgy, ahogyan az a Szabadság téri gyülekezetben nyomon is követhető. Tehát a keresztyén gyülekezet struktúraalakítási folyamata szekunder a hirdetett evangéliumhoz képest, pontosabban annak egyenes és szükségszerű következménye. Ez az a határtalan bizalom a hirdetett evangélium öntevékenységében, amelyet Christian Möller, Luther nyomdokain haladva kiemel.⁴⁸⁴ Ez a meggyőződés követhető nyomon az 1936-ban kiadott igehirdetés-sorozatban,⁴⁸⁵ amely a

⁴⁸⁰ Christian A. Schwarz: *A gyülekezet természetes fejlődése*. Jánoshalma. 1998. 68. A szerző gondolata a gyülekezetosztódás igazolására nézve így hangzik. „Egy fa nem nő határtalanul nagyra, hanem új fákat hoz létre, amik szintén új fákat teremtenek.”

⁴⁸¹ Krol, Bram: *Gemeentegroei Compleet*. Gideon- Hoornaar. 2001. 97.

⁴⁸² Christian A. Schwarz: *A gyülekezet természetes fejlődése*. i.m.10.

⁴⁸³ Victor János: *Mi az a „barthi teológia”?* i.m. 5-6.

⁴⁸⁴ Möller, Christian: *Gottesdienst als gemeindeaufbau*. i.m. 138.

⁴⁸⁵ Victor János: *Építsünk hajlékot*. Budapest. 1936.

gyülekezet külső átalakulására ezzel a belső lelki energia felszabadítással készíti a gyülekezetet.

A természetes fejlődés útjában felismert akadályok és azok elhárítására életes példa az alakuló gyülekezet templom utáni vágyának kérdése. Ugyanis a történelmi egyházak gyülekezetszemléletében nagyon sok esetben prioritást élvez a templom épületének kérdése. Ebben az egyházszemléletben az épület megléte mintegy megteremtője vagy legalábbis feltétlen inspirálója a gyülekezet létrejöttének, sokszorozódásának. E mögött nyilvánvalóan ott van az a Kelethez közelálló gondolkodás, amely a helyben, az épületben látja a kultusz garanciáját, míg a nyugati gondolkodás sajátsága az, hogy maga a kultuszgyakorlás, mint esemény a gyülekezet létének feltétele. A kettő együttes meglétével számolva az 1931-től önálló életét élő gyülekezeti közösség távlati, de belátható időn belül megvalósítandó terve a saját templom megépítése, de ez nem gyülekezetalapítási feltétel. Sőt gyönyörűen nyomon követhető a gyülekezet fejlődésével a templomépület iránti erős igény, és annak növekvő realitása is. Ezzel egy rendkívül fontos gyülekezetépítési alapelv kerül bizonyításra: a fokozatosság elve, a természetes gyülekezet fejlődési elv elemeként.

A fokozatosság elvének felismerése szoros kapcsolatban van az előző, Ige általi gyülekezetfejlődési alapelvvel. Ez az elv a feltétlen akció-komplexus, folytonos emberi tenni akarás, bizonyítási vágy helyett annak a felismerése, s annak a kívánni tudása, hogy megfelelő készültségben ugyan, de a szükséges várakozást betartva mennek végbe az emberi cselekvések. Nem más ez, mint amikor kieleződik az érzék arra, hogy felismerjük azt, ami a most és itt lehetősége, aminek elérkezett az ideje. Az idő és a helyérzékenység: *sensus pro loco et tempore*. Ha ez az érzék a gyülekezetépítésben érvényre jut, akkor minden akcionizmussal, türelmetlenséggel, kapkodással felhagyunk. Érzékenységünk kiszélesedik higgadtsággá, ami képes kívánni, hogy a prédikált, énekelt, imádkozott és ünnepelt Ige megszabadítsa a fejeket, szíveket, és lelkeket. A helyes gyülekezetépítés az, amely az Igében bízik, mint a gazda a magától növekedő vetésben, s ez inkább megállásra készítet, és arra, hogy elengedjük a mindenáron való tenni akarásunkat.⁴⁸⁶ Minden gyülekezetépítési tevékenység modellértékű rendszere ennek a szolgálatában kell, hogy álljon. A gyülekezetépítés bázisa tehát sokkal inkább a kegyelem⁴⁸⁷ hatóerejének felismerése, mint a programozott emberi cselekmények hajtóereje.

⁴⁸⁶ Möller, Christian: i.m.140.

Schwartz, A. Christian : *A Gyülekezet természetes fejlődése*. i.m.12.

⁴⁸⁷ Velde, M.te : *Gemeenteopbouw* 2. i.m. 22-29.

Ez a felismerés tükröződik a gyülekezetépítési rendszerek legtöbbszörében, s így kerül az Igehirdetés a gyülekezeti élet szerveződésének középpontjába,⁴⁸⁸ ahol eldől az adott gyülekezet továbbnövekedésének ténye és szükségszerű iránya.

III. 4. 3. A lelkipásztor személye a missziói gyülekezetépítés elméletében

A lelkipásztor személye kulcskérdésként jelenik meg e területen. A történelmi egyházaknak egyértelműen számolniuk kell azzal a súlyos tehertétellel, amely a lelkészközpontúság tényéből származik. Victor szolgálati idejében egyértelműen a tekintélyelvűség, a feudális örökség, illetve a teológiai racionalizmus teremtette helyzet volt az, ami a gyülekezet működésének értelmezési zavarait okozta. Nem kis mértékben járult ehhez hozzá az az egyházunkba beszüremlett és meggyökeresedett hatás is, amely a római katolikus külön papi rend szemléletéből fakad. Ennek legsúlyosabb deformációja az, hogy a papi szolgálatot kegyelemközvetítőként jelöli meg. Ehhez társul még korunkban az a torzulás, ami a 2. Világháború utáni szocialista világrend nyomásának eredménye Magyarországon.⁴⁸⁹ Maga Victor is megjegyzi, hogy a papságnak nyilvánvaló küldetése van az egyház életében, hiszen ez adja ki az intézményes egyházi vezetőséget, amely a fegyelem és a rend megtartásában tölt be szerepet, azonban az egyház lényegét nem az intézményes keretei és szabályozott formái adják, hanem a benne munkálkodó Szentlélek erői; ennek megnyilvánulásához áll rendelkezésre az egyház intézményes rendje.

Az egyházi élet válságának egyik fő okát az egyetemes papság elvének helytelen értelmezésében látja. Ez ugyanis kora egyházában jól ismert és sokat emlegetett református alapelvként van jelen. Azonban igazi értelmét vagy abszolút homály fedi, vagy eltorzultan, csupán abban a követelésben jelenik meg, hogy minden egyháztagnak kötelessége egyháza szolgálatában bizonyos feladatot végeznie. Ehelyett, járható útként, az egyetemes papság valóságos tartalma közzétételét hangsúlyozza sürgetően. Ez pedig a reformátori megváltástanból vezethető le. Hiszen e nélkül az egyház tagjai aligha értik, s aligha merik felvállalni az egyház szolgálatának feladatát. Egyrészt az a római katolikus közhiedelem lappang, amelynek értelmében a papságnak közbenjáró, Isten és ember között kegyelemközvetítő szerepe van. Másrészt, e felfogás szerint, a papi szolgálat a kiengesztelő áldozatbemutatás szerepét is betölti. Mindent megelőző a gyülekezetépítésben az a

⁴⁸⁸ Callahan, L. Kennon: i.m. 24.

Schwarz, A. Christian: *A gyülekezet természetes fejlődése*. i.m. 30.

⁴⁸⁹ De dominee in het midden- dwaalwegen en uitwegen In: Amt und Professionalitat Szerk. R.Ruard Ganzevoort-Fazakas Sándor. Debrecen. 2001. 94.

megvilágosító tanítás, amely felszabadítja és felhatalmazza a gyülekezet tagjait Krisztus papi szolgálatára, s ebből fakadóan saját papi tisztük felismerésére és teljesítésére.⁴⁹⁰ Ez utóbbi nem a kiengesztelő áldozat újra bemutatása, hanem a Krisztus kiengesztelő áldozatának egyszer s mindenkorra való elfogadása következményeként, hálaáldozat. Olyan, amely során az egyház tagja saját magát ajánlja Istennek hálaáldozatul. Tehát egyetemes papság-tudatunk annak a Krisztus áldozat elfogadásnak a komolyan vétele, amely felszabadít és elkötelez a teljes keresztyén élet során, az egyházban az Őt dicsőítő szolgálatra.⁴⁹¹ Mindaddig, amíg az egyetemes papság fogalma egyháztagjainkban nem ebből a hittudatból ered, addig minden szolgálatra való felhívás kényszerű teher, motiváció nélküli kötelezettségteljesítés lehet csupán. S mint ilyen, - az eredetileg az egyház elevenségét biztosító meggyőződés- inkább a mozdulatlanságra, felelőtlenségre indító elv marad, és akadályként jelenik meg abban a folyamatban, amelyben a gyülekezet tagjai közönségből közösséggé formálódnak. Lehetetlen ugyanis, hogy a felszabadító asztalközösségben való részesedés nélkül felszabadult szolgáló közösség jöjjön létre az egyházban.⁴⁹² Egyik legbiztosabb útja a lelkészcentrikus gyülekezeti állapot megőrzésének az, ha az egyetemes papság elve, s ezzel együtt a bibliai alapokon nyugvó egyháztagság fogalma tisztázatlan marad. Emellett nyilvánvalóan rengeteg gyakorlati akadály is hozzájárul ahhoz, hogy az eredetileg Krisztus köré szerveződő gyülekezet, a csupán alkalmi megjelenéseiben megnyilvánuló társaság igazi koinonia-élménytől mentesen, egyre szűkebb keretek között és sekélyesebb tartalommal működtesse egyházi életét.

Széleskörű gyülekezeti tevékenység csakis a gyülekezet tagjainak szolgálatával tartható fenn.⁴⁹³ Ehhez, a helyes módon értelmezett egyetemes papságra alapozottan, a „dolgozó” egyház képét rajzolja meg Victor, mely joggal számíthat előrehaladásra és virágzásra.⁴⁹⁴ Ez az előrehaladás nyomon követhető volt saját gyülekezeti szolgálati idején is, s Krisztus áldozata elfogadására ébresztő, felvilágosító, tanító szolgálata gyülekezeti keretek között valóban megteremte a modern gyülekezetépítési struktúrák létrejöttét abban a természetes gyülekezetfejlődésben, amelyről fentebb szoltunk.

Ugyanennek lehet közvetlen következménye lelkipásztorban és gyülekezeti tagban egyaránt a hivatalos lelkipásztori szolgálat helyes értelmezése és gyakorlata. Jelen egyházi életünk egyik leginkább kritikusnak mondható pontja ez. A Victor korára jellemzőként említett meghatározó tényezők mellé sorakozik a mögöttünk levő, - az egyház tevékenysége

⁴⁹⁰ A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai, II. Helvét Hitvallás XVIII. 8. Budapest. 1981.

⁴⁹¹ Victor János: *Egyetemes papság*. In: Válogatás Victor János munkáiból. „Egyház, Szentlélek” témakörből i.m. 282-295.

⁴⁹² Victor János: *A „közösség” a református teológiában*. In: Válogatás Victor János munkáiból. I.m.273.

⁴⁹³ Douglass, Klaus: *Az egyház jövőjéről*. Református Egyház 2004. 11. 263-264.

⁴⁹⁴ Victor János: *„Dolgozó egyház.”* In: Térj magadhoz drága Sion. i.m. 100-103.

számára sok tekintetben determináló - közel fél évszázados történelmi folyamat, amely a lelkészközpontúság kialakulását kényszerítő módon erősítette. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez a ma egyértelmű akadályként feltüntetett állapot a válságosnak nevezett évtizedekben sok tekintetben az egyház korunkba való átmentését szolgálta.⁴⁹⁵ Lelkipásztorok sorra vállalták fel azokat a korábban a gyülekezet tagjai által végzett feladatokat, amelyeket a megváltozott helyzetben már senki más nem tudott, nem mert, vagy nem akart felvállalni. Azonban vitán felül áll, hogy elérkezett egyházunkban az a korszak, amelyben a lelkipásztori tisztt be kell, hogy töltsse azt a küldetését, amely során az egyetemes papság elve tisztázódik, s ezt követően a gyülekezeti élet struktúrájában ki-ki megtalálhatja szolgálatát. Ebben lelkészcentrikusság átépítését célzó feladatban azonban még mindig a lelkipásztornak van kulcsszerepe. Ahogyan Michael Herbst fogalmazza ezt a küldetést: A lelkipásztor felvállalja a főszerepet abban a folyamatban, amelyben az ő főszerepe meg fog szűnni.⁴⁹⁶ Ami nem azt eredményezi, hogy a lelkipásztori szolgálat megbecsülése megszűnik vagy, hogy az a jelentőségét veszíti, hanem sokkal inkább segíti viselőjét abban, hogy valóságos lelkipásztori szolgálatára fordíthassa energiáit.

III. 4. 4. Felhatalmazó vezetés vagy felhatalmazott vezető?

Egymásnak feszülő vezetési elméletek ezek, melyek eredményes gyülekezeti élettevékenységet ígérnek. A felhatalmazó vezetés elmélete az 1950-es évek amerikai egyházi kultúrájában volt jellemző.⁴⁹⁷ Eszerint az egyház és az általa megbízott vezető is arra összpontosított, hogy miként tehet másokat alkalmassá a vezetésre. Ez a vezetéselmélet a 80-as évek nyugat-európai egyházi kultúrájában is megjelent, abban a megfogalmazásban, hogy nem az a jó vezető, aki maga végez el minden feladatot a lehető legjobb minőségben, hanem aki másokat eljuttat oda, hogy az adott feladatot nálánál jobban el tudja végezni.⁴⁹⁸ Ez az elmélet hordoz magában megfontolandó igazságot, de egyik sem számol elég hangsúllyal a gyülekezet vezető testületének potenciális súlyával. Ugyanis az egyszemélyes vezetésre való felhatalmazás a megszüntetni vágyott lelkészcentrikus helyzet további erősödését segíti. Sokkal inkább egy olyan, a presbitérium irányító szerepére alapozott vezetésgyakorlatot látunk vizsgált területünkön, amelyben mindkét elmélet körvonalai megrajzolódnak.

⁴⁹⁵ Ganzevoort, Ruard -Fazakas Sándor i.m. 94-95.

⁴⁹⁶ Michael Herbst: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Stuttgart. 1993. 315.

⁴⁹⁷ Kennon L. Callahan: i.m. 41.

⁴⁹⁸ Christian A. Schwarz: *A gyülekezet természetes fejlődése*. i.m.22.

Ennek háttérében áll a havonkénti presbiteri találkozók megléte a Szabadság téren,⁴⁹⁹ a kezdeti ideiglenesen összeállított presbitérium felülvizsgálata,⁵⁰⁰ az újabb választásokban a gyülekezet véleményének érvényre juttatása,⁵⁰¹ egyházfegyelmi kérdésekben következetes eljárás a presbitérium tagjaira nézve is,⁵⁰² és a folyamatosan fejlődő gyülekezet vezetőségének szükségszerű létszámnövelése.⁵⁰³ A gyülekezet templomának építése idején folyamatosan, konstruktív módon felelősségteljes javaslatok és döntések születnek a presbitériumban, de jelen van a felhatalmazott vezetés is meghatározott ügyekben a megbízottak döntéshozatallal történő megbízatásával. Emellett a megbízható, többkomponensű gyülekezetvezetési gyakorlat a lelkipásztori szolgálatokban is nyomon követhető, hiszen a gyülekezet növekedésével szükségszerűvé vált diakóniai, adminisztratív, ifjúsági szolgálatokra újabb és újabb szolgálattevők állnak munkába.

III. 4. 5. A gyülekezet kisebb csoportokban, rétegalkalmak

Alapvetően emiatt fogalmazódott meg az a minősítés a Victor lelkipásztorsága ideje alatt alakuló gyülekezetre nézve, hogy ez egy ún. amerikai típusú gyülekezet. Ez azonban minden jó szándék ellenére valójában egy beszűkítő vélemény, hiszen az ilyen módon való megjelölés sokkal inkább az egyedi voltát, mintsem a modellértékű, követhető struktúráját láttatja az adott gyülekezetnek. Az egyházat kívülről szemlélő vagy akár belső egyházi értékelés nyilvánvalóan a gyülekezet megjelenésére alapozottan szólal meg így. Ebben a vonatkozásban igazat is adhatunk az ún. típus-minősítésnek, hiszen maga a templomépület tervezésétől kezdve egyértelműen a székház koncepció jegyeit hordozza magán, amely egyértelműen egyfajta másságot, a hagyományostól eltérő voltában egyfajta többletet, de legalábbis a többlet lehetőségét sugallja. A gyülekezeti életre vonatkozó megállapítást, annak struktúrája is motiválhatta, hiszen a természetesen fejlődő gyülekezet helyet ad a tradicionálisan rögzült struktúráknak, de adott esetben, ha azok a fejlődés útjában állnak, akár ezek megkerülésére is sort kerít, hogy újabbakat hozzon helyettük létre. Emellett a kor és a helyi társadalmi rétegződés komolyan vételének eredménye a gyülekezet épületének sajátos megjelenése és a gyülekezeti élet hagyományostól eltérő szerveződése.

⁴⁹⁹ J.K.1932. 06. 11./3, 1934. 01. 30/15

⁵⁰⁰ J.K.1933. 10. 30/9

⁵⁰¹ J.K.1934. 10. 30.

⁵⁰² A főgondnok egy családjában történt reverzális ügy miatt lemond az I.tc.27.§ figyelembevételével.

⁵⁰³ J.K.1937. 10. 16. 30-ról, 40-főre, J.K. 1947. 04. 15. 40-ról 48-főre bővül a Presbitérium.

Ez utóbbi például a gyülekezet kisebb, speciális csoportokban való működésében tükröződik, amely egyben meg is adja a közösségi struktúra alakulását. E csoportok legfőbb küldetése, hogy a meglevő tagságot aktívabb közösségi életbe foglalják, valamint az újabb tagok integrálódásának nyújtsanak teret. Ezzel egyidejűleg az egyetemes papság elve második lépcsőfoka, a konkrét szolgálatra segítség valósul meg. Ugyanakkor azt a receptív tevékenységet is kialakítja, amely a gyülekezet folytonos missziói tevékenységének jelentős részét teszi ki. Lépésről lépésre nyomon követhető, hogy miként terebélyesedik a kiscsoportok száma és sokfélesége. Folyamatos létrejöttükben szerepet játszott a gyülekezeti élet fentebb tárgyalt analízise, amely segítségével újra és újra napvilágra kerül, hogy mely társadalmi, életkori, kulturálisan meghatározott, vagy a szolgálati készség alapján szerveződő rétegek igényelnek kiscsoportos közösséget.⁵⁰⁴ A természetes gyülekezetfejlődés a gyülekezetet formáló Kijelentés prioritása mellett, másodsorban, ezeknek a jelentkező vagy éppen feltárássra váró adottságoknak a komolyan vételéből származik. Bizonyító erejű tények szólnak emellett Victor lelkipásztori működésének idejére nézve. Bátorság és látás kellett ahhoz például, hogy a gyülekezet területén élő cselédlányok számára külön bibliakört szervezett, Márta-kör néven. Emberi meggyőződés, korábbi szolgálati elkötelezésekhez való ragaszkodás azonban gyakran vezethet egy, a gyülekezeti élet elevenségét akadályozó tényező kialakításához. Az I. fejezetben közöltek alapján kétség nem férhet Victor ifjúsági mozgalom iránti elkötelezettségéhez. A MEKDSz-ben hosszú évekig fejtette ki tevékenységét, sőt még gyülekezeti lelkipásztori szolgálati idejére is átnyúlik a szövetséggel tartott szoros személyes kapcsolata. A Szabadság-téri Egyházközségben mégis egyértelműen a Keresztyén Ifjúsági Egyesület szerveződött meg, s ez a mozgalom fogta össze folyamatosan a különböző társadalmi rétegekhez tartozó nagyszámú fiatalságot. Eligazító erejű Victor látása, magatartása e tekintetben is. Hiszen az általa segített MEKDSz és az ennél nagyobb tömegeket mozgósítani tudó, vele gyakran rivalizáló SDG országos szinten inkább intézményi keretekben kívánta és tudta elérni az ifjúságot, míg a KIE a gyülekezeti ifjúsági munkában gyökeresedett meg. Ez a nyitottság és a fejlődésre elkötelezett tolerancia előfeltétele a gyülekezet természetes növekedésének. A nyitottság hiánya korlátozza az aktuális helyzetben, a szükségszerű vízió kialakulását, mely nélkül elképzelhetetlen a természetes módon fejlődő gyülekezet. Victor korában egy nagy tömeget kitevő gyülekezetekben jelen levő ifjúság várta

⁵⁰⁴ Az egyházközség 1932-1949. közötti Presbiteri Jegyzőkönyvei alapján kiderül a gyülekezeti élet egy-egy részterületét irányító bizottsági munkák gyarapodása. 1932-ben hitoktatásügyi, misszió és szegényügyi valamint gazdasági és pénzügyi bizottság J.K.1932.01.17./7, ugyanez év végén templomépítési és kibővített hitoktatásügyi bizottság J.K.1932. 12. 13/3, 1935-ben cserkész és számvizsgáló J.K. 1934. 02. 15., 1936-ban orgonaügyi J.K.1936. 02. 16. 1938-tól 5 csoportból álló adománygyűjtő bizottság J.K.1938. 02. 21.

azt, hogy a megjelenő szerveződések összefogják, koordinálják életüket. Korunkban viszont egymás mellé sorakozó ifjúsági szerveződések várokozhatnak a gyülekezetekben jelen nem levő ifjúságra. A helyzet felismerése feltétlen stratégiaváltáshoz vezetne ma is.

III. 4. 6. Kompetens programok és tevékenységek.

A helyi társadalomban, létével és speciális szolgálataival missziói tényezőként megjelenni kívánó gyülekezettel szemben alapkövetelmény az, hogy programjaiban, amellyel a gyülekezet határán kívül levőket kívánja elérni, olyan tartalmi és formai minőségben jelenjen meg, amely nem teszi kétségessé kompetenciáját.⁵⁰⁵ Egy a főváros szívében alakuló, s ott élő keresztyén gyülekezet életében ez súlyozottan jelentkezik. Amikor a vizsgált gyülekezetünk fejlődési törvényszerűségeit kutatjuk, akkor e területen egyértelműen komoly kondíciókat fedezhetünk fel. Nem válik evangéliumi küldetése helyett kultúrházzá, vagy egyházi reprezentációs, adminisztrációs központtá, de a gyülekezet növekedése érdekében olyan területek felhasználásával él, mint a zenei élet, ifjúsági színjátszás, irodalmi estek. Ezekben a gyülekezet világra nyíló ablakainak kitérülése valósul meg. A belső gyülekezeti élelenség műhelyét jelentik azok a programok is, amelyek bár a gyülekezeti tagság igényei kielégítésére hívtak, de vitathatatlan missziói vetülettel is bírtak.⁵⁰⁶ Modellértékű azonban az, ahogyan ezek a programok, a gyülekezet alaptevékenységének a lehető legjobb minőségben és formában való megjelenítését követik. Minden korszak, minden gyülekezeti közösség tisztában kell, hogy legyen eredeti küldetése, az evangélium hirdetése és annak teljesítéséhez szükséges formák, keretek elsődleges voltaival. Ahol mégis bekövetkezik a sorrendiség felcserélődése vagy az arányeltolódás, ott a gyülekezet egyházi identitástudata sérül. Ebből fakadóan tevékenységi köre átszerveződik, s mint egyház egyre kisebb súllyal képes megjelenni a helyi társadalomban. Sőt küldetésének eltervesztése miatt nemcsak a kultuszban való jártassága halványul el nagy eséllyel, s annak hatóereje csökken, hanem éppen azon a területen is, ahová áttolódott tevékenységi köre, megkérdőjeleződik létjogosultsága. Ugyanis ottani térnyerését eredeti Isten-népe küldetéséből nyerte el, legyen az a kultúra, politika vagy gazdaság területe. Az egyháznak gyülekezeteiben is egyházként kell érvényesítenie az evangélium igazságát. Küldetése mozgásterének maga az evangélium által elhívó és küldő Ura szab határt. De a határok, küldetésterületek felismerése napi kihívást,

⁵⁰⁵ Bütösi János: *Gyülekezetépítés ma.* i.m. 69.

⁵⁰⁶ Rendszeres hangversenyek kerülnek megrendezésre az alagsori színházteremben, átlagosan mintegy 100 érdeklődő van jelen, Lajta László kamarazenekart szervez, és újabb koncertsorozatot tervez. J.K.1937. 05. 27/4.

pontosabban, ezt megelőzően, szükségszerű bezárkózást jelent a gyülekezetnek Urával való kapcsolatában. Az evangélium alapján nyilvánvaló, hogy az öntudatos gyülekezetnek szükségszerűen figyelni kell küldetése területének akcióira és reakcióira,⁵⁰⁷ hogy megbízatása megtartásával szükségszerűen alakítsa kereteit. Az egyháznak ebben a kettősségben kell egyensúlyban tartania magát. Nem elegendő tehát, hogy leleményes legyen, de az sem, hogy felfokozott missziói vehemenciával, megnyerő módon jelenjen meg a társadalom széles területein. Az egyház ügyes, leleményes akciókészsége mellett eredetinek is kell maradnia. Ezt az eredetiséget pedig leginkább a nemzedékről nemzedékre örökött, az életvitelszerű gyakorlatából nyerheti, melynek a reformátori meggyőződés alapján legmeghatározóbb karaktere az egyszerre az Istennel és emberrel való találkozás alkalma; a gyülekezeti istentisztelet. Ennek középpontjában pedig a változatlan tartalmú és erejű hirdetett és kiábrázolt Ige áll.

A Szabadság téri Egyházközség fejlődési potenciálja a kompetens programok sokszínű és példaértékű szervezése során ezt a mértéket követte és ezt az alapelvet gyakorolta. Korunk egyháza számára ez a releváns gyülekezetszervezési modell elgondolkodtató, hiszen a sok tekintetben nyitott társadalmú korban egy-egy gyülekezet akár léte biztosítása, akár missziói lendülete kényszere miatt sodródhat olyan területre, ahová vagy csak eredeti egyház-tudata sérülésével érkezhettek, vagy ahol aztán elkezdődik, és végbemegy károsodása. Konzekvenciánk ez alapján az, hogy a gyülekezet nem maradhat meg a saját szűk keretein belül, a templom falai közé szorítottan, de nem is hagyhatja azt addig el, amíg ott ki nem rajzolódott benne, a kultusz gyakorlása közben, elhívásának és küldetésének egysége és éppen aktuális egyensúlya.

III. 4. 7. A másokért élő gyülekezet

Miután megjegyeztük azt, hogy az akcionizmus éppen olyan romboló a gyülekezet számára, mint a csak magának, magáért élő, bezárkózó közösségi szemlélet, beszélnünk kell arról a missziói irányultságot adó gyülekezet-jellegről, amely a másokért való lét tudatában nyilvánul meg. Jézusnak a tanítványai számára adott tanítása a földbe esett gabona példázatával és önmaga példáján keresztül ad elkötelezést a tanítványok szolgálata nyomán

⁵⁰⁷ Steffensky, Fulbert: *A holnap egyházának spiritualitása*. In: Kock, Manfred: *Az egyház a 21. században* i.m. 36-37. A szerző a jövő egyháza arculatának prognózisában az egyház eredeti küldetését szem előtt tartva a felmerülő társadalmi vélemények és igények alapján a következő megállapításokat teszi: A jövő egyháza kevésbé fog kötődni az államhoz, kisebb lesz és szegényebb, ökumenikusabb lesz, irányítása kevésbé lesz klerikális, benne nagyobb szerephez jutnak a nők, kevésbé lesz Európa-centrikus és tagjai tradícióktól mentes társadalomból kerülnek ki.

épülő egyháznak arra, hogy növekedési és életmechanizmusát minden időkre ez alapján rögzítse. Ez pedig csak akkor teljesedik ki, ha „a gyülekezetek lemondanak arról, hogy önmagukért éljenek. Ha felismerik, hogy azokért léteznek, akik még nem tagok, hogy jelek, eszközök legyenek. Isten kegyelmének jó ízei az egész társadalom részére.”⁵⁰⁸ Igaz, hogy a másokért élő egyház missziói programját a keresztyénségnek a történelem során végbement hitelvesztése miatt időszerűen fel kell, hogy váltsa a „másokkal élő egyház” modellje.⁵⁰⁹ Általános értelmezés szerint helyet is adhatunk ennek, azonban a gyülekezeti egzisztencia meghatározásában ez egyfajta megkisebbitést eredményezhet, amennyiben a hitelesség elnyerése miatt az egyház az elfogadást megtestesítő együtt élés tolerancia fokán megáll. Ez önmagában véve időszerű feladat, de a másokkal való együttélés küldetés-maximumként értelmezve könnyen eredményezhet egy feladatteljesítési minimumot. Ugyanis a gyülekezeteiben élő egyház evangéliumi létének legtisztább megőrzése mellett nem mondhat le arról, hogy másokért akar élni. Különösen is azért nem, mert rendeltetésének része a másokért való élés, amely természetesen előfeltételezi a másokkal való együtt élni tudás szándékát és képességét.

Vizsgált területünkön a kettő együttes megjelenése mutatható ki. A kialakuló gyülekezeti közösség folyamatosan komolyan veszi az adott kort és a helyi társadalmi tényezőket, ezáltal a másokkal való együttélés kötelezettségének tesz eleget, de ebben az együttélésben nem mond le arról, hogy az evangélium társadalom elé való élése által betöltse a másokért élő egyház funkcióját. Ez viszont a kontextualitás korunkban kiemelten nagy jelentőségű vezérlőelvének figyelembe vételével volt lehetséges csak. Gyakorlatilag a több mint másfél évtizedes korszakban így jutott el a gyülekezet odáig, hogy a vasárnaponként alkalmilag bérelt istentiszteleti helyiségben megalakult, fejlődő közösség a periódus végére nem csupán a két lelkipásztori állást fenntartó gyülekezet,⁵¹⁰ hanem a valóságos növekedés miatt már a körzetgondozó lelkipásztori szolgálatok kiépítésén munkálkodik. Emellett szükségszerűen, a gyülekezet természetes fejlődése nyomán, egy a területen létrehozandó másik, önálló gyülekezet megalakításának gondolata is kiérlelődik.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Newbiggin, Leslie: *The Gospel in a pluralist Society*. 1989. Grand Rapids, Michigan. 233.

⁵⁰⁹ Fazakas Sándor: *Misszió-teológia és ekkleziológia-örökség és útkeresés*. In: *En Christo i.m.* 80.

⁵¹⁰ J.K.1946. 12 .03/5

⁵¹¹ J.K.1949. 05. 16.

III. 5. Összegzés

Victor János gyakorlati lelkipásztori szolgálatára alapozva, az egyház megújulásának lehetőségét egyértelműen a gyülekezetekben végbemenő változásokban, s azok közegyházra gyakorolt hatásában jelölte meg. Egy országos kiterjedésű és intézményeiben gazdag megjelenésű, saját alkotmánnyal és kormányzattal rendelkező egyház esetében látszólag ez leszűkítésnek tűnhet. Különösképpen akkor, amikor bebizonyosodik az, hogy az egyház reformra szoruló funkciói legégetőbb módon ezeken az igazgatási területeken jelentkeznek. Az ő látása szerint azonban éppen ez a látszólagos szűkítés termeli ki, teremti meg az esélyt az egyház revíziójára. Hiszen Victor sokszorosan hangsúlyozza, – ahogy azt fentebb bemutattuk – hogy az egyház nagy egészének alapfunkciói a helyi gyülekezetben valósulnak meg. Olyannyira, hogy onnan kiemelve formai deformációt vagy tartalomvesztést szenvednek el. Mert „a helyi gyülekezetet átugorva, vagy megkerülve, csak képzelődés lehet az egyházzal való közösségünk, de gyakorlati valóság nem.”⁵¹² Így az egyház sorsa nem azon fordul meg, hogy paragrafusokba foglaltan milyen reformok keresztülvitelét jelöli meg, azok ugyanis legfeljebb csak felgyorsíthatják a folyamatot. A döntő az, hogy kik és milyen emberek azok, akik az adott, vagy megújítás előtt és alatt levő keretek között dolgoznak az egyházban. Történelme során ugyanis bebizonyosodott, hogy az adott keretek csak ritkán akadályozták abban, hogy a gyülekezetben végbemenő és az egyház megújulását leginkább magukban hordozó alapfunkciókat teljesítse. Ahogyan Victor korában, úgy ma is igaz, hogy aligha találunk meglevő kereteink között olyan indokokat, amelyek akadályai lennének annak, hogy igehirdetőink igazi igehirdetők, presbitereink hűséges gyülekezetgondozók legyenek. Így mind a strukturális, mind az egyházkormányzati rendben időszerűen szükséges változások vagy eredményei lehetnek a gyülekezetekben végbement megújulásoknak vagy segítői annak.

A helyi gyülekezet jelentőségének korunkban való újragondolására köteleznek Victornak mind elméleti, mind gyakorlatban megmutatkozó megnyilvánulásai. A gyülekezet nem más, mint az Isten missziója egyházra ruházott küldetésének letéteményese. Az egyház akkor növekszik, ha a helyi gyülekezetekben növekedés van.⁵¹³ Itt találunk vissza Victor eredeti missziófogalmának lényegéhez, amikor nem az egyház missziói elkötelezettségét kérdőjelezi meg, hanem arra világít rá, hogy a misszió teljesítése és teljesítője ne minden egyházi vagy éppen egyházas tevékenység által legyen lefedve, hanem konkrétan és követhetően a Krisztus gyülekezete által végzett akcióban, amelyben leginkább, mindent

⁵¹² Victor János: *Egyház és egyházalkotmány*. Sárospatak. 1946. 9.

⁵¹³ Krol, Bram: *Gemeentegroei Compleet*. i.m. 97.

megelőzően, a gyülekezet belső rendezett élete helyreállításával teremti meg az egyház missziói küldetésének lehetőségét. Vagyis ez az előfeltétele az egyház kívülállók felé irányuló missziójának. Ezt nevezhetjük intenzív gyülekezetépítésnek.⁵¹⁴ Hiszen vagy a gyülekezet kereteiben, vagy sehol másutt nem megy végbe az egyházhoz való csatlakozás meghatározó eseménye a keresztség akciójában, ami lényegileg a Krisztus-akció felfogása és elfogadása. Ebben a keretben zajlik a folyamatos emlékezés-émlékeztetés általi megerősítés az úrvacsorában, amiben lényegét tekintve, szintén Isten cselekménye a domináns. Az egyházra jellemző közösséggyakorlás szintén a helyi gyülekezetben élhető át. Ez a rendelt helye az Ige hirdetésének, amelyben már nem is csak önmagára, hanem a kívülállókra nézve szóló küldetését is megkapja az egyház. Itt kell helyet és teret biztosítani az irgalmasság gyakorlásának, hogy az Ige, hirdetéséhez hasonló módon tovább terjedjen a maga természete szerint. A gyülekezet rendeltetett arra, hogy benne az alkotó tagok az egymás felé és kívülállók irányába végzendő szolgálatuk teljesítéséhez felismerjék a saját maguk karizmáját.⁵¹⁵ S csak ezeknek a jó rendben való folyamatos megvalósulását hivatott segíteni az egyháznak minden nagyobb szervezeti formákba való rendeződése, illetve az egyház minden fokon megnyilvánuló fegyelmezési gyakorlata.

A misszió tényezője tehát a gyülekezet. Az Isten egyházra ruházott missziója a keresztyén gyülekezet missziója.⁵¹⁶ E tekintetben a többi egyházi szerveződés másodlagos, mivel annak eredetisége és eredményessége gyülekezethez kötött.⁵¹⁷ Ugyanis vagy itt megy végbe a keresztyén misszióra való elhívás és a felkészítés, kezdve az egyetemes papság tisztére való rávezetéssel,⁵¹⁸ vagy az könnyen válik egyházat szakító tényezővé, sem mint az egyetemességet munkáló igyekezetté.

Mivel Isten a maga misszióját az evangélium tartalmához kötötte, újabb út rajzolódik meg a gyülekezet jelentősége számára, mert az evangélium hermeneutikája a gyülekezet,⁵¹⁹ ahol az evangélium által megújított, az evangéliumnak életvitelszerűen elkötelezett emberek élnek. A helyi gyülekezet a társadalomra tett keresztyén hatás helye, s ebben a vonatkozásban az extenzív gyülekezetépítés letéteményese,⁵²⁰ amellyel megkezdődik a gyülekezet missziója, megvalósul Isten népének a „kezdeményező egyház” létmódja. Így válik, s egyben marad az egyház egyház. A világ pedig részesedik Isten missziójában.

⁵¹⁴ Ridderbos, Herman: *Paulus*. Kampen. 1966. 486.

⁵¹⁵ Ridderbos, Herman: i.m.537

⁵¹⁶ Newbiggin, Lesslie: i.m. 227.

Hesselgrave, J.David: i.m..37.

⁵¹⁷ Newbiggin, Lesslie: i.m. 230.

⁵¹⁸ Hesselgrave, J.David: i.m. 69.

⁵¹⁹ Newbiggin, Lesslie: i.m. 232.

⁵²⁰ Ridderbos, Herman: i.m. 483.

KITEKINTÉS

Mi az, ami feljogosít bennünket arra, hogy Victor Jánosra figyeljünk egyházunk jelen útkeresésében, hogy meghatározó módon hozzájáruljon jelenbeli tájékozódásunkhoz? Érvelhetünk azzal az adottsággal, amely szolgálatvégzésének korszakát jelöli. Olyan több részre tagolható időszakot ölelt fel munkássága, amely korunkra is hatással van. Bár sokat ígérő ez a megoldás, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy szolgálati ideje éppen egy olyan korszaknál tört meg, amelyhez legfeljebb az útra kelés fázisában próbálta meg hozzájárulását nyilvánvalóvá tenni. Éppen ennek az általa bejáratlan több évtizedes korszaknak a hatása mai egyházi életünkön az előző korszakokat felülmúlóan van jelen.

Ami érdemessé teszi, hogy szolgálatán tájékozódjunk az az, hogy Victor a XX. század első felén végigvezetve eljuttat egy missziói koncepciókat ígéretesen befolyásoló üzenetig. Egyházépítő szolgálatát követve ott van a századelő nagy egyesületi missziói munkájában. Istentől való késztetésként fogadja azt az elkötelezést, amely J. Mott munkáján és személyén keresztül, a világmisszió gondolataként tüzet fog benne. Irányadó az a magatartás, ez az elvi ragaszkodás, amit a misszió teljesítése tekintetében az egyház prioritásaként határoz meg. Teszi ezt az egyesületi missziói munkának elkötelezett szolgálatvégzés közben. Jelen van s megszólal abban a korszakban, amikor az egyház érettnak látja a helyzetet a misszió egyháziasítására és az egyház misszióivá tételére a hivatalos egyházi keretek között. Teológiai elméleti megalapozással, és gyakorlati készséggel áll ott az egyház missziót integráló igyekezeténél. Az egyház missziói munkájának körülhatárolása érdekében több fronton vitákba bocsátkozik, hogy egy olyan missziófogalom megalkotásához járuljon hozzá, amely a „minden misszió, azaz semmi sem misszió” csapdájának elkerülésében segíti az egyházat.

Végül elvezet szolgálati útja által a gyülekezeti keretek közé, ahol maga is megtalálja, s felmutatja korának, korunknak következetes gyülekezetépítő szolgálatával azt a tényt, hogy az egyház missziói munkájának letéteményese a gyülekezet. A gyülekezet nem „ideiglenes alkalmazott” a misszióban. Victor munkásságának ez a szakasza azt igazolja, hogy az egyház misszióját nem engedi át egyesületi, szövetségi kereteknek. Ez a meggyőződése ott él korábbi, egyesületi missziói szolgálatának idején is, amikor lépten-nyomon hangsúlyozza a gyülekezeten kívüli misszió szükségzerű, de áthidaló és átmeneti természetét. A későbbiekben, gyülekezeti lelkipásztori szolgálata idején, bár hozzájárul az ottani egyesületi tevékenységekhez, de egyértelműen és alapvetően más irányította missziói gondolkodását: a gyülekezet, mint Isten népe. Ennek elméleti kifejtésében és gyakorlati megnyilvánulásában

egyszerre igazolja az egyház missziói kötelezettségét, s annak a gyülekezet által való megvalósítását. Ezzel a missziói tevékenységéhez sokféle irányban utat kereső egyházat mintegy visszavezeti a bibliai alapokig. Pál missziója, egyházépítése és annak teológiája ugyanis tartalmát tekintve krisztocentrikus, a megvalósulását tekintve pedig gyülekezet-centrikus. Pál ebben jelölte ki a világmisszió útját. A helyi gyülekezetek megalakításával, építésével járult hozzá a misszió világméretűvé szélesítéséhez. Nem alapított egyesületeket, missziói szervezeteket, hanem csak gyülekezeteket. Így lett ez Isten kinyilatkoztatásában a mindenkori egyház számára modellértékű. A misszió Isten missziója, de ereje és fundamentuma a Kijelentésben van. A gyülekezet, mint Isten választott népe hordozza a misszió titkát. Az Ige köré gyűlt és az Ige által meghatározott gyülekezet egyben hordozója is annak, nem feledve azt, hogy az adott helyi közösség az egyetemes egyház elválaszthatatlan része.

Ez az a Victor hagyaték, amely megfontolandó a mai magyar reformátusság számára és keresztyén világviszonylatban is a missziói munka vonatkozásában. A monopolhelyzetét veszítő keresztyén egyház így találhatja meg a saját helyét a világban, önmaga számára és az őt körülvevő világért: ha gyülekezeteiben gondolkodik, gyülekezeteiben él, és gyülekezetei által végzi misszióját.

SUMMARY

“Initiative Church”

János Victor’s Contribution to the Issue of Church Development with Special Attention to Missions and Church Growth in the Reformed Church in Hungary

The world, Christianity, Protestantism and the Reformed Church in Hungary were confronted with so many challenges and changes in the first half of the 20th century as never before. Our church, determined by theological Rationalism on the turn of the century, had to face two revival movements, two World Wars, decades of ideological oppression and the rise of the Ecumenical Movement. These developments inevitably and permanently influenced the activities of the church. It was in this turbulent period when János Victor ministered in quite a wide range of areas: as a leader of movements, a pastor, a teacher of religion, a professor of theology, editor of various periodicals, an outstanding representative of the ecumenical movement and a church leader.

When studying the oeuvre of a person one must limit the scope and the perspectives of the research. In our case it was done in the hope that the depth of the research would result in conclusions which may hold relevant messages for the church of today. The project was also motivated by the fact that studies on and assessment of the works of this popular and well-known theologian are still missing, although he passed away more than fifty years ago, in 1954.

The method of the research was determined by Victor’s manifold ministries. Biographical data are available both in written and by oral sources. His theological publications are accessible in the libraries, and a rich collection of his manuscripts is deposited in the Ráday Archives in Budapest; other ecclesial archives in Hungary hold valuable documents of his activities, too.

The dissertation consists of three main chapters. The chapters follow Victor’s life chronologically, although their contents are primarily determined by the different fields of his ministry. Each part ends with a summary and with conclusions related to their topics.

The first main chapter is devoted to Victor’s activities in the student movement. What is demonstrated here is that the value of the Christian movements can be enhanced if they are supported by profound theological knowledge. The special character of Victor’s multiple activities in a wide scale of contemporary youth movements may be described by the formula:

“faith seeking understanding” (*fides quaerens intellectum*). His reflections on the activities of the para-church movements of “home mission” show that he sees the *raison d’être* of them exclusively in filling the gap that is left void by the reluctance of the churches to fulfil their missionary obligations. The only legitimate purpose of these organisations may be the revival of the whole church. When the church realises her failures in fulfilling her mission and is prepared to take them over, movements can be integrated into the regular church life. Victor was an outstanding leader of the work of societies for decades, however, he always bore witness of his conviction that the church is the *primus agens* of Christian mission. He demonstrates both the legitimacy and the temporality of the missionary movements of the first decades of the 20th century, and considers them subordinate to the church.

The next main chapter focuses on Victor’s theology of mission. The research is based on his articles published as contributions to the contemporary debates on the definition of mission. His view on this issue is crystallised in his theological polemics with Jenő Sebestyén and Sándor Makkai. He also supported the wakening missionary interest of the church and the integration of the missionary movements into the church. He defines Christian mission as a special activity of proclaiming the gospel in the world, instead of identifying it with the regular activities of the church. On the other hand, he does not deny that all activities of the church have a missionary dimension. Victor makes a clear distinction between the missionary and the basic activities of the church. He sees the need of raising the quality of the basic church activities as a condition to genuine missionary activity. His contribution to these efforts are found in his works on the biblical and reformational understanding of these basic functions.

After discussing Victor’s activities in the missionary movements and his theoretical works, the third main chapter sheds light on his ministry as a pastor of a newly formed local church. Leading a newly established and flourishing congregation, the practical value of Victor’s missiological insights into the contemporary church life and their relevance for today, is tested. Elements of the modern theologies of church growth (*Gemeindeaufbau*) are applied in proving that Victor’s main thesis on the congregation as the primary agent of mission is legitimate. Mission is God’s mission (*Missio Dei*), and He entrusts His church with the task of fulfilling it. The congregation is the community where this mission is realised. Victor’s ministry in developing the congregation of the Szabadság Tér Reformed Church in Budapest is determined by these convictions and by the fact that he took seriously biblical revelation as a norm for the church. His principle is that the definition of mission must be narrowed down in order to help the church find her divine identity and character, so that she

would be able to fulfil her mission on a wider scale. The church must be an “initiative church” proclaiming the gospel in the world.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári anyagok:

- A Budapest Szabadság-téri Református Egyházközség Presbiteri Jegyzőkönyve (J.K.) 1932-1949. között.
- A Budapest Szabadság-téri Református Egyházközség temploma és székháza alapkövében elhelyezett iratnak szövege. Megtalálható az egyházközség irattárában.
- A Budapesti Református Theologiai Akadémia Tanári Karának Jegyzőkönyve 1927-1932. és 1949-1954. között.
- A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Levéltára (ZSL.) 14. fond 4.d. Skótzsidómisszió iratai. A 23. fond 5-6.d. Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség iratai. A 2.e.fond 95.d.Konventi Missziói és Diakóniai Bizottság iratai.
- Victor János (1888-1954) iratai 1903-1954. 17. doboz, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL.) C/99. jelzet alatt.
- A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (TtREL.) I.1.c. 515. d., 524.d.

Folyóiratok:

- Akarat 1917-1918.
- Az Út 1948-1952.
- Belmissziói Útmutató 1941-1942.
- Diákvilág 1909-1912., 1916-1923.
- Egyházi Értesítő 1924-1928.
- Élet és jövő 1945-1949.
- Háborús Diákvilág 1915-1916.
- Hajnal 1933.
- Igazság és Élet 1936., 1938., 1942.
- Kálvinista Szemle 1921., 1925-1933.
- Magyar Református Ébredés 1943-1947.
- Olajág 1914-1916.
- Pro Christo 1939-1944.
- Protestáns egyházi és iskolai lap 1909-1910.

- Reformáció 1921-1925.
- Reformatie 1928.05.11-től 1929.04.09-ig
- Református Egyház 1949-1952.
- Református Élet 1934-1944.
- Református Figyelő 1928-1932.
- Református Gyülekezet 1949-1950.
- Református Igehirdető 1943-1947.
- Szolgálatunk 1946-1947.
- The Student World 1913.
- Theologiai Szemle 1941-1944.

A Magyarországi Református Egyház Törvényei. Az 1928 évi május hó 8. napján megnyílt negyedik Budapesti Országos Zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Budapest 1933. III.tc.115-117.

A II. Vatikáni Zsinat Tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai. Szerk.: Cserhádi József, Fábíán Árpád. Budapest. 1996. Szent István Társulat.

Bangha Béla: *Keresztyén Unió?* In: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között szerk.: Barcza József. Debrecen. 1991.

Bangha Béla: *Még egyszer: A keresztyén unió* címmel. In: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között szerk.: Barcza József. Debrecen. 1991.

Barcza József: *A magyarországi református ifjúsági egyesületek és mozgalmak egyháztörténeti háttere a két világháború között.* In: Tenke Sándor: Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században. Budapest. 1993. Ráday Nyomda.

Barcza József-Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990.* Sárospatak. 1999.

Barth Károly: *Népegyház, szabadegyház, hitvalló egyház valamint, A német egyházi harc egyetemes egyházi jelentősége.* In: Barth Károly és Révész Imre: Az egyház jelene és jövője Debrecen. 1937-38.

Barth, Karl.: *Die Kirchliche Dogmatik I.* München. 1935. Chr.Kaiser Verl.ag.

Bartha Tibor, Makkai László: *Studia Et Acta Ecclesiastica V.* Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház Történetéből 1867-1968. Budapest. 1983. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztája.

- Benkő István:** *Jelszó és imádság.* Diákvilág 1911.III.3.37-41.
- Benkő István:** *Szorogattatások között.* Diákvilág 1913. IV. 4. 1-2.
- Bereczky Albert:** *Victor János és Mott János emlékezete.* Református Egyház 1955. május 15. 211.
- Bereczky Albert:** *Victor János és Mott János emlékezete.* Református Egyház 1955. 10. 211.
- Bilkei Pap Lajos:** *Beszámolók keresztyén diákgyűlésekről.* Diákvilág 1912. IV. 4. 10-11.
- Bilkei Pap Lajos:** *Középiskolások Között.* Diákvilág 1913. V. 4. 20-21.
- Bíró Sándor - Bucsay Mihály - Tóth Endre -Varga Zoltán:** *A Magyar Református Egyház Története.* Sárospatak. 1995. Sárospataki Református Kollégium Theologiai Akadémiája.
- Bogárdi Szabó István:** *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között.* Debrecen. 1995.
- Bolyki János:** *Az időszzerű Victor János.* Confessio 1988. 4. 98.
- Boros Géza:** *Igehirdetés.* In: Bartha Tibor, Makkai László: *Studia Et Acta Ecclesiastica V. Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867-1968,* 5.kötet, Budapest.1983. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztája. 406-417.
- Bosch, David J. :***Transforming Mission, Paradigm Shifts in Theology of Mission.* New York Orbis Books. 1999.
- Bölcskei Gusztáv:** *Az egyházkép változása a Magyarországi Református Egyház utóbbi negyvenöt esztendejében.* Confessio. 1991. 1. 23.
- Budai Gergely:** *"Victor János, a Diák."* Református Egyház 1954. 23. 12-13.
- Bütösi János:** *A jól forgolódó presbiter* 5. pont. kézirat.
- Bütösi János:** *A missziológia, mint teológiai tudomány.* Debrecen. 1999. Debreceni Református Kollégium.
- Bütösi János:** *Az Egyházak Világtanácsa 50 éves.* kézirat 1.
- Bütösi János:** *Ébredés, Egyház, Egyesület.* Budapest. 1998. Fundamentum Evangéliumi Alapítvány.
- Bütösi János:** *Gyülekezetépítés ma. Kennon L. Callahan: Az eredményes egyház tizenkét kulcsa című műve alapján.* Debrecen. 2004. DRHE.
- Bütösi János:** *Három haza szolgálatában.* Budapest. 1999.
- Callahan, L. Kennon:** *Twelve Keys to an Effective Church.* San Francisco. 1983. Harper&Row.
- Clowney, E.P.:** *The Churh.,* Downers. Grove-Illinois. 1995.
- Colijn, Jos:** *"Kicsoda ellenünk?"* Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház-és teológiatörténetben. Kiskunfélegyháza. 1992.

- Czeglédi Sándor:** *A választott nép.* Budapest. 1940.
- Csepregi Béla:** *Adalékok a magyar evangélikus ébredéshez.* Diakónia. Evangélikus Szemle. 1989. 1. 39-40.
- Darányi Lajos:** *Victor János, Az igehirdető.* Református Egyház 1954. 23. 18.
- De dominee in het midden- dwaalwegen en uitwegen.** In: Amt und Professionalität Szerk. R.Ruard Ganzevoort-Fazakas Sándor. Debrecen. 2001.
- Deme László:** *Visszatekintés a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség útjára.* 1985. ZSL. 23. fond 6. d.
- Dever, Mark:** *Nine marks of a Healthy Church.* Wheaton- Illinois. 2000.
- Douglass, Klaus:** *Új reformáció.* Budapest. 2002. Kálvin Kiadó.
- Egyesület.** Protestáns egyházi és iskolai lap. 1909. 8. 123-124.
- Egyházak az egyesületek rabságában.** Óráló című lap 1928. évi 44. száma.
- Farkas József:** *Isten üdvterve és az emberi bizonyágtétel.* In: Egyház a világban. Szerk.: Bodonhelyi József – Gaudy László – Makkai László. Budapest. 1948. 247-282.
- Fazakas Sándor:** "Új egyház felé?" *Dissertationes Theologicae* 4. Debrecen. 2000. Debreceni Református Kollégium.
- Fazakas Sándor:** *A Missziói Törvény.* In: En Christo. szerk: Gaál Sándor. Debrecen. 2004. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 95-103.
- Fazakas Sándor:** *Misszió-teológia és ekkleziológia – örökség és útkeresés.* In: En Christo. Debrecen. 2004. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 75-94.
- Fekete Károly:** *Makkai Sándor és Victor János misszió értelmezésének összehasonlítása.* In: En Christo szerk.: Gaál Sándor Debrecen. 2004. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 104-128.
- Fekete Károly:** *Makkai Sándor Gyakorlati Teológiai Munkássága.* *Dissertationes Theologicae* 3. Debrecen. 1997. Debreceni Református Kollégium.
- Fiers Elek:** *Diákok a műhelyben.* Diákvilág 1922. XII. 1-2. 6-7.
- Fiers Elek:** *Diákok Háza.* Diákvilág 1922. XII. 1-2. 3-6.
- Forgács Gyula:** *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve.* Pápa. 1925. Református Egyházi Könyvtár XIV.
- Fries Károly:** *A Keresztyén Diákmozgalom.* Diákvilág 1909. I 3 .7-11.
- Goheen, W. Michael:** 'As the father has send me, I am sending you' *Lesslie Newbiggin's Missionary Ecclesiology.* In: Egyház és misszió a szekularizált társadalomban szerk.: Anne-Marie-Kool. Budapest. 2002. PMTI. 51-64.

Gonda László: *Dimenzió és intenció*. In: En Christo. Debrecen. 2004. Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 187-195.

Gurp, Pieter van: *Kerk En Zending in de Theologie Van Johannes Christiaan Hoekendijk (1912-1975) Een Plaatsbepaling*. Haarlem. 1989. AcaMedia

Heidelbergi Káté. Budapest. 1998. Kálvin Kiadó

Hepp, V.: *Hoe te ordeelen over het Calvinisme in Hongarije ?* 1928.05.11-től 1929.04.09-ig, a Reformatie című holland lapban, onder redactie van prof..Dr.V Hepp, Ds.K Schilder, Dr.C.Tazerlaar, prof.Dr.J.Waterink. különösképpen is az 1929. 01.29.és 02.01-i számaiban.

Herbst, Michael: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Stuttgart. 1988.

Hesselgrave, J.David: *Planting Churches Cross-Culturally*. Michigan. 1982.

Hírek a nagyvilágból, Svájci Mozgalom. Diákvilág 1911. III. 3. 50.

Hírek a mi munkánkból. Diákvilág 1909. I. 4-5. 27.

Hírek a mi munkánkból, Utazótítkárunk. Diákvilág. 1910. II. 1. 18.

Hírek. Diákvilág 1915. VI. 4-5. 28-30.

Hírek. Diákvilág 1928. XIX. 3. 15.

Hírek. Diákvilág 1934. XXV. 5. 1.melléklet 3.

Hírek, Főtítkárunk. Diákvilág 1913. IV. 9. 19.

Hírek, Victor János. Diákvilág 1924. XIV. 3. 16.

Hopkins, C.Howard: *John R. Mott 1865-1955 a Biography*, Grand Rapids Michigan. 1979. William B.Eerdmans Publishing Company.

Horst, Hirschler: *Wo war Gott am 11.September?* Zeitzeichen. 2001. 11. 14-17.

Hozsanna énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára. 1901. Londoni Traktátus Társaság

Huber, Wolfgang: *Az egyház a 21. századért*. Teológiai program. In: Az egyház a 21. században szerk. Manfred Kock. Budapest. 2004.

Huber, Wolfgang: *Az egyház korszakváltás idején*. 2002. Budapest. Kálvin Kiadó.

Huszonöt év a magyar keresztyénség szolgálatában. Akarat 1917. IX. 4-6. 123-127.

Interjú Victor Istvánnal 2003. 09. 02-án, Ónodon.

Ivanyos Lajos kéziratban, a Ráday Levéltárban elhelyezett munkája, Victor János életművét feldolgozó vizsgadolgozatok, bibliográfiák a Raday Levéltár C/99 jelzet alatt.

Ivanyos Lajos: *Mott János*. RL. C/99. 16. d.

Ivanyos Lajos: *Victor János ökumenikus szolgálata*. Református Egyház 1954. dec.1.16-17.

J. Mott levele Victor Jánoshoz, 1920-22. között. London. 1923. RL. C/99 5. d.

Jegyzet. Diákvilág 1912. IV. 1. 12.

- Jegyzetek.** *Misszió Tan. Körök.* Diákvilág 1911. III. 1. 34-35.
- Kádár** Ferenc: *Ekkleziasztkai vonatkozások Lesslie Newbiggin missziológiájában.* Református Egyház 2004. 7-8. 164.
- Kálvin** János: *A keresztyén vallás rendszere.* Pápa. 1909-1910. Református Egyházi Könyvtár.
- Karsay** Dezső. *Victor János, mint gyülekezetépítő.* Református Egyház 1954. 23. 17. Victor János különszám.
- Keveházi** László: *Tegyetek tanítvánnyá minden népet.,* Egyetemes Missziótörténeti Vázlat. Budapest. 2001. Evangélikus Sajtóosztály.
- Kirk,** J. Andrew : *What is Mission ? Theological explorations.* Darton. 1999. Longman and Todd.
- Kirpesten,** J.W.: *Gemeenteopbouw in een post-christelijke tijd.* Leiden. 1995.
- Kiss** Sándor: *A magyar református időszaki sajtó az ifjúsági misszió szolgálatában.* Budapest. 1944. Székely Nyomda és Lapkiadó Vállalat.
- Kiss** Sándor: *Ifjúsági Munka a Magyar Református Egyházban.* Budapest. 1941. Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai Rt.
- Knepper,** J.A.: *Een geestelijk huis van levende stenen, gemeenteopbouw in de praktijk rond het jaar 2000.* Goes. 1991.
- Kool,** Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmisziói Mozgalom (1756-1951) 1.* Budapest. 1995. Harmat.
- Kool,** Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmisziói Mozgalom (1756-1951) 2.kötet* Budapest. 1997. Harmat.
- Kool,** Anne-Marie: *Az Úr csodásan működik, a Magyar Protestáns Külmisziói Mozgalom, 3.* Budapest. 2000. Harmat.
- Kool,** Anne-Marie: *"Victor János és az egyetemisták szerepe a külmiszióban.* Előadás a III. Protestáns Posztgraduális Tanfolyam Missziológiai szekciójának ülésén. Budapest. Evangélikus Teológiai Akadémia. 1994. 07. 12. kézirat.
- Kopp** Mária – **Skrabski** Árpád: *Magyar lelkiállapot.* Zsámbék. 1995.
- Kovács** Ábrahám: *A Budapesti Ev.Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története.* Debrecen. 2004. Harsányi András Alapítvány.
- Kónya** István: *A „keskeny úton” a „szolgáló egyház” felé.* Budapest. 1988. Akadémiai Kiadó.
- Kraemer,** H.: *The Christian Message in a Non-Christian World.* 1938.
- Krol,** Bram: *Gemeentegroei Compleet.* Gideon- Hoornaar. 2001.

- Krónika.** Protestáns egyházi és iskolai lap. 1913. 49. 769-70.
- László Dezső:** *Az anyaszentegyház élete és szolgálata.* Kolozsvár. 1938.
- László Dezső:** *Ige, hit, egyház.* Kolozsvár. 1943.
- Magyar Plakát-Misszió.** Diákvilág 1925. XIV. 8. 16.
- Makkai Sándor:** *Az egyház missziói munkája.* Budapest. 1938.
- Makkai Sándor:** *Evangélizáció, mint gyülekezeti misszió.* In: Útmutató a gyülekezeti misszió munkájához összeállította Dr. Makkai Sándor. Budapest. 1948.
- Makkai Sándor:** *Mi a „missziói munka”?* Theologiai Szemle 1941. 1.31.
- Még egy negyedszázados jubileum.** Akarat 1918. IX. 7-8. 148-151.
- Molnár Gyula:** *A magyar diákság állapota.* Diákvilág 1912. II. 8. 130-140.
- Mott, R. John:** *A Keresztyén Missziók Döntő Órája.* Budapest. 1913. Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség.
- Mott, R. John:** *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions.* vol. 2. New York. 1946. Association Press.
- Mozgalmunk.** Diákvilág 1915. VII. 1. 20-21.
- Möller, Christian :** *Gottesdienst als Gemeindeaufbau.* Göttingen. 1988.
- Möller, Christian :** *Lehre vom Gemeindeaufbau 2.* Göttingen. 1990.
- Nagy Barna:** *Dr. Victor János, a Teológus.* Református Egyház 1954.23. 9-12.
- Newbiggin, Lesslie:** *The Gospel in a pluralist Society.* Grand Rapids. Michigan. 1994.
- Noordegraaf, A:** *De kerk in het nieuwe Testament.* In: De kerk, red. Spijker. Kampen. 1990.
- Oldhan, J.H.:** *Az evangélizáló cél nagysága.* Diákvilág 1910. II. 3. 37-42.
- Páll László:** *Bethlen Gábor körök. Országos Magyar Protestáns Diákszövetség.* Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség 104-105. In: Tenke Sándor szerk.: Református Ifjúsági Egyesületek és Mozgalmak Magyarországon a XX. században. Budapest. 1993. Ráday Nyomda. 100-113.
- Pap László, Bucsay Mihály (szerk.):** *A Budapesti Református Theologiai Akadémia története 1855-1955 szerk.:* Budapest. 1955.
- Pap László:** *Tíz év és ami utána következett 1945-1963.* Budapest-Bern. 1992. EPMSZ.
- Pap László:** *Victor János.* Református Egyház 1954. 14. 1-2.
- Pásztor János:** *Misszió a XXI. században.* Velence. 2000.
- Pásztor János:** *Ötvenéves az Egyházak Világtanácsa (I).* Református Egyház. 1999. 3. 65.
- Porzolt Ferenc:** *A Mekdsz lelkigondozó munkája az első világháború idején.* Református Egyház 1978.
- Raiser, Konrad:** *Ecumenism in Transition.* Geneva. 1994.

- Ravasz** László: *Az emberélet útjának felén*. Kolozsvár. 1925. Az Út kiadása.
- Ravasz** László: *Egyház és egyesület* In: *Legyen világosság* 1. kötet 1938. Budapest. Franklin Társulat vagy Református Figyelő 1932.5. 49. 389-390.
- Ravasz** László: *Egység vagy barátság*. In: *Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között* szerk.: Barcza József. Debrecen. 1991.
- Ravasz** László: *Emlékezéseim*. Budapest. 1992. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya.
- Ravasz** László: *Legyen Világosság I.köt.* Budapest. 1938.
- Ravasz** László: *Mott János*. Református Szemle 1909.II.16.
- Révész** Imre: *Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből*. Debrecen. 1943.
- Révész** Imre: *Kolozsvárról*. Diákvilág 1909. I. 4-5. 10-13.
- Révész** Imre: *Vallomások*. Budapest. 1990. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- Révész** Imrének *Ortutay Gyula miniszterhez intézett levele*. Confessio 1989. 4 .120-122.
- Révész** Imre: *Utópia vagy Krisztotópia?* In: *Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között*. szerk.: Barcza József. Debrecen. 1991. 129-140.
- Richter** C.Gyula: *Döntő időpont a keresztyén misszió történetében*. Diákvilág 1910. II. 1. 9-14.
- Ridderbos**, Herman: *Paulus*. Kampen. 1966.
- S.Szabó** József: *A Protestántizmus Magyarországon*. Budapest. 1928.
- Schwartz**, A. Christian: *A Gyülekezet természetes fejlődése*. (ford. Rózsás József) Jánoshalma. 1996.
- Schwartz**, A. Christian: *Praxis des Gemeindeaufbaus*. Neukirchen-Vluyn. 1987.
- Sebestyén** Jenő: *Egy külföldi lap a magyar egyházi életről*. Kálvinista Szemle. 1929. 13. 104.
- Sebestyén** Jenő: Kálvinista Szemle 1929. évi 7.8.9.12.számaiban közölt írásai
- Spijker**, W.van't (red.): *De Kerk*. Kampen.1990.
- Steffensky**, Fulbert: *A holnap egyházának spiritualitása*. In: Kock, Manfred: *Az egyház a 21. században*. Budapest. 2004.
- Szabó** Lajos: *Quo vadis, teológiai képzés?* In: *Mérl.egen a lelkész*. Gyülekezetpedagógiai füzetek szerk. Szabó Lajos. Budapest. 2000. 24.
- Szuhay** Benedek: *Az egyházlátogatás*. 1990. Miskolc.
- Testvéri Izenet**: Református Egyház 1950. 15. 3-6.
- Vasady** Béla: *Ábránd-e vagy lehetőség?* In: *Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között* szerk.: Barcza József Debrecen. 1991.
- Vasady** Béla (szerk.): *A lelkész, mint (vagy: Mintalelkész)*. Igazság és Élet. Debrecen. 1940.

A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai, II. Helvét Hitvallás XVIII. 8. Budapest. 1981.

Velde, M. te : *Gereformeerde gemeenteopbouw*. (Een eerste koersbepaling voor een nieuw theologisch vak) Barneveld. 1989.

Velde, M. te: *Gemeenteopbouw 1*. (Doelgericht en samenhangend werken in de christelijke gemeente) Barneveld. 1992.

Velde, M.te: *Gemeenteopbouw 2*. (Bijbelse basisprincipes voor het functioneren van de christelijke gemeente) Barneveld. 1992.

Velde, M.te: *Gemeenteopbouw 3*. (Handreiking voor het ontwikkelen van beleid) Barneveld. 1993.

Velde, M. te: *Gemeenteopbouw 4*.(Handreiking voor een gemeente-werkplan) Barneveld. 1993.

Verkuyl, J.: *Inleiding in De Nieuwere Zendingswetenschap*. Kampen. 1975.

Victor János:

- *A belmisszió internacionáléja*. Református Figyelő 1930. 37. 37-38.
- *A Biblia és a magántulajdon*. Budapest. 1944.
- *A Biblia tanítása az Egyházzól*. In: *Az egyház a világban szerkesztette: Bodonhelyi József-Gaudy László-Makkai László*. Budapest. 1948. 106-132.
- *A harmadik front*. Református Figyelő 1930. 24. 281.
- *A hármass tisztség belső rendje*. Theologiai Szemle 1943. 2. 72-93.
- *A Hazaszeretet Eszménye*. Budapest. 1913. MEKDSz.
- *A Heidelbergi Káté 1-85-kérdés-feleleteinek magyarázata*. Út című lapban 1950-52. között. Megtalálható még Victor János: *Dogamtika*. Magánhasználatra szánt kézirat. Budapest. 1953. Református Theologiai Akadémia Kurzustára. 156-260.
- *A jelszó*. Diákvilág 1926. XVII. 1. 1-2.
- *A jelszó- a régi*. Diákvilág 1924. XIV. 14. 1. 1-2.
- *A jelszó-megmarad*. Diákvilág 1915. VI. 10. 1-4.
- *A keresztség szimbolizmusa*. Budapest. 1946. Református Traktátus Vállalat. A Teológia kiadvány füzetek 1. számaként Szerk.: Virágh Sándor.
- *A keresztyénség világhelyzete*. Református Élet 1936. 11. 94.
- *A kezdeményező egyház*. Református Figyelő 1929. 48. 571-572.
- 1952.4.1-3.
- *A „kívülről befelé” is munkálkodó kegyelem*. Református Egyház 1952. 4. 1-3.

- *A konfirmáció előtérbe nyomul.* Református Figyelő 1930. 21. 245.
- *A Közösség a református theológiában.* Református Egyház 1950. 8. 6.
- *A lelkeszi megélhetés kérdéséhez.* Református Egyház 1950. 21. 10-13.
- *A lelkeszképzés hibaforrásai.* Református Élet 1935. 9. 66-67.
- *A lelkigondozás a cura paroralis és belmissio által.* RL.C/99 kézirat 10.d.
- *A lelkipásztor, mint hívő ember.* Budapest. 1932.
- *A második nemzedék.* Református Figyelő 1930. 40. 473-474. és 41. 487-488.
- *A megtérés követelménye.* Pro Christo 1943. 1. 6-9.
- *A Mekdsz és az öregcserkészlet.* Diákvilág 1926. XV. 8. 13-14.
- *A mező a világ.* Akarat 1917. IX. 1. 16-18.
- *A missziói munka theológiájához.* Theologiai Szemle 1941. 2. 84.
- *A Pro Christo Programm 1.* Diákvilág 1926. XVI. 6. 7-10.
- *A Pro Christo Programm 2.* Diákvilág 1926. XVI. 7. 2-8.
- *A Pro Christo Programm 3.* Diákvilág 1926. XVI. 8. 5-9.
- *A reformáció időszerűsége.* Református Figyelő 1933. 43. 339-340.
- *A református kegyesség és a zsoltárok.* In: Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 255-266.
- *A református kegyesség.* Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 92-102.
- *Aspects of Hungarian Student Life.* The Student World. 1913. ápril.
- *A Stockholmi egyetemes keresztyén kongresszus.* In: Szabó József: A protestántizmus Magyarországon. Budapest. 1928. 212-242.
- *A Szentek Szentjében.* Budapest. 1926. és 1982.
- *A theologiai tanterv revíziója.* Református Szemle 1930. 5. 53-54. Református Figyelő 1930. 6. 65-66.
- *A weekend és az egyházi élet.* Református Figyelő 1929. 24. 283-284.
- *Az általános kegyelemről.* Református Egyház 1954. 12. 1-3.
- *Az általános kegyelemről. II.* Református Egyház 1954. 13. 1-3.
- *Anglia keresztyénségének kérdéséhez.* Diákvilág 1916. VIII. 2. 33-36.
- *Az amerikai "önkéntes" gyűlés.* Diákvilág 1909. I. 4-5. 20-26.
- *Az „általános kegyelemről” 1.* Református Egyház 1954. 12. 1-2.
- *Az „általános kegyelemről” 2.* Református Egyház 1954. 13. 1-3.
- *Az Antikrisztus.* Református Figyelő 1932. 53. sz. 423-424.
- *Az ébredés gyermekbetegségei.* Élet és jövő 1949. 19. 1-2.

- *Az egyház bűnei, Egyházi életünk válsága.* Budapest. 2003. Kálvin Kiadó.
- *Az egyház három arca.* Budapest. 1941.
- *Az Egyház Isten üdvtervében.* In: 50 éves az Ökumenikus Tanács Magyarországon. Szerk.: Hafenscher Károly. Budapest. 1993. Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa. 112-122.
- *Az egyház megtérése az Ő Urához.* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek témakörből” Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 102-105.
- *Az egyháztagság fogalma.* In: Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 18-24.
- *Az elítélt missziói munka.* In: Ő és mi. Budapest. 1932. 65-72.
- *Az Oxfordi Világgyűlés.* Diákvilág 1909. I. 2. 4-7.
- *Az Utrechti torony tövében.* Református Figyelő 1938. 21. 205.
- *Belmisszió.* In: Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1935. 51-55.
- *Boldog rabság.* Budapest. 1933.
- *Dogmatika.* Magánhasználatra szánt kézirat. Budapest. 1953. Református Theológiai Akadémia Kurzustára.
- *Dolgozó egyház.* In: Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 100-103.
- *Ecclesia quid?* Theológiai Szemle 1942. 2. 69-85.
- *Egyetemes papság.* In: Válogatás Victor János munkáiból, „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 282-294.
- *Egyház és egyházalkotmány.* Sárospatak. 1946.
- *Egyházi életünk holland” szigorú református szemmel nézve.”* Református Figyelő 1929. 21. 251-252.
- *Egyházi jövőnk útja. Ébredés? Evangélizáció? Reformáció?* Református figyelő 1929. 45. 538.
- *Egyházmegye vagy egyházköztség 1.* Egyházi Értesítő 1928. 03. 25. 99-100.
- *Egyházmegye vagy egyházköztség 2.* Egyházi Értesítő 1928. 04. 01. 108.
- *Elnöki megnyitó és búcsúszó a Szabadság-téri Ref. Egyház presbitériumának 1949. szeptember 2-án tartott gyűlésén.* Megtalálható a Budapest Szabadság-téri Református Egyházköztség irattárában.
- *Élő gyülekezeteket.* Egyházi Értesítő 1928. 02. 05. 41-42.
- *Emlékezzünk Mohamedről.* Református Figyelő 1932. 28. 223-224.
- *Építsünk hajlékot.* Budapest. 1936.
- *Európai abroncs és fazék.* Református Figyelő 1929. 31. 363-364.
- *Evangéliumi munkásszervezetek.* Református Figyelő 1930. 13. 145.

- *Evangélizáció.* Egyházi Értesítő 1923. 09. 23. vagy Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 36-37.
- *Hajnal.* Diákvilág 1913. IV. 7. 16-17.
- *Hitvallásaink haszna és használata.* Reformáció 1925. február vagy Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 15.
- *Hivatalos egyház és „független belmisszió.”* Reformáció 1922. június 15. vagy Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 68-69.
- *Hol van az igazi egyház?* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 143-147.
- *Ifjúságotól fogva Jézus Krisztussal.* Budapest. 1943. kéziratban levő előadás, amelyet KIE konferencián mondott el. ZSL. 21. f. 61. d.
- *Igehirdetésünk mai válsága* 1. RL. C/99.
- *Jegyzetek.* Diákvilág 1909. I. 1. 1.
- *Jegyzetek.* Diákvilág 1909. I. 2. 12.
- *Jelszavunk.* Diákvilág 1911. III. 1. 1-3.
- *Jézus Önarcképe.* Budapest. 1915. Lórántffy Zsuzsánna Egyesület.
- *Keresztyén egyetemesség és református sajátosság.* Református Figyelő 1928. 5. 50.
- *Keresztyén unió?* In: Szivárványhíd Pannonhalma és Debrecen között szerk.: Barcza József. Debrecen. 1991. 39-50.
- *Keresztyénség külmisszió nélkül.* Hajnal 1933. XIX. 4. 1.
- *Készülőben a reformáció ünnepére.* Református Egyház 1950. 20. 3.
- *Két munkaév határán.* Diákvilág 1922. XIII. 1. 9-10.
- *Ki hazudott Önnek Hepp professzor?* Nyit levél válaszul 1929-ben válaszul Hepp holland hollandiai prof. Református cikkben írt cikksorozatára In: Victor János: Etika 142-158. válogatás Victor János munkáiból, Budapest kiadó és évszám nélkül. A nyílt levél megtalálható még: ZSL. 44. fond 1.doboz. 1.dosszié anyagában is.
- *Kívülről is befelé munkálkodó kegyelem.* Református Egyház 1952. 4. 1-3.
- *Konstantinápolyi emlékek (folyt.).* Diákvilág 1911. III. 3. 45-48.
- *Konstantinápolyi emlékek I.* Diákvilág 1911. III. 1. 24-28.
- *Közösségek és „közösség.”* Református Egyház 1949. 20. 5-6.
- *Legyen az egyház, egyház!* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 105-114.
- *Lelkészi bemutatkozó beszéd a Belsőlipót-Terézvárosi Református Egyház Presbitériumának* 1932. 04. 12-i gyűlésén. 1. RL.99/c.8.

- *Lelkészképzésünk katasztrofális veszedelemben.* Református Figyelő 1930. 4. 37-38.
- *Lészen eljövendő.* Budapest. 1936. és 1946.
- *Maradjon-e egyházunk népegyház?* Igazság és Élet 1942. 2. 23.
- *Még egyszer a lelkész tanítóképzés kérdéséről.* Református figyelő 1930. 10. 110-112.
- *Megint a lelkipásztori tisztségről.* Református Egyház 1950. 23. 5-6.
- *Mi a „missziói munka”?* Református Világ szemle 1941. 1. 12-24.
- *Mi az a „barthi teológia”?* In: Pro Christo 1943. 5-6.
- *Mi volt a reformáció?* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 240-249.
- *Miért lesznek baptistákká?* Egyházi Értesítő 1923. július-október közötti számai vagy Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 271-293.
- *Misszió és konfirmáció.* RL.C/99.10.d.
- *Missziói munka és konfirmáció.* Belmissziói Útmutató 1941-42. 149-153.
- *Misszióügy, Mott János.* Protestáns egyházi és iskolai lap 1909. 18. 279-281.
- *Modern ember hite 1.* Református Figyelő 1931. 5. 49-50.
- *Modern ember hite 2.* Református Figyelő 1931. 8. 87-88.
- *Modern ember hite 3.* Református Figyelő 1931. 9. 98-99.
- *Modern ember hite 4.* Református Figyelő 1931. 12. 135-136.
- *Mozgalmunk és a Bethlen Gábor Körök.* Diákvilág 1909. I. 4-5. 13-19.
- *Munkánkról.* Diákvilág 1934. XXV. 1. 3.
- *Nemzetünk jövője hivatása.* Komárom. 1915. MEKDSz.
- *Nevezetes újítás.* Református Figyelő 1929. 37. 435.
- *Racionalizálás az egyházi életben.* Református Figyelő 1932. 8. 57-58.
- *Reformáció és nemzeti erő.* Egyházi Értesítő 1924. november 2. vagy Térj magadhoz drága Sion. Budapest. 1930. 140.
- *Reformáció.* Református Figyelő 1930. 43. 509.
- *Református Hiszekegy.* Budapest. 1943. Református Traktátus Vállalat.
- *Református teológia a felszabadulás után.* In: A magyar protestantizmus öt éve. 1945-1950. szerk.: fekete Sándor, Finta István, Kádár Imre. Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- *Reformkívánságok a Bethánia Egyesület célját, munkamódszerét és szervezetét illetően.* Budapest. 1917. RL. C/99.
- *Szenior-osztályunk jelentősége.* Diákvilág 1926. XVI. 14.
- *Térj Magadhoz drága Sion.* Budapest. 1930.

- *Theologiai tudomány és lelki ébredés.* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 262-267.
- *Tűzzük napirendre!* Református Figyelő 1929. 36. 423-424.
- *Új reformációt az új Magyarországon.* In: Válogatás Victor János munkáiból „Egyház, Szentlélek” témakörből. Kiadó és évszám feltüntetése nélkül. 130-137.

Victor János fordításai:

- *A Magyarországi Református Egyház hivatalos iratai.* Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás. Budapest. 1954.
- Fosdick, E.H.: *A hit értelme.* Budapest. 1922. MEKDSz.
- Fosdick : *Az imádság értelme.* 1917.
- Fosdick: *A Mester jelleme.* Budapest. 1926. Szövétnek
- Fosdick: *A szolgálat értelme.* Budapest. 1929.
- Mott, J.: *A keresztyén missziók döntő órája.* Budapest. 1913.
- Mott, J.: *Legkeményebb küzdelem a diák életében.* Budapest.
- Walter, V.: *Luther jelleme.* Budapest. 1917.
- Visser 't Hooft: *Az egyház nyomorúsága és dicsősége.* Budapest. 1946.

Sándor Gaál:

“Initiative Church”

János Victor’s Contribution to the Issue of Church Development with Special Attention to Missions and Church Growth in the Reformed Church in Hungary”

THESES

1. There may be a period in the life of the church when the missionary work is forced to function in para-church movements. In this case the reviving ministry of the para-church organizations is legitimate. The necessity and the healthiness of the missionary movements may be tested on their intention to integrate their work into the church.
2. Church and mission may not be separated. An ecclesiology that does not take the missionary existence of the church as its point of departure (or does not even take it into consideration) or a missiology that passes by the biblical ecclesiology, work for the destruction of the foundations of the church.
3. The church, as God’s people must recognize the times when she should withdraw from the public in order to reflect on her inner qualities. By this the church revises and corrects her activities, her motivations and the forms of her mission. She must also discover the mechanism of natural growth. The expansion of monastic communities offer an analogy for this. The church does these for the sake of a more genuine presence in the world, thus such a self-limitation does not hinder her worldwide mission, but it serves its better fulfillment.
4. Our church has failed to revise the principles and practice of baptism and of the confirmation and to clarify their mutual relationship, for generations. Until this dept is not equated, she keeps herself in the status of being a mission field, strengthening the phenomenon of “non-church within the church”.
5. Mission is God’s mission entrusted to the church. The local congregation has a primary role in fulfilling it. All other church structures are subordinated to this, because God has linked His mission to the gospel, and the congregation is the hermeneutic of the gospel for the world. Our main task is to rediscover the local congregation. These congregations must be helped to exist as “initiative churches” so that we may fulfill our mission, according to the nature of the church.